

The background image shows a large brick church with a tall, pointed steeple and a clock face. In the foreground, there is a cemetery with a low brick wall and several tombstones. A sign on the wall reads 'St. Elisabethkerk'. The sky is overcast with grey clouds.

Beheersplan Begraafplaats Zoersel

Met inbegrip van de parochiekerk

Architectenbureau Arat

Antea Group

Intro Cultuur en Media

Erfgoedbeheersplan

Opdrachtgever

Regionaal Landschap De Voorkempen

Inschrijver - maatschappelijke zetel

Antea Group i.s.m.
Arat Architectenbureau en
Intro Cultuur en Media

Antea Belgium nv
Roderveldlaan 1
2600 Antwerpen
T: +32(0)3 221 55 00
www.anteagroup.be
Antea Group is gecertificeerd volgens ISO9001

Contact

Antea Group
Gert Stappaerts
Roderveldlaan 1
2600 Antwerpen
M: +32 498 90 27 18

Identificatienummer

4240363029 - Erfgoedbeheersplan begraafplaats Zoersel

Medewerkers

Arat architectenbureau: Marieke Jaenen, Philip Baelus
Antea Group: Valérie Adriaensen, Gert Stappaerts
Intro Cultuur en Media: Tamara Ingels, Patrick Van den Nieuwenhof

Datum

Mei 2020

Status/ revisie

rapport

Goedkeuring

AOE

Vrijgave

Gert Stappaerts, Project manager

Inhoudsopgave

Blz

1	Identificatie	6
1.1	Doel	6
1.2	Opdrachtgever en ontwerper	6
1.3	Situering	7
1.4	Grafische afbakening	8
1.4.1	Kadastrale gegevens	8
1.4.2	Algemeen administratief	8
1.5	Juridisch kader	9
1.5.1	Atlas der Buurtwegen	9
1.5.2	Planologische bestemming	10
1.6	Beschermd erfgoed	11
2	Historische nota	12
2.1	Algemene historiek	12
2.1.1	Chronologisch overzicht	13
2.2	Historiek per erfgoedelement	18
2.2.1	Sint-ElisabethKerk	18
2.2.2	Kerkhof	31
3	Beschrijving en inventaris huidige toestand	49
3.1	Algemeen	49
3.2	Beschrijving van het bouwkundig erfgoed	50
3.2.1	Parochiekerk Sint Elisabeth	50
3.2.1.1	Exterieur	51
3.2.1.2	Interieur	59
3.3	Beschrijving van het landschappelijk erfgoed	85
3.3.1	Huidig landschap	85
3.3.2	Abiotiek	87
3.3.2.1	Bodem	87
3.3.2.2	Reliëf	88
3.3.2.3	Geologie	89
3.3.2.4	Landschapsatlas	91
3.3.3	Biotiek	92
3.3.3.1	Biologische waarderingskaart	92
3.3.4	Houtig erfgoed	92
3.3.4.1	Bomenrij	92
3.3.5	Infrastructuurelementen	95
3.3.5.1	Kerkhofmuur	95
3.3.5.2	Poort	97
3.3.5.3	Verharding	98
3.3.5.4	Fietsenstalling	100
3.3.5.5	Overige infrastructuurelementen	100
3.4	Beschrijving van het funerair erfgoed	102
3.4.1	Inventarisatietraject	102
3.4.2	Inventarisfiche	103
3.4.3	Inventarisatie	104

3.5	Beschrijving van het archeologische erfgoed	116
3.6	Knelpunten	117
3.6.1	Bouwkundig	117
3.6.1.1	Parochiekerk	117
3.6.2	Landschappelijk	123
3.6.3	Funerair	123
3.6.4	Archeologisch	124
4	Beschrijving erfgoedwaarde	125
4.1	Beschermingsbesluit	125
4.1.1	Parochiekerk Heilige Elisabeth van Hongarije	125
4.1.2	Parochiekerk Heilige Elisabeth van Hongarije: kerkhof en kerkhofmuur	125
4.2	Bijkomende erfgoedwaarden	126
4.2.1	Parochiekerk Heilige Elisabeth van Hongarije	126
4.2.2	Parochiekerk Heilige Elisabeth van Hongarije: kerkhof en kerkhofmuur	127
4.3	Beschermd dorpsgezicht	127
4.4	Funeraire erfgoedwaarden	129
4.5	Archeologische erfgoedwaarden	139
4.6	Samenvatting	139
5	Visie	140
5.1	Algemeen	140
5.2	Doelstellingen	141
5.2.1	Bouwkundig erfgoed	141
5.2.2	Landschappelijk erfgoed	141
5.2.3	Funerair erfgoed	142
5.2.4	Archeologisch erfgoed	142
5.3	ZEN erfgoed	143
6	Beheersmaatregelen	145
6.1	Terreineenheden	145
6.1.1.1	Puntvormige terreineenheden	145
6.1.1.2	Lijnvormige terreineenheden	147
6.1.1.3	Vlaktvormige terreineenheden	148
6.2	Maatregelen bouwkundig erfgoed	149
6.2.1	Parochiekerk	149
6.2.1.1	Analyse en monitoring	149
6.2.1.2	Exterieur	149
6.2.1.3	Interieur	153
6.2.1.4	Cultuurgoederen	154
6.2.1.5	Opvolging en controle	155
6.3	Maatregelen landschappelijk erfgoed	156
6.3.1	Oude bomenrij van lindebomen	156
6.3.2	Jonge bomenrij	157
6.3.3	Groene begraafplaats	158
6.3.4	Infrastructuur	160
6.3.5	Verharding	161
6.3.6	Verdwijnpaal	161
6.3.7	Fietsenstalling	161
6.3.8	Muur	162
6.3.9	Poorten	162

6.3.10	Deur	162
6.4	Maatregelen Funerair erfgoed	163
6.5	Maatregelen Archeologisch erfgoed	164
6.6	Overzicht	165
7	Voorstel van opvolging en evaluatie	170
7.1	Terugkerende maatregelen	170
7.2	Eénmalige maatregelen	170
7.3	Onderhoudslogboek	170
8	Bijlagen	171
	Bijlage 1: Perimeter van gebied waarvoor beheersplan wordt opgemaakt (met schaal en N-pijl)	
	Bijlage 2 : ZEN nota	
	Bijlage 3: Lijst van werken aan bomen en struiken waarvoor toelating nodig is	
	Bijlage 4: Resultatenrapport bodem	
	Bijlage 5 : Draaiboek	

1 Identificatie

1.1 Doel

De gemeente wenst een visie te ontwikkelen op het beheer en het gebruik van de begraafplaats en de kerk voor de komende 24 jaar. De nadruk moet hierbij liggen op de praktische bruikbaarheid van het plan en de technische, organisatorische en financiële haalbaarheid van het voorgestelde beheer. Er moet een compromis gezocht worden tussen een duurzaam behoud van het aanwezige erfgoed en technische uitvoerbaarheid, financiële haalbaarheid, inpassing in het landschap, ecologische waarde, ...

1.2 Opdrachtgever en ontwerper

Opdrachtgever

Naam	Regionaal landschappen de Voorkempen vzw
Straatnaam en nummer	Schildesteeweg 99
Postcode en gemeente	2520 Oelegem (Ranst)
Contactpersoon	Toplina Puttemans
Telefoonnummer	03 312 98 72
Email	Toplina.puttemans@rldv.be
In opdracht van	Gemeente Zoersel

Ontwerper

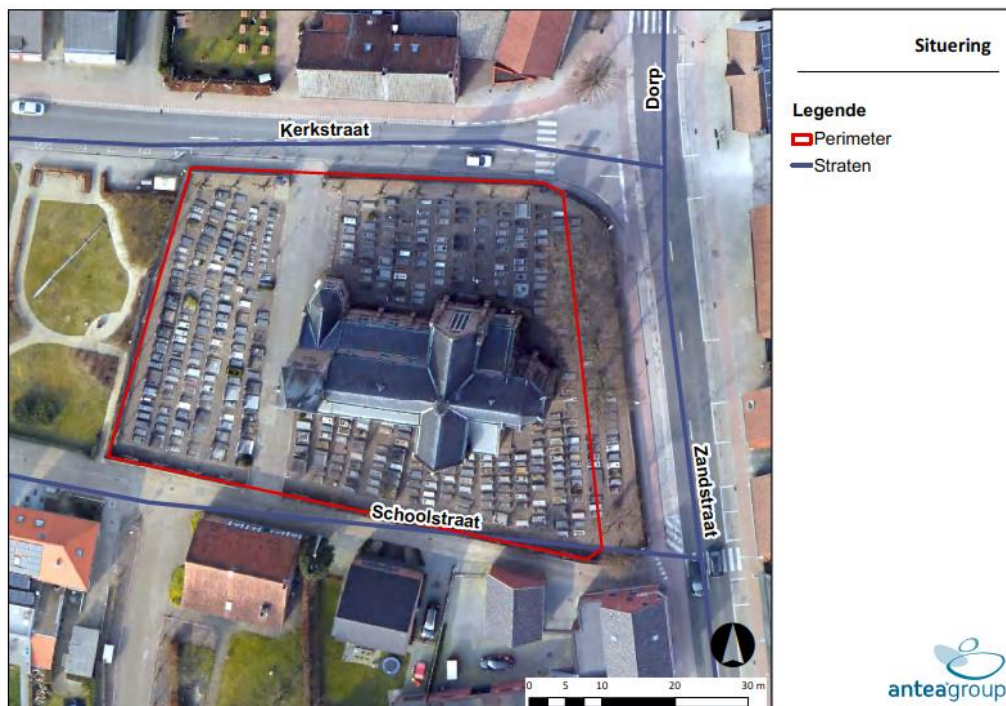
Naam	Antea-Arat thv
Straatnaam en nummer	Roderveldlaan 1
Postcode en gemeente	2600 Berchem
Project manager	Gert Stappaerts
Contactpersoon	Valérie Adriaensen
Telefoonnummer	03 221 55 00
Email	Valerie.adriaensen@anteagroup.com

1.3

Situering

Het visiegebied is gelegen te Zoersel ten noorden van de Schoolstraat, ten westen van de Zandstraat en ten zuiden van de Kerkstraat (Figuur 1.3-1). Het heeft een oppervlakte van 2743,23 m² en betreft de parochiekerk Heilige Elisabeth van Hongarije met kerkhof en kerkhofmuur.

De kartering van het plangebied is gebaseerd op kadastrergegevens en aanduiding van het Agentschap Onroerend Erfgoed van de Vlaamse Overheid. Het vertoont een verschuiving van de oostelijke grens t.o.v. de luchtfoto en de topografische kaart. Het visiegebied en bescherming gaan wel degelijk tot aan het voetpad van de Zandstraat.

Figuur 1.3-1: Situering plangebied

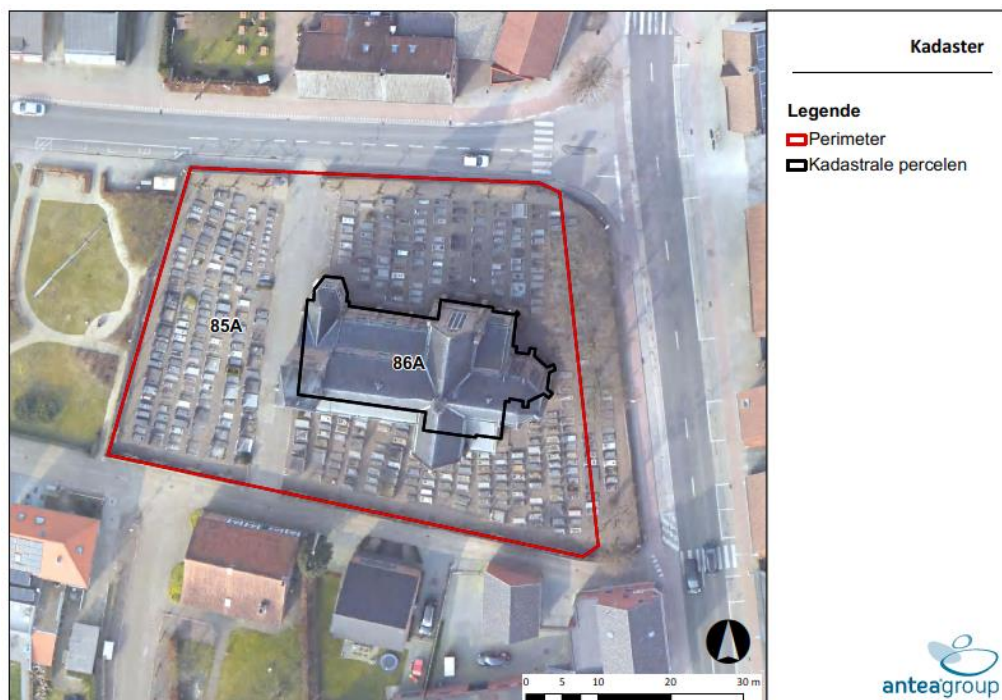
1.4 Grafische afbakening

1.4.1 Kadastrale gegevens

Tabel 1.4-1 geeft een overzicht van de kadastrale percelen van het plangebied. Deze zijn verder visueel weergegeven op Figuur 1.4-1. De percelen zijn beide in eigendom van de gemeente.

Tabel 1.4-1: Kadastrale percelen plangebied

Gemeente	Afdeling	Sectie	Perceelsnummer
ZOERSEL	1	C	85 A
ZOERSEL	1	C	86 A

Figuur 1.4-1: Kadastrale percelen plangebied

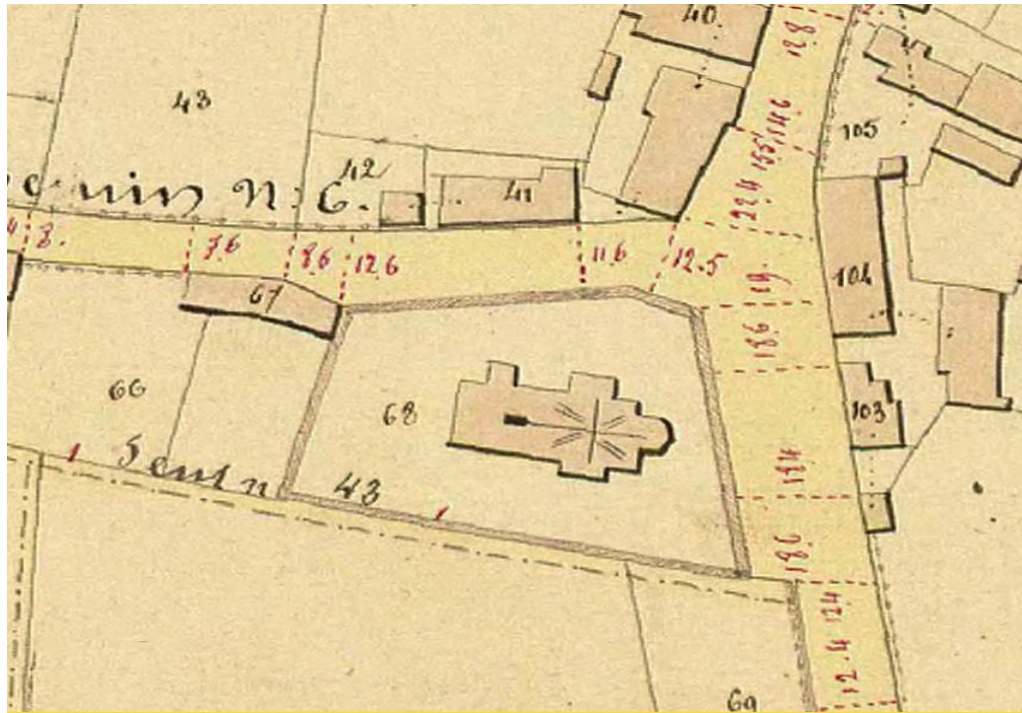
1.4.2 Algemeen administratief

Provincie: Antwerpen
Arrondissement: Antwerpen
Gemeente: Zoersel

1.5 Juridisch kader

1.5.1 Atlas der Buurtwegen

Doorheen het visiegebied lopen geen buurtwegen volgens de Atlas der Buurtwegen.

Figuur 1.5-1: Atlas der buurtwegen (1841) - Geopunt.be

1.5.2

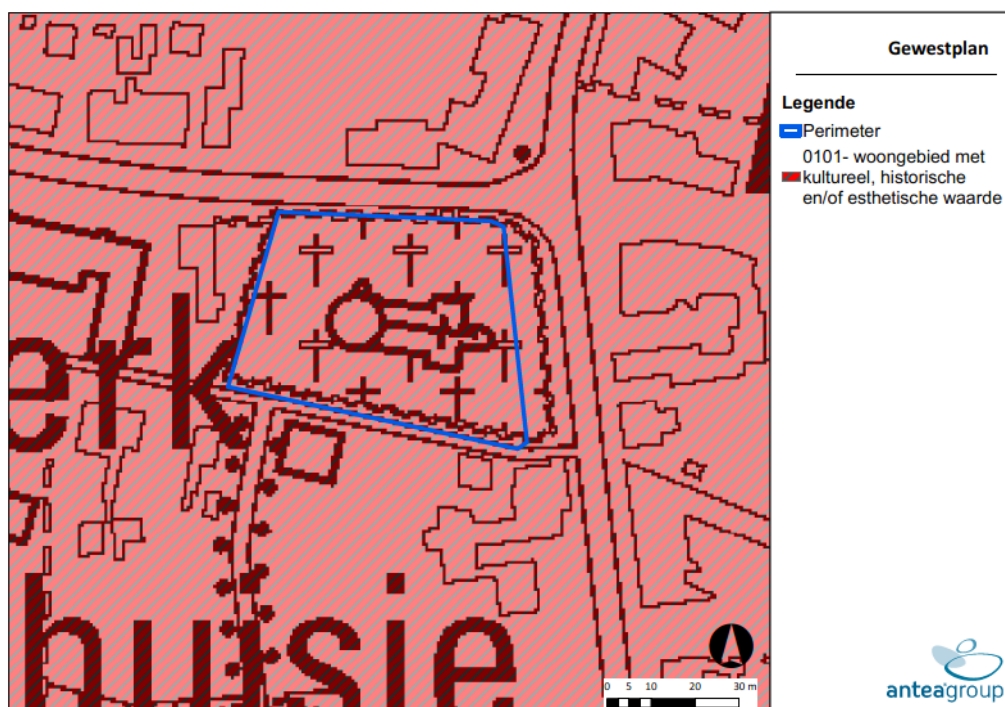
Planologische bestemming

Planologische bestemming

Gewestplan	Ja
APA	/
BPA	/
Gemeentelijk RUP	/

Gewestplan

Het plangebied staat op het gewestplan bestemd als woongebied met culturele, historische of esthetische waarde (Figuur 1.5-2).

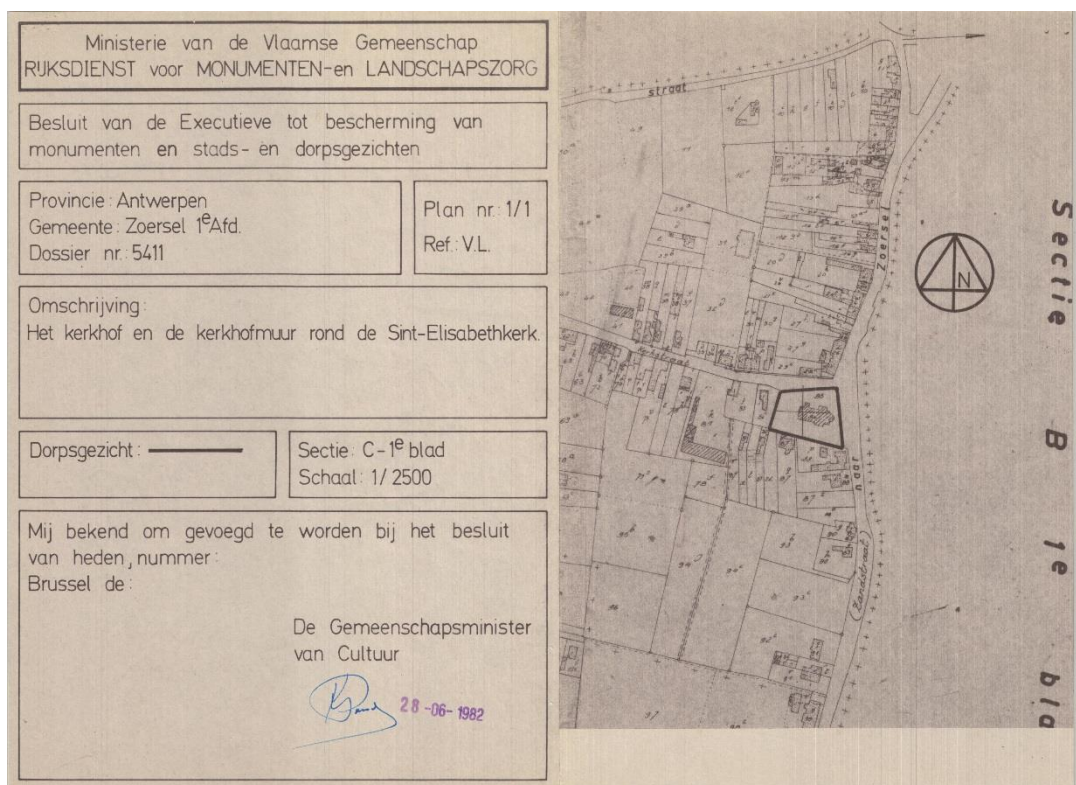
Figuur 1.5-2: Gewestplan

Bron: Gewestplan, vector, 2014 (AGIV)

1.6

Beschermd erfgoed

De parochiekerk Heilige –Elisabeth van Hongarije is vastgesteld als bouwkundig erfgoed (ID: 83048)¹ sinds 14/09/2009 en beschermd als monument (ID: 6282)² sinds 25/03/1938. Het is gelegen binnen het beschermd dorpsgezicht “Parochiekerk Heilige Elisabeth van Hongarije: kerkhof en kerkhofmuur”(ID: 6287)³, beschermd sinds 15/09/1982 (Figuur 1.6-1).

Figuur 1.6-1: Plan Beschermd dorpsgezicht, beschermingsbesluit 1982

¹ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/83048>

² <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/6282>

³ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/6287>

2 Historische nota

2.1 Algemene historiek

Eind 20ste eeuw werd Zoersel het hart van de Antwerpse Kempen genoemd. Het bezit nog zeer vele dennenbossen en vele mensen van de stad hebben er een bungalow als tweede verblijf.

Zoersel kreeg zijn vermaardheid in 1233. In dit jaar schonk hertog Hendrik I van Brabant uitgestrekte goederen, gelegen in de voormalige heerlijkheid Westmalle, aan de abdij van Villers om er een klooster op te richten ter ere van de H. Bernardus en om zich tegelijk toe te leggen op de ontginning van de gekregen gronden.⁴ Onder gemeentelijk opzicht werd Zoersel als zelfstandige gemeente erkend tijdens de Franse Revolutie.⁵

De contouren van het kerkhof blijven gedurende de hele geschiedenis min of meer constant. De muur is daarbij een belangrijk onderdeel: deze zal in de geschiedenis licht aangepast worden en vormde onderdeel van enkele restauraties. De ruimingen van graven zijn eerder beperkt doordat in 1984 een nieuwe begraafplaats in gebruik werd genomen achteraan de Schoolstraat. Dit had een impact op de kerkhofmuur door een verbreding van de doorgang aan de toegangspoort aan de Schoolstraat.

In het midden van het dorp stond vroeger een fleurige lindeboom, waarvan de takken bijna tot aan de grond reikten. In 1974 werd de boom verwijderd omdat er een gasput aan de wortels kwam.⁶

1252	-	Oprichting kapel
1252-1500	-	bouwwerken eerste kerk
1529	-	Kapel vervangen door volwaardige gotische kerk
1641	-	Toevoeging Bimmeken
1757	-	Aanleg Torendreef
1902	-	Herstellings-en vergrotingswerken kerk
1904	-	Aanplant bomen oostelijke zijde
1905	-	Afbraak Calvarieberg
1921	-	Afbraak Molen
WOII	-	Verwijdering klok
1951	-	Velling bomen Torendreef
1969	-	Heraanleg weg
1974	-	Verwijdering lindeboom
1982	-	Ingebruikname nieuwe begraafplaats

⁴ Janssen F., *Zoersel in oude prentkaarten*, Zaltbommel 1974

⁵ idem

⁶ idem

2.1.1

Chronologisch overzicht

Aan de hand van beschikbare kaarten en luchtfoto's in combinatie met informatie uit de archieven wordt de evolutie van het visiegebied algemeen geschetst.

18^e eeuw

Op de kaart van Frickx uit 1712 is de aanwezigheid van de kerk zichtbaar. Ook de molen van Zoersel, die eigendom was van de Sint-Bernardusabdij, staat aangeduid. Deze molen stond daar al sinds 1260. Echter werd hij in 1921 afgebroken.⁷

Figuur 2.1-1: 1712, Kaart van Frickx - [geopunt.be](#) (links) en Molen van Zoersel rond 1900, Janssen 1974 (rechts)

De Ferrariskaart uit 1777 toont de huidige afmetingen aan van het kerkhof dat gelegen is rondom de parochiekerk. In het zuiden en het westen is het kerkhof begrensd met een bomenrij. In het noorden en het oosten met een muur. De Ferrariskaart toont nog de lindebomen in het kruispunt tegenover de kerk.

Figuur 2.1-2: Oostenrijkse Nederlanden(1764-1771) - [Mapire.eu](#) (links) en Ferrariskaart (1771-1778) - [geopunt.be](#) (rechts)

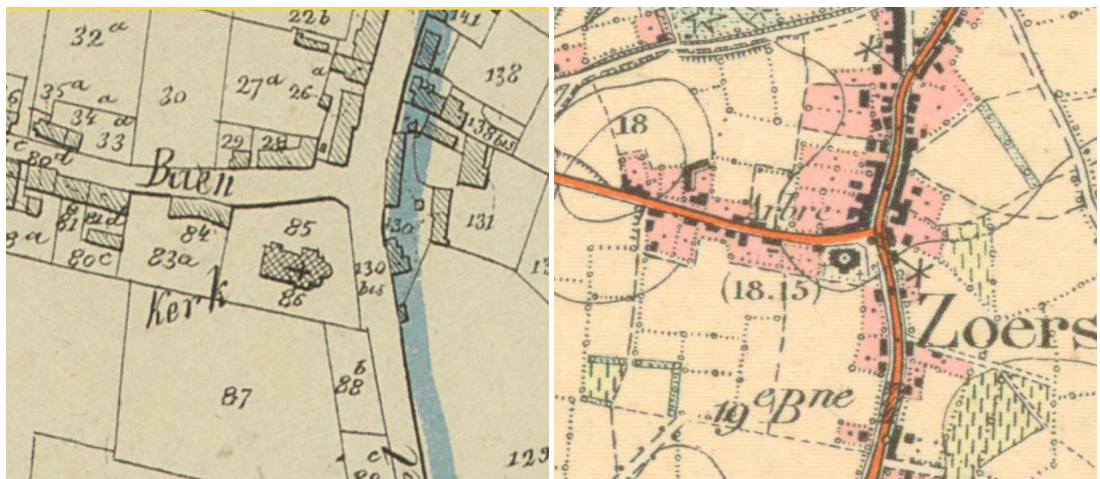
⁷ Janssen 1974

19^e eeuw en 20^e eeuw

Doorheen de jaren wijzigt er niets aan de indeling en afmetingen van het kerkhof. Wel speelde de **Lindeboom** een frappante rol.

Figuur 2.1-3: Vandermaelenkaart (1846-1854) - Geopunt.be (links) en Topografische kaart 'Grobbendonk XVI / 2' (1865) - cartesius.be (rechts)

Figuur 2.1-4: Popp kaart (1842-1879) - Geopunt.be (links) en topografische kaart 'Grobbendonk XVI / 2' (1893) - Cartesius.be (rechts)

Lindeboom als landmark

De linde in Zoersel was een heel belangrijke 'landmark'. Er werden rond 1900 verschillende prentkaarten gemaakt van de 800 jaar oude lindeboom.

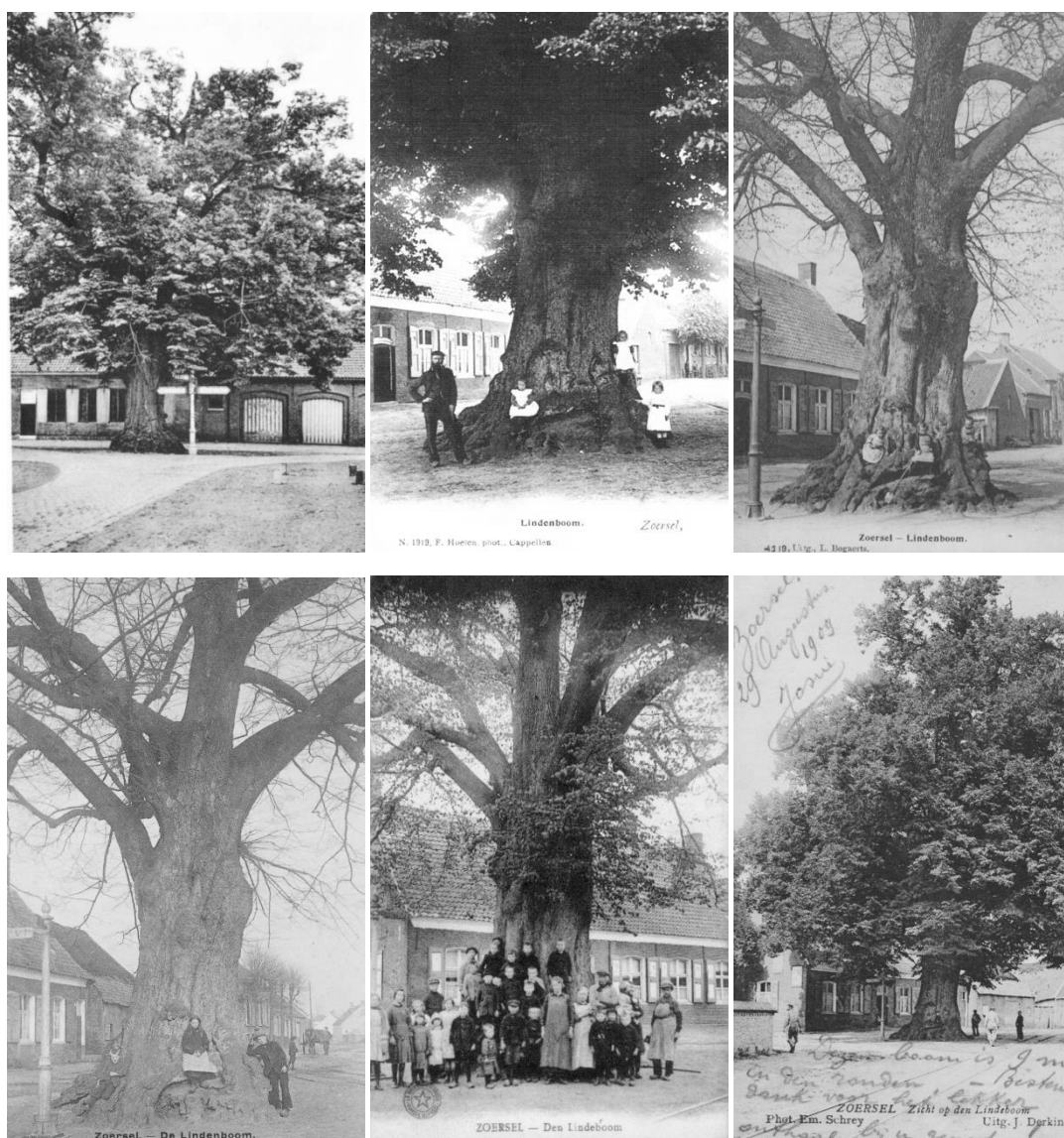
Het was een grandioze lindeboom. De hoofdtakken van de boom hadden de afmetingen van een gewone boomstam en reikten bovendien in bogen tot de absis van de kerk; ze overschaduwden een deel van het kerkhof, de huizen rond het kruispunt en zelfs de laatste gebouwen van de aldaar samenkomende wegen. De boeren kwamen onder de lindeboom samen na de misviering.

Figuur 2.1-5: Deze kaart uit 1890 toont hoe de wegen op het kerkhof direct toegang geven tot het plein met de lindeboom -Een dorp onder de Linde.

Figuur 2.1-6: De grote lindeboom met rechts de kerkhofmuur rond 1880 - Janssen 1974

Figuur 2.1-7: a, b, c, d, e, f en g: Verschillende prentkaarten van de boom doorheen de 4 seizoenen tussen 1880-1921, www.delcampe.be

Lindebomen zijn ook geen bomen zoals alle anderen. Zij wijken af van hun soortgenoten omdat ze geen bossen vormen; lindebomen staan integendeel liefst alleen of in brede lanen of soms in een groepje met meerdere naamgenoten bijeen.⁸

Met de oudste linde en eerste vrouwelijke burgemeester in het land heeft Zoersel geschiedenis gemaakt.

Alleen toen Hendrik Conscience zijn talrijke tochten door de Kempen aanvatte en daarop zijn contacten met de Kempenaren te boek stelde, werd Zoersel uit de vergetelheid gehaald. Conscience situeerde een aantal van zijn prachtige verhalen in het kleine Zoersel 'Het wonderjaar' (1566) uitgegeven in 1837, 'De geschiedenis van Graef Hugo Van Craenhoven en zijnen vriend Abulfaragus'

⁸ Een dorp onder de Linde, p. 19

van 1845, 'De Loteling' van 1850 en 'De Duivel uit he Slengenbosch' van 1889, spelen zich grotendeels af in Zoersel.⁹

De topografische kaart Grobbendonk VI/2 (1893, Figuur 2.1-4) toont de lindeboom. Op 27.04.1974 werd de boom verwijderd omdat er een gasput aan de wortels kwam.

Een luchtfoto van **1979-1990** geeft een zicht op de beplanting van toen. Langs oostelijke zijde staan verschillende oude bomen. In het noorden staat een bomenrij van kleine (mogelijks jonge) bomen. Een luchtfoto van 2017 geeft de huidige situatie weer, er zijn geen duidelijke wijzigingen.

Figuur 2.1-8: Luchtfoto (1979-1990) - geopunt.be (links) en Luchtfoto (2017) - Geopunt.be (rechts)

⁹ Een dorp onder de Linde, p.13

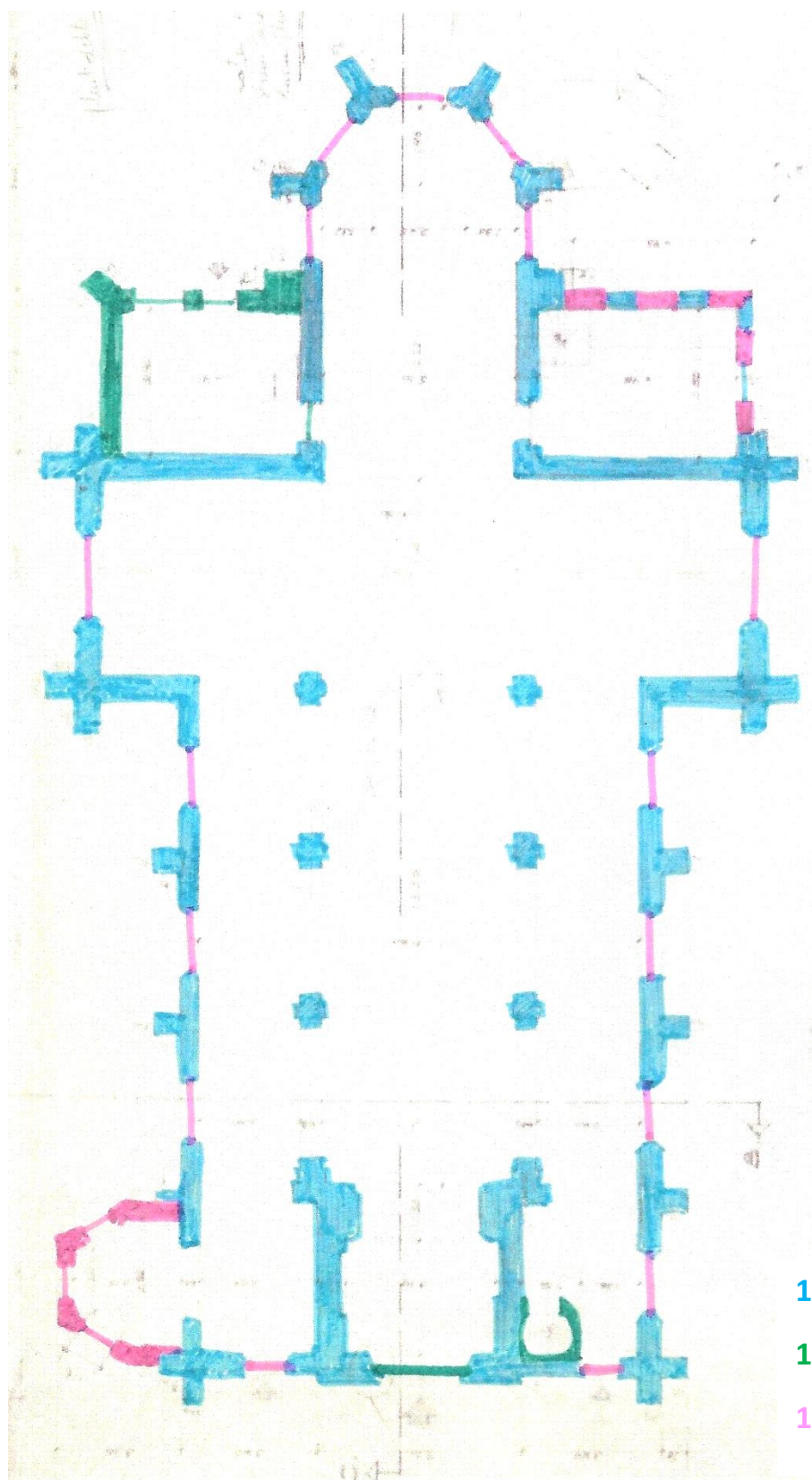
2.2 Historiek per erfgoedelement

2.2.1 Sint-ElisabethKerk

Tijdslijn

	1252: Oprichting kapel 1529: Kapel wordt vervangen door kerkgebouw
	17 ^e -18 ^e eeuw: Modernisering interieur 1624: Barok hoofdaltaar 1641: Het klokje 'Bimmeken' werd gegoten door Michael Burgerhuys 1650: Houten lambrisering in koor en zijkoren 1691: Aankoop grote klok 1708: aankoop beeld O.-L.-Vrouw op maansikkel 1712: Pecheurorgel 1769: Twee nieuwe zijaltaren, en terracotta beelden H. Petrus, H. Johannes, O.-L.- Vrouw van smarten, H. Barbara, H. Paulus
	1836: Herstellingswerken aan portaal, deur en metselwerk gevels onder toezicht van Ferdinand Berckmans 1850: Aankoop 18 ^e -eeuwse preekstoel van de kerk van Kasterlee 1855: Herstellingswerken aan de vloer en aankoop kruisweg
	1864-1872: Renovatiewerken door Eugène Gife -noordelijke sacristie werd toegevoegd -torentrap wordt binnen de toren geplaatst -doksaaal wordt verhoogd -openingen westgevel vergroot
	1900-1907: Herstelling en vergrotingswerken door Louis Gife -aanbouw doopkapel -herstelling tongewelf -aanpassing westgevel met twee extra inkomdeuren -nieuw retabelaltaar -openwerken ramen hoogaltaar -neogotische interieurafwerking -glasramen van Ph. Hochreiter en F. Geyer
	1926: Herstellingswerken aan het dak door Jan Sel 1938: Kerk beschermd als monument 1957: Herstellingswerken -interieur wordt herschilderd -orgel wordt aangepast, vernieuwd en vergroot 1965: plaatsing verwarmingsinstallatie 1978-1981: Herstellingswerken aan de kerk -metselwerk -vloer -restauratie cultuurgoederen -aanplanting lindebomen 2001: Pecheurorgel wordt gerestaureerd 2003: Interieur wordt herschilderd

Bouwfases op plan aangeduid

1529

1864-1872

1900-1907

Bouwhistoriek

In 1245 geeft Paus Innocentius IV, de abt van de Sint Bernardsabdij van Hemiksem de toelating om overal waar zij tienden of huizen hebben, kapellen op te richten en daarin een kerkdienst te doen. Het is mogelijk dat na deze toelating een eerste kerkgebouw in Zoersel werd opgetrokken. De kapel werd in **1252** opgericht en maakte tot 1308 deel uit van de parochie Malle, die reeds aan de Heilige Elisabeth van Hongarije was toegewijd. Waarschijnlijk bracht de eerste pastoor, Jan Van Rotselaer, enkele relieken van deze heilige uit zijn Antwerpse Norbertijner Sint-Michielsabdij mee naar Zoersel.

Als de lindeboom en het ontstaan van het kerkgebouw iets met mekaar te maken hebben, dan zou in de periode tussen 1245 en 1285 wel eens de plantdatum kunnen vooropgesteld worden¹⁰. Het blijft een gissing. Toch kan niet ontkend worden dat bomen planten een favoriete bezigheid was van de monniken. Ze waren immers grondheren van het landgoed en stelden: *'...Wij hebben binnen beyde dorpen d.i. Westmalle en Zoersel als Grondtheer daarvan, het recht van planten alleen, gelijk wij op diverse plaatsen en de straeten hebben geplant en de merkelyck niemand en mag hier planten buyten zijn gracht ofte gehucht: do dat alle platasiën en de bomen, 't sij hert of week, van self gewassen ofte met handen geset merkelyck buyten elks gehuchte die niet verschijnt sijn, ons toekomen en de mogen kappen 't onser geliefte...'*¹¹

De bouwwerken van de eerste kerk vonden plaats tussen 1252 en 1500. Zo werd de datum **1374** in de gevel rechts van het koor ingewerkt.

1529: BOUW VAN DE HUIDIGE KERK

In **1529** werd de kapel vervangen door een volwaardige gotische kerk opgetrokken uit Kempische baksteen.¹² De kerk kreeg achter de toren een driebeukig schip, een transept met dakruiter en een koor met een leien zadeldaken. De ruimte werd bepleisterd en met een houten tongewelf overwelfd.

De gevel van de kerk kreeg enkele metselaarstekens bestaande uit gesinterde baksteen. Ze zijn tot op vandaag nog terug te vinden aan noordzijde van de kerk: in de middenbeuk een kruis en ruit, in de noordgevel transept een hart, in de oostgevel transept de moeilijk leesbare datering 1529 en kruis en in de borstwering van het koor een kruis en hart.¹³ De nieuwe kerk kreeg ook een nieuw houten beeld van de Heilige Elisabeth van Hongarije (B1).

¹⁰ Een dorp onder de Linde, p. 37

¹¹ Een dorp onder de Linde, p. 40

¹² Heemkundige Kring Zoersel, Krantenknipsel, Gazet Van Antwerpen 07/04/1978

¹³ Heemkundige Kring Zoersel, St-Elisabethkerk, onuitgegeven studie, Zoersel 1982.

Figuur 2.2-1: Noordelijk transept en koor, ARAT 2019 (links) en Noordelijke zijgevel, ARAT 2019 (rechts)

1624-1860: MODERNISERING VAN DE KERK

In de 17^e eeuw vonden er enkele moderniseringswerken plaats in het interieur van de kerk. Zo kwam er in **1624** een barok hoofdaltaar met Korintische kapitelen en ingebouwde relikwieën van de 11000 maagden (Heilige Ursula en de 11000 maagden). Het altaar werd bekroond met beelden van de H. Elisabeth (B2), patrones van de kerk, H. Augustinus en de Heilige Bernardus, patronen van de Sint-Bernardusabdij die beschikten over de tienden van Zoersel. Op de deur van het tabernakel stond Christus en de Samaritaanse vrouw bij de waterput gebeeldhouwd¹⁴. Voor het transepttorentje werd in **1641** een klein klokje gegoten genaamd 'Bimmeken' door Michaël Burgerhuys (K4)¹⁵. Ook de werken in de kerk werden verder gezet. Zo kreeg het hoogkoor en de twee zijkooren in **1650** een volledig houten lambrisering en biechtstoelen¹⁶.

Rond 1700 worden er enkele nieuwe cultuurgoederen gekocht, waaronder in 1691 de grote klok, in **1708** het beeld van 'O.-L.-Vrouw op de maansikkel vertrapt de slang' en in **1712-1714** het orgel gemaakt door Henry Pecheur (VM6)¹⁷. In deze periode werd ook een kleine sacristie gebouwd.

Vijftig jaar later rond **1768-1769** werden twee nieuwe barokke houten zijaltaren vervaardigd en afgewerkt met *faux-marbre*. De retabels waren gebakken in steen. Het altaar links werd toegewijd aan O.-L.-Vrouw (VM2) het rechterzijaltaar aan H. Blasius (VM3). In dezelfde periode werden de beelden van H. Petrus (B6), H. Johannes (B4), O.-L.-Vrouw van Smarten (B7), H. Barbara (B3) en H. Paulus (B5)

¹⁴ Heemkundige Kring Zoersel, St-Elisabethkerk, onuitgegeven studie, Zoersel 1982.

¹⁵ Michaël Burgerhuys, zoon van Jan en klokkengieter te Middelburg, was in 1618 ouder dan 25. Hij was in Aken geboren, de woonplaats van de klokkengietersfamilie Van Trier. Bij Henrick van Trier was zijn vader in dienst geweest. Van de stad genoot hij meerdere voorrechten, zoals vrijdom van accijns alsmede het gebruik van de stadsmagazijnen voor het maken van gietvormen. Klokken, kanonnen en ander gietwerk zijn van hem bekend uit de periode 1619-1651. In 1627 goot hij een kleine beiaard van negentien klokken voor het Stadhuis van Tholen. Enkele klokken dateerden uit de jaren daarvoor alsmede een klok uit 1603 van de hand van zijn vader. (<http://www.beiaarden.nl/index.php/lijsst-van-klokkengieters/b>, (geraadpleegd 25/01/2019)

¹⁶ Heemkundige Kring Zoersel, dossier H. Elisabethkerk

¹⁷ Het bouwcontract vermeldt de exacte samenstelling van het orgel: "...1712 Accord tusschen mynheer Petrus Walteri pastor te Soersele, ten overstaen van de Seer edele Heer Mynheer Petrus Fariseua Heer van Westmalle en Soersele... van d'eene syde ende Henricus Pecheur van d'ander syde over het maeken van een orgel volgens dese specificatie te weten gelyck als volgt bestaende in tien registers: 1 prestant sprekende acht voet | 2 holpyp sprekende acht voet | 3 fluyte sprekende vier voet | 4 cornet met vier pypen op de toets sprekende tot de la | 5 octave sprekende twee voet | 6 tierce van den octave | 7 superoctave | 8 mixture twee pypen | 9 cymbal twee pypen | 10 trompet sprekende acht voet en gesneden | accidentael tremblant, wyntgat, nachtegael | Fransch klavier van 48 touchen "

<https://www.toerismezoersel.be/bezienswaardigheden/het-pecheurorgel>, geraadpleegd op 25/01/2019

vervaardigd en op consoles in terracotta geplaatst. In **1775** werd het messingten altaar lessenaar met Jezusmonogram geschenkt door een zekere I.V.R. (monogram I.V.R. van de schenker).

Het is onduidelijk wanneer de foto (Figuur 2.2-2) werd gemaakt, maar wel ergens na 1850 en voor 1875 (na de aankoop van de preekstoel in 1850 en voor de verhoging van het doksaal in 1872). De foto toont het Pecheurorgel op het oude doksaal en de 18de-eeuwse interieurafwerking met boven de spitsbogen van de middenbeuk rijk uitgewerkte decoratie in stucwerk. De terracotta beelden met bijhorende consoles zijn langs de pilaren geplaatst. De beelden werden met een kaars verlicht en de sokkels van de pilaren lijken in een *faux-marbre* geschilderd te zijn.

Rond **1836** werd het portaal en de deuren hersteld. Vanaf **1839** werd het voegwerk van de gevels hersteld naar het ontwerp en met toezicht van provinciaal architect Ferdinand Berckmans (1803-1854).¹⁸

De komende 25 jaar worden er nog nieuwe cultuurgooederen aangekocht om het interieur van de kerk verder op te smukken. Zo komen er in **1846** twee beelden aan de orgelkas en werd in 1850 de preekstoel (VM4) van de kerk uit Kasterlee aangekocht. Deze preekstoel werd in 1768 gemaakt door de Vlaamse beeldhouwer Jacob Jozef van der Neer (1718-1794). Een inscriptie in de wereldbol meldt dat het beeld van Willibrordus door de beeldhouwer E. jr. Schroder uit Rijkervorsel gemaakt werd. In **1855** zijn er herstellingswerken aan de vloeren en wordt er een kruisweg in gebakken klei (vervaardigd door De Haes) gekocht (VM7)¹⁹. De kunstenaar zijn beeltenis zou zich op de laatste statie bevinden. Tussen 1857-1859 komt er een tapijt voor het hoogaltaar, en worden er vier beelden en een communiebank aangekocht.

Figuur 2.2-2: Foto tussen 1850 en 1881, Heemkundige Kring Zoersel

¹⁸ Heemkundige Kring Zoersel, St-Elisabethkerk; Rijksarchief Antwerpen (RAA), PAA642, 4562

¹⁹ Het is onduidelijk over welke kunstenaar het hier gaat.

Tussen **1864-1872** werden er renovatiewerken aan de kerk uitgevoerd. Zo werden de twee altaren geschilderd en werd het magazijn/noordelijke sacristie gebouwd. In het interieur werden de muren afgekap't en opnieuw bezet. Naar ontwerp van de toenmalige provinciale architect Eugène Gife (1819-1890) werden tussen 1864 en 1872 enkele veranderingen uitgevoerd²⁰:

- een noordelijke sacristie werd toegevoegd;
- de torentrap werd binnen de toren geplaatst;
- het doksaal werd een verdieping hoger gebracht en de orgelkast ingekort;
- de schaliën van de noordelijke zijbeuk werden vervangen;
- de voorgevel werd gewijzigd door het vergroten van deur en vensters: er kwam een roos- en spitsboogvenster omlijsting in Gobertangesteent;
- de kordons, vensterdorpels, dekstenen en zo meer werden vernieuwd.
- Het stucwerk van de gewelven werden verwijderd en de houten gewelven werden hersteld (geïnspireerd op de houten gewelven van Brecht en Oostmalle, die Gife ook hersteld heeft);
- De wanden werden in een natuursteenparament geschilderd.

Figuur 2.2-3: Sint Michielskerk Brecht, KIK 45863 (links) en Sint-Laurentiuskerk Oostmalle, KIK 8529 (rechts)

Figuur 2.2-4 toont dat op dat moment het barok altaar en het houten koorgestoelte nog in het koor aanwezig is. Het beeld van Onze-Lieve-Vrouw met kind staat naast het Onze-Lieve-Vrouw zijaltaar.

²⁰ RAA, PAA642, 4564

Figuur 2.2-4: Interieur voor 1900, www.delcampe.be

1900-1950: NEOGOTISCHE PERIODE

Op het einde van de **19de eeuw** was de kerk enerzijds te klein geworden en anderzijds in een uitermate slechte toestand. De schade aan de vensters, daken en goten van de kerk zorgden voor een onaangenaam kerkgebouw. Er waren dringende herstellingswerken nodig aan het dak, ramen en bepleistering. Dus op 1 april **1900** besliste de kerkfabriek dat het noodzakelijk is zonder uitstel de nodige herstellings- en vergrotingswerken te laten uitvoeren. Ze verzochten de provinciale bouwmeester Louis Gife (1854-1929), zoon van Eugène Gife om ter plaatse te komen en een voorlopig ontwerp op te maken voor de nodige werken²¹. Gife maakte het voorstel om zijportalen te maken, de ramen van het koor open te maken en de sacristie te verhogen. Aansluitend vroeg de kerkfabriek aan Gife ook om het 16e-eeuwse tongewelf te herstellen en een uitbouw voor de doopvont te ontwerpen.²²

De plannen van Gife werden goedgekeurd en de kerkfabriek nam de Lierse gebroeders Louis en Karel van Beirs, aan als aannemer.

In **1902** werd gestart met de afbraakwerken en met de aanbouw van de doopkapel, vergroting van de sacristie, verhoging doksaal, een torentrap en de drie inkomdeuren.

- Rondom de kerk werd een 'stoep' gemaakt van 1m breedte in de beste klinkers op kant gelegd in cementmortel. Alle vloeren zullen gelegd worden op een bed van scherp zand.
- Waar nodig werd de bestaande kerk hersteld: dak, natuurschaliën, metselwerk... In de beschrijving en de voorwaarden voor de aanbesteding vermeldde Gife dat *'het nieuwe metselwerk zal met de grootste zorg in het oude verbonden worden. Voor alle delen waar zulks nodig is zal de aannemer mouluursteen laten maken. De welfsels in de doopvont zullen een halve*

²¹ Heemkundige Kring Zoersel, St-Elisabethkerk

²² Heemkundige Kring Zoersel, St-Elisabethkerk

*steen dikte hebben, en gesteken worden tussen nervuren in witte steen en daarna in snijwerk worden opgevoegd. Zij zullen in uitgezochte papensteen gesteken worden.”*²³

- De afbraak moest met de grootste zorg gebeuren om zoveel mogelijk oude baksteen te bekomen. Nadat ze gekuist te zijn, werden ze voor de herstelling en bijwerk van het oude parament gebruikt. Het buitenparement zal plat gevoegd worden. Het was verboden de stenen te schilderen.
- Voor de herstelling en de vergrotingswerken werd Morley steen gebruikt. Alle steen zal in blokken op het werk aangebracht worden en ter plaatse verzaagd worden.
- De blauwe steen zal zuiver zijn, zonder enig gebroken zwarte aders noch opstoppingen en zal met een dubbele slag bekapt worden.
- Van de bestaande zeven vensters van de zijbeuken, de zes vensters in de middenbeuk, de twee grote vensters van de kruisbeuk, de vijf vensters op het koor werd het glas uitgenomen en de gaten geheel in hun oorspronkelijke staat gebracht.
- Het timmer- en schrijnwerk (deuren, ramen, balustrade, trappen) werd uitgevoerd in eik en de dakwerken en de plankenvloer met geklikte planken in rood grein.
- De ramen van de doopvont en sacristie in kathedraalglas. Het bestuur voorbehoudt zich het recht zelf het glaswerk aan te kopen zo voor de oude als voor de nieuwe delen der kerk en ter plaatse te leveren.

De architecturale aanpassingen aan het exterieur en het ruimteconcept van de kerk had ook gevolgen voor het interieur en de historische cultuurgooederen.

- Zo werd in **1904** het barokke hoogaltaar afgebroken en vervangen door het kleine retabelaltaar (VM1). Het houten beeldhouwwerk van dit nieuwe hoofdaltaar stelt de episoden uit het leven van de H. Elisabeth voor: o.a. het mirakel der rozen en hoe deze heilige armen en gebrekkigen verzorgt. Dit retabel is het werk van beeldhouwer Gerrits uit Antwerpen.²⁴
- De grafzerken, welke in de plaats zouden liggen waar nieuwe vloeren beschreven zijn, zullen door de aannemer met zorg uitgenomen worden en op een aan te duiden plaats gelegd of gesteld worden.²⁵
- Het barokke hoogaltaar en de houten lambrisering verdwenen omdat volgens de kerkfabriek²⁶ :
 - dit te zwaar was en geen kunstwaarde had;
 - het hoogaltaar en lambrisering versleten en vermemeld zijn;
 - en omdat ze het zicht op de opengemaakte vensters belemmeren.
- Het altaar werd dus vervangen door een neogotisch altaar. Het beeld van de H. Elisabeth werd nog behouden terwijl de andere beelden van de H. Augustinus en H. Bernardus verkocht werden. Van de lambrisering werd enkel een paar schilden in 1965 teruggevonden bij het installeren van de chauffage.²⁷
- Doopvont kreeg een vloer in ‘zwarte en grijze steen van de Maas’ en de zijbeuken kregen dezelfde vloer als de bestaande.

²³ Heemkundige Kring Zoersel, St-Elisabethkerk, onuitgegeven studie, Zoersel 1982.

²⁴ Heemkundige Kring Zoersel, Krantenknipsel, Gazet Van Antwerpen 07/04/1978

²⁵ Heemkundige Kring Zoersel, Lastenkohier Gife (RAA, PAA642)

²⁶ RAA, PAA642, 4569

²⁷ Heemkundige Kring Zoersel, St-Elisabethkerk

Figuur 2.2-5: Interieurfoto's die de neogotische muurschilderingen tonen, KIK

- De pleisteren plafonds, kroonlijst en andere decoratie werden afgebroken zorgdragend voor de gebinten om de eikenhouten gewelven te herstellen en te reconstrueren. Ook het beeldhouwwerk van het plafond moet hersteld worden. De kerkfabriek mag zelf de beeldhouwer kiezen. De bovenkant van de houten gewelven zal geplafonneerd worden.
- Het bestek vermeldt ook dat: *'gansh de inwendige bezetting der kerk met de pleister ornamenten zal zuiver afgekapt worden, de muren opgezuiverd en daarna op twee lagen in 't grauw en eenen derde grond in 't wit bepleisterd worden; de diepte der bestaande panelen, zullen uitgevuld worden derwijze dat zij een effen vlak met de muren uitmaken. De profils der bogen en ramen zullen bewerkt worden ingevolge de vroeger bestaande. Rondom de muren binnen van geheel de kerk zal men op de hoogte der voetstukken der peilers eene plint in cementmortel bezetten'.*
- Het interieur van de kerk werd in een neogotische stijl ingericht. De wanden kregen een polychrome afwerking met een natuursteen motief. Het formaat van de natuurstenen verschilde. De pilaren en vensteromkadering werd gedecoreerd met grotere natuursteen formaat wijzend op constructieve delen afgewerkt met dubbele lijnen om dikker voegwerk te imiteren. De 'wanden' kregen een kleiner natuursteenformaat. Er werd een 'lambrisering' geïmiteerd. Hier werden de natuurstenen versierd met een sjabloon. Na 11 rijen natuursteen kwam er een versierde band.
- De 18de-eeuwse beelden werden naar de zijbeuken verplaatst en langs de zuilen werden neogotische consoles en gipsen beelden aangekocht om de kerk volgens de toenmalige mode verder aan te kleden. Op het einde van de 19de eeuw moedigde de paus dit soort vroomheid aan die door de beelden ondersteund werd. Binnen dit kader waren in de kerken steeds de

beelden van Onze-Lieve-Vrouw van Lourdes, het Heilig Hart, Kindje Jezus van Praag, Heilige Jozef en de Heilige Theresa aanwezig.²⁸

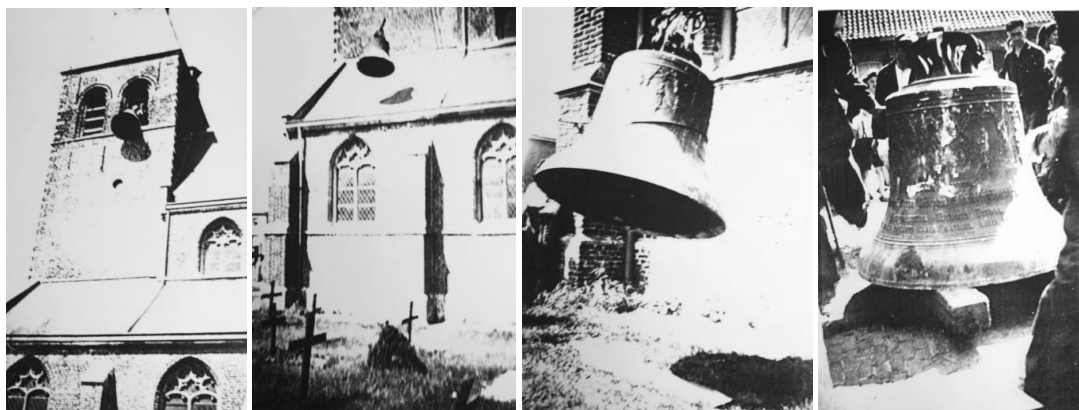
- In **1907** werden geschilderde glasramen geplaatst door de Duitse glazeniers Ph. Hochreiter en F. Geyer (Atelier de Vitraux Peints) uit Antwerpen.

Samen met de verbouwing van de kerk werd ook de afsluiting van het kerkhof vernieuwd. Gife maakte hiervoor een apart lastenboek: *'Het doel dezer aanbesteding is het afbreken der bestaande afsluitmuren, het uitroeien der hagen en het bouwen van nieuwe muren met ijzeren inkompoort aan het kerkhof'*.²⁹ De kleur van het geschilderde ijzerwerk van de poort werd door Gife zelf gekozen. De kerkfabriek besliste in deze periode om de calvarieberg op het kerkhof aan de noordzijde af te breken en tegen de buitenmuur van het koor te plaatsen 'om zo het beeldhouwwerk in gebakken aarde beter te beschermen tegen de kwaadwilligheid der kinderen of andere personen, om maatregelen te treffen om de bewegingen te doen ophouden tussen de toren en de hoge beuk en zo een volledige scheuring in het metselwerk te vermijden'.³⁰

In **1926-1927** zijn er herstellingswerken aan het voegwerk, pinakels, schaliën en afdekking van de puntgevels onder leiding van provinciale bouwmeester Jan Sel (1888-1960).

Op 25 maart **1938** werd de kerk beschermd voor haar artistieke en historische waarde.

Tijdens **WOII** werd de grote klok verwijderd. In het archief van de Heemkundige kring zijn van het weghalen van de klok enkele foto's van bewaard.

Figuur 2.2-6: Fotoreportage van het weghalen van de grote klok tijdens de jaren 40, Heemkundige Kring Zoersel

²⁸<https://www.crkc.be/studiedag-heiligen-veelvoud-devotiebeelden-gips-de-19de-en-20ste-eeuw-betekenis-behoud>

(geraadpleegd op 06/10/2018)

²⁹ Heemkundige Kring Zoersel, St-Elisabethkerk

³⁰ Heemkundige Kring Zoersel, St-Elisabethkerk

1950-....: CONSERVERING

Vanaf het midden van de **20e eeuw** vonden er voornamelijk conserveringswerken plaats om de kerk te kunnen onderhouden en de bestaande toestand te kunnen conserveren. Ondertussen was het kerkinterieur erg vuil geworden en werd het interieur in **1957** in een lichte kleur herschilderd en verdween de neogotische wandafwerking. De beelden in de middenbeuk bleven wel op dezelfde plaats staan, maar ze werden wel witgeschilderd. Bijkomend werd het schilderij boven dit O.-L.-Vrouwaltaar hersteld door glazenier Joris Van den Broeck.

In **1958** werd het orgel opnieuw aangepast, vernieuwd en vergroot volgens het electro-pneumatisch stelsel. Deze werken werden uitgevoerd door de firma D'Hondt uit Herstelt. Er verdween echter weer een deel van het 18de-eeuwse Pecheur-orgel.

Zes jaar later, in **1965**, werd een verwarmingsinstallatie in de kerk geïnstalleerd.

In **1978** zijn er dringende restauratiewerken in de kerk nodig. De totale vernieuwing van de bestaande natuurleien dakbedekking is nodig voor de afdekking van de steunberen aan het koor, van de dakruiter, van de zuidelijke daken op hoofd- en zijbeuk, en van de westelijke daken op de dwarsbeuken. Het toenmalig bestaande afwateringssysteem van de dakwaters was o.m. de oorzaak van de vochtige muurvoeten van de gevels. Dit water vloede op de stoep, waardoor er een rioleringsnet rond de kerk aangelegd werd. Na de nodige voorbereidingswerken werd de binnenschildering op de muren en houtwerk volledig vernieuwd. Voor de kleur en de toon werd het advies van de KCML inroepen. De dakruiter, het getimmerd torentje met 'Bimmeken', werd in zijn geheel hersteld.³¹

Figuur 2.2-7: Zicht op de witgeschilderde kerk, Heemkundige Kring Zoersel en Zicht op het verhoogde doksaa, Heemkundige Kring Zoersel

³¹ Heemkundige Kring Zoersel, Krantenknipsel, Gazet Van Antwerpen 07/04/1978

Tussen **1979** en **1981** vonden er weer grote restauratiewerken aan de kerk plaats naar het ontwerp van de Antwerpse architect A. Van Gastel. Langs de kerk werd een nieuwe stoep in baksteen geplaatst. Het metselwerk van de gevels werd gerestaureerd, waardoor de oude zij-ingang van de kerk werd dichtgemetseld. Als kers op de taart, kwam er een nieuwe haan op de toren. Het interieur werd ook gerestaureerd. Zo werden er heel wat nieuwe vloertegels gelegd, kwamen er nieuwe marmeren tegels in het koor, kregen de zijaltaren nieuwe aantreden en werden de wanden herschilderd. Verder werden de cultuurgooederen gerestaureerd:

- Het beeld van 'Sint-Antonius met varken' werd hersteld;
- De beelden H. Petrus, H. Johannes, O.-L.-Vrouw van Smarten en Heilige Barbara werden gerestaureerd en de beelden Petrus en Paulus die vroeger in de zijbeuken stonden verhuizen naar het koor.
- De twee schilderijen boven de zijaltaren werden door Lode Jacobs gerestaureerd.
- De biechtstoelen werden gerestaureerd door De Houwer.
- Er kwamen houten kaders aan de kruisweg, die zo meer reliëf geven aan het verheven beeldhouwwerk.
- Achteraan tegenover de doopkapel, werd een gotische nis aangebracht waarin een Mariabeeld prijkt van rond 1500.
- Van de houten beelden van Sint-Jan en O.-L.-Vrouw (B11-B12) die op de Calvarieberg buiten stonden, werden gipsen afgietsels gemaakt om buiten te plaatsen. De originele houten beelden werden op consoles geplaatst onder het kruis in de kerk.
- Er kwam een nieuw beeld van broeder Isidoor, patroonheilige van de boeren. Het was een geschenk van de gasthuiszuster van Turnhout.³²

Figuur 2.2-8: De noordelijke gevel tijdens de restauratie van 1980, Heemkundige Kring Zoersel (links), De toren in stelling tijdens de restauratie van 1980, Heemkundige Kring Zoersel (midden) en De restauratie van het interieur en O.-L.-Vrouwaltaar, Heemkundige Kring Zoersel (rechts)

De Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen wenste dat er op het kerkhof langs de Kerkstraat een rij lindebomen aangeplant werd om zo de oude linde, gesneuveld in 1974, weer enigszins in ere te herstellen.³³

³² Heemkundige Kring Zoersel, krantenknipsel, Gazet van Antwerpen 11/06/1981

³³ Heemkundige Kring Zoersel, Krantenknipsel, Gazet Van Antwerpen 07/04/1978

In **2001** werd het Pécheur orgel gerestaureerd door Pels-D'Hondt. Naast de restauratie werd onder de toren terug een lager gelegen verdieping aangebracht zodat het orgel terug op de plaatst staat, waar het in 1904 werd weggehaald.³⁴

In **2003** werd het interieur herschilderd. Het gemeentebestuur koos om de wanden in gebroken wit te schilderen en de basis van de zuilen tot +/-100cm hoogte in het grijs. De houten wandbekledingen werd kleurloos geïmpregneerd.

2004: op de nacht van 18-19 september 2004 werd in de kerk ingebroken en werden enkele waardevolle stukken weggehaald: o.a. de beelden van Sint-Petrus en Sint-Paulus, 10-engelenbeeldjes die deel uitmaakten van de zijaltaren en twee treurende engelen die de biechtstoel aan de zuidkant sierden. (Het leek wel een diefstal op bestelling).³⁵

Figuur 2.2-9: Het O.-L.-Vrouwaltaar met engeltjes, KIK (links) en Krantenknipsel met Sint-Petrus en Sint-Paulus beelden, Heemkundige Kring Zoersel (rechts)

³⁴ Heemkundige Kring Zoersel, Het Pecher-orgel te Zoersel, 2001

³⁵ Heemkundige Kring Zoersel, krantenknipsel 2004

2.2.2

Kerkhof

De oudste graftekens op het kerkhof

Als we vandaag over het oude kerkhof wandelen, zijn er nog enkele oude grafkruisen (**18de eeuw**) in blauwe hardsteen te vinden, die tegen de kerkmuur staan opgesteld (noordzijde). Deze zijn vandaag in zeer slechte staat en het verdient sterke aanbeveling om deze kruisen in de toekomst elders (binnen in de kerk) te plaatsen. De herkomst van deze kruisen, kon archivalisch niet worden getraceerd. Het zijn naar alle waarschijnlijkheid grafmonumenten die ooit op het kerkhof hebben gestaan (en dus de oudste resten van grafmonumenten op dit kerkhof), al kan hun oorspronkelijke locatie op de beschikbare foto's niet worden vastgesteld. Er zijn ook nog drie vlakke zerken uit dezelfde periode te vinden. De grafmonumenten zijn vandaag grotendeels onleesbaar geworden. De epigrafië van twee kruisen werd in het verleden wel gefotografeerd (al is de epigrafië niet altijd even goed leesbaar).

Figuur 2.2-10: epigrafië: D.O.M. / HIER RUST FRANCISCUS PULLEMANS / R.I.P.

Figuur 2.2-11: epigrafie: PEETER HERREMANS STIRF 28 JUNY 1722 / IOANNA DE POOTER SYNE HUYSVROUW / STIRF 28 JANUARY 1758. Bijzonder aan dit graf is de landelijke symboliek op dit kruis: een symbolische voorstelling van een ploeg

1904-1906 – Herbouwen en herstellen van kerkhofmuur³⁶

De gemeente Zoersel startte in **1904** met de plannen tot herbouwings- en herstellingswerken aan de afsluiting van het kerkhof. In een brief van het gemeentebestuur aan de arrondissementscommissaris van 22 augustus 1904 vraagt de gemeente om de provinciale bouwmeester te gelasten met de opmaak van een plan voor herstellingswerken aan de kerkhofmuur. Deze vraag wordt op 24 augustus 1904 doorgestuurd. De provinciale bouwmeester geeft in een brief van 8 september 1904 aan het gemeentebestuur te kennen: *“dat de gedeeltelyke herbouwing en verdere herstelling van den kerkhofmuur van Zoersel, myn inziens, noodzakelyk is, en zal aanleiding geven tot eene uitgaaf van omtrent 2.000 frs”*. Een eerste ontwerp wordt opgemaakt door de provinciale bouwmeester op 17 september 1904.

De toenmalige toestand van het kerkhof en de kerkhofmuur kunnen we afleiden uit twee foto's.

³⁶ Rijksarchief Beveren/Antwerpen -PAA145 - Zoersel dossier 1 1904-1906 en Heemkundige kring Zoersel, archiefdoos met originele stukken betreffende de kerk en kerkhof.

Figuur 2.2-12: Zicht vanop de Zandstraat (huidige N14). De calvarieberg ontbreekt (zie andere foto's). er zijn geen grafmonumenten te zien. Het poortje naar de voetweg is wel te zien en heeft aan de rechterzijde een hoge sokkel (deze is nu verdwenen). De kerkhofmuur is hoger dan de muur die vandaag te zien is. Er staan bomen, maar deze staan aan de buitenzijde van de kerkhofmuur – delcampe.net

Figuur 2.2-13: De kerkhofmuur, gezien vanuit de Kerkstraat. De poort is gesloten en ondoorzichtig. Door het plaatsen van een nieuwe grille betekende dit bij de veranderingswerken dus dat het zicht op de kerk sterk zou verbeteren. Ook het poortje naar de pastorie is zichtbaar (in hout). De muur heeft twee verschillende hoogtes, en het achterste deel (tussen de inkom en de tuin van de pastorie) wijkt nog een flink stuk achteruit. De huidige kerkhofmuur werd dus voor dit deel verder naar voor geplaatst en het kleine poortje is verdwenen (maar ingewerkt in een ander deel van de kerkhofmuur – tegenover de ingang van de kerk).

Figuur 2.2-12, een postkaart, werd gedateerd op 27 september **1904**. Op de foto zijn een aantal werken te zien aan de kerk. Dit is een duidelijke verwijzing naar de werken die in 1903 opgestart werden: bouwen van doopkapel, vergroten zuidelijk sacristie, openmaken van toren, verplaatsen van torentrap, plaatsen nieuw doksaal, herstel schaliedaken, goten en dakruiter, vernieuwen van alle vensters, openmaken van een aantal koorvensters, en plaatsen van gotische traceringen naar voorbeeld van twee bewaarde traceringen in koor, verwijderen van bepleisterd gewelf en plaatsen van oorspronkelijk houten gewelf, verwijderen van de stucdecoratie uit de 18de eeuw.

In deze context dient ook de herbouwing en herstelling van de kerkhofmuur gesitueerd te worden. Figuur 2.2-13, hoewel niet duidelijk gedateerd, dateert zeker van voor **1904-1905**, aangezien de muur rechts van de poort inspringt. Deze zal, zoals hierna volgt, rechtgetrokken worden.

Het ontwerp van september 1904 wordt door de gemeenteraad in zitting van 24 november 1904 goedgekeurd met de volgende overwegingen: “ ...Gezien het ontwerp van herbouwings- en herstellingswerken van het kerkhof dezer gemeente en de bijgevoegde begrooting bedragende ter somme van frs 2.046,27 opgemaakt door den heer Gife, provinciale bouwmeester deze provincie. Overwegende dat de afsluiting en de ligging van het kerkhof zoo bouwvallig zijn dat het in verre na niet meer voldoet aan de vereischte voorwaarden die van een kerkhof behooren en dienvolgens zonder uitstel dienen hersteld te worden. Dat de geldelijke toestand der gemeente gebrekkelijk is, doch dat de gemeente nog ruim duizend franks te ontvangen heeft van eene verkooping van hout en hakstrooisel, welke voor die werken zouden kunnen gebruikt worden en dat op die wijze met eene toelage van een derde van den Staat en een zesde van de provincie de onkosten zouden kunnen gedekt worden....”

Na deze principiële goedkeuring van de gemeente, wordt het plan opnieuw verzonden aan de provincie voor verder advies. Zo hecht de Provinciale Geneeskundige Commissie en Komiteit van openbare gezondheid haar goedkeuring aan dit ontwerp op 27 december 1904: “Na onderzoek der zaak, zijn wij van meening dat de ontworpen werken noodzakelijk zijn. Daar er geene begravingen plaats hebben gehad op het gedeelte grond waar de werken moeten uitgevoerd worden en daar deze eene verbetering en verfraaiing voor de gemeente zullen zijn, denken wij dat het ontwerp mag aangenomen worden”.

Het dossier blijft een tijdje liggen bij de provincie, en op 19 maart 1905 komt de provinciale bouwmeester met een gewijzigd plan. De gemeenteraad beraadslaagt hierover op 30 maart 1905, waarin ze de bouwvallige toestand herhalen en dat er zonder uitstel dient aan gewerkt te worden: “... Dat de kleine inkooppoort langs den voetweg volgens het ontwerp juist geplaatst is tegen over eene woning dat dit dikwijls eene stremming zou kunnen te weeg brengen, aangezien de voetweg daar niet al te breed is en te meer dat dit huis dikwijls voor handel zou kunnen gebruikt worden en diens volgens beter in den hoek nevens den hof van de onderpastorij zou kunnen geplaatst worden.” Dat volgens het gevoelen van mijnheer den arrondissementskommissaris de thans bestaande ijzeren groote inkooppoort voor een goed gezicht van de kerk zou dienen blijven te bestaan, zonder noghtans voor den toegang gebruikt te worden en dat dit gegrond schijn te zijn...”

Financieel is het werk begroot op 4.526,32 fr. Hiervoor doen ze een beroep op verkoop van hout, hopen op tussenkomst van de staat en de provincie en eventueel doen ze aanspraak op de gemeentelijke spaarkas. Uiteindelijk besluit de gemeenteraad:

“A. Dat de oude ijzeren inkooppoort zal blijven bestaan zonder noghtans voor den toegang gebruikt te worden en zal bestendig gesloten blijven.

B. Dat de kleine inkooppoort langs den voetweg zal geplaatst worden op den hoek nevens den hof van de onderpastorij.”

De aangepaste plannen worden opgemaakt in april 1905 en in een brief van Koninklijke Commissie van Monumenten aan de Provincie Antwerpen van 6 mei 1905 geven ze hun akkoord mits “dat de

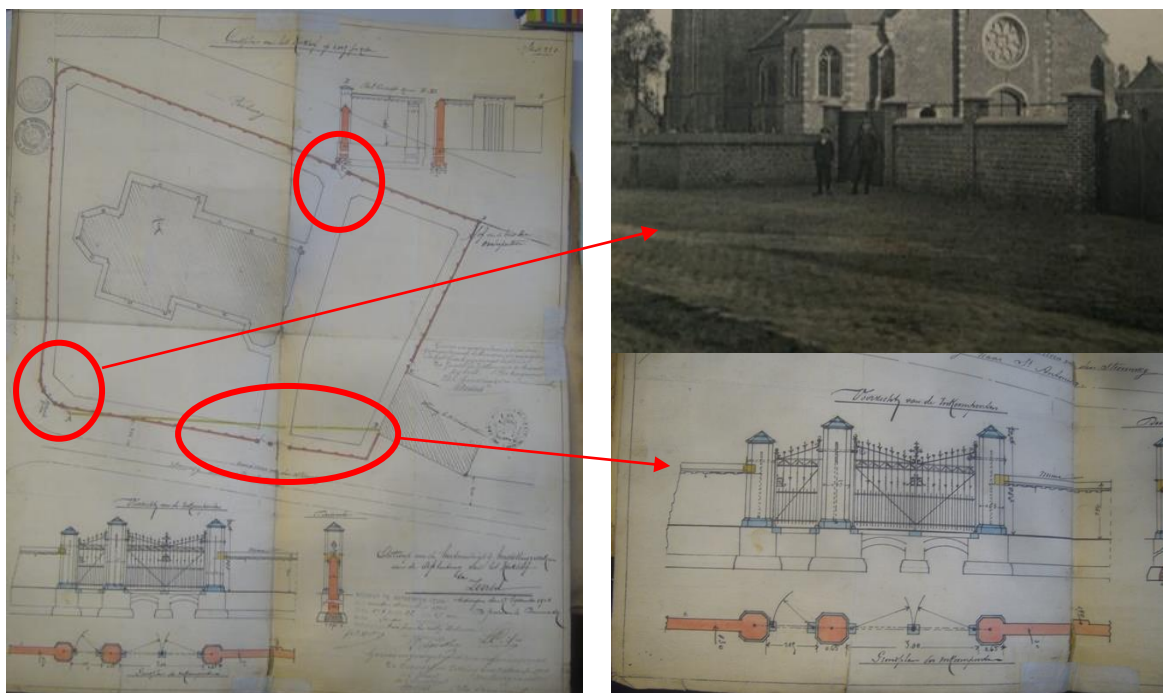
*ijzeren grille niet hooger dan den muur zou mogen zijn en dat de muur met blauwen steenen moet afgedekt worden.” De provinciale bouwmeester geeft in een brief aan de provincie van 22 mei 1905 te kennen dat deze vraag een meerkost zou betekenen en dat ze beter een beroep kunnen doen op in de regio gemaakte steen. De gouverneur meldt aan de arrondissementscommissaris op 25 mei 1905 dat hij in overleg met de minister is geweest en dat “*raadt de gemeente aan het overblijvende gedeelte haag ook door eenen muur te vervangen. Voorts beveelt hij aan dat het deksel van den muur, in gemetselde kappen vervangen worden door een ander stelsel, ’t zij in blauwe steen, in beton of in pannen. Deze wijziging zal natuurlijk eene verhooging van uitgaven veroorzaken*”. De arrondissementscommissaris brengt de gemeente hiervan op 27 mei 1905 op de hoogte.*

Figuur 2.2-14: De aannemer zal ook de hagen welke thans tot afsluiting dienen, uitroeien en alle hunne wortelen uitgraven. Op deze ongedateerde foto (toestand voor 1904) zijn de bestaande hagen nog te zien.

De gemeenteraad vergadert hierover op 9 juni 1905. Op basis van de opmerkingen formuleren ze het volgende besluit: “*Het kerkhof zal geheel met eenen steenen muur afgesloten worden en de muur zal met beton gedekt worden.*” Op 5 juli 1905 uit de provinciale architect zijn bedenkingen bij het gebruik van beton en suggereert om de eeuwenoude methode en steen te gebruiken. Op 27 juli 1905 laat de minister weten dat het enkel gaat om een aanbeveling geen verplichting, de keuze is aan de gemeente. Het zal geen invloed hebben op de tussenkost. In september 1905 krijgt architect Gife de opdracht het bestek met plan op te maken.

Na een moeizaam proces worden de plannen goedgekeurd en wordt er op 19 oktober 1905 goedkeuring gegeven aan het bestek. De kosten worden begroot op 5.360,38 fr. Het bijzonder lastenboek (stuk n° 3) en voorwaarden voor de aanbesteding der herbouwingswerken der afsluiting aan het kerkhof te Zoersel vermeldt op pagina 1 “*Het doel dezer aanbesteding is het afbreken der bestaande afsluitmuren, het uitroeien der hagen en het bouwen van nieuwe muren, met ijzeren inkompoorten aan het kerkhof van Zoersel.*”. In de nadere beschrijving (pagina 2) lezen we “*De aannemer zal alle de bestaande afsluitmuren afbreken tot in hunne grondvesten. De aanvullingen zullen geschieden bij middel van den grond voortkomende van de uitgraving voor de nieuwe muren. Het gruis van den afbraak zal door den aannemer van het werk worden weggevoerd. De aannemer zal ook de hagen welke thans tot afsluiting dienen, uitroeien en alle hunne wortelen uitgraven Hij zal zorg dragen aan de grafsteden geene de minste schade toe te brengen, daar hij dienaangaande geheel verantwoordelijk is. Insgelijks zal hij zorg dragen aan het huis en den hof, gelegen ten westen van het kerkhof, geene schade toe te brengen.*”. En verder op pagina 5 m.b.t. het ijzerwerk: “*De aannemer zal eene dubbele ijzeren inkompoort en een enkel poortje leveren en stellen.*”. Bijhorend bij dit bestek zijn de plannen te vinden.

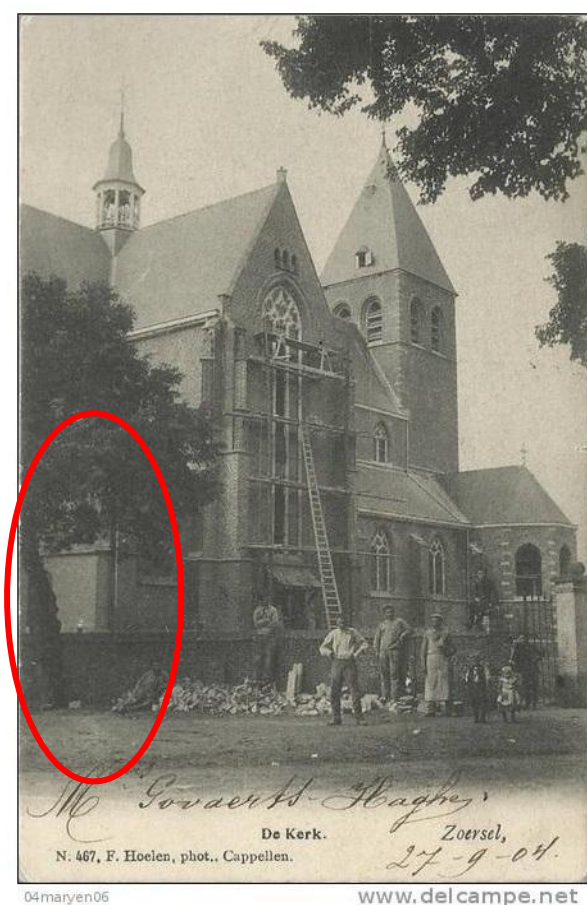

Figuur 2.2-15: De gele lijn op de foto links geeft de bestaande toestand weer, de rode lijn de te bouwen nieuwe kerkhofmuur. Hier is duidelijk te zien dat de muur aan de noordwestzijde naar voren wordt gezet. De inkompoort aan de lindenboom blijft behouden, een klein poortje wordt voorzien aan de zijde van de Schoolstraat.

De gele lijn op de foto links geeft de bestaande toestand weer, de rode lijn de te bouwen nieuwe kerkhofmuur. Het volledige bestek wordt hierna volgend als scan opgenomen.

Op 7 december 1905 krijgt de gemeente de mededeling dat zowel de provincie als de staat elk voor 1/3 tussenkomen in de onkosten. Het proces-verbaal van 23 december 1905 met biedingen leert ons dat er vijf inschrijvingen waren, waarvan de kosten schommelden tussen 4.374 en 5.755 fr. Er wordt gekozen voor C. Verstraeten uit Lier voor 4.374 fr.

Het verder verloop van de uitvoering van de werken is niet gedocumenteerd. Enkel zien we een mogelijke aanpassing van het uit te voeren plan in februari 1906. De provinciale bouwmeester verzoekt de provincie Antwerpen tot aanpassing van uit te voeren plan: *"...het gemeentebestuur het verlangen heeft uitgedrukt de nieuwe te bouwen kerkhofmuur aan den oostkant een weinig vooruit te brengen. De reden dezer vraag is dat aan dien kant waar de bestaande afsluiting een achteruitsprong maakt, welke de geburen alle soorten van afval en vuilnis komen storten. Onder opzicht der zindelijkheid is de vraag dus wel gegrond."* De extra uitgave is verwaarloosbaar. Op 19 februari 1906 verduidelijkt hij deze vraag. *"De nieuwe lijnrichting van den muur is daarop eene roode lijn aangewezen, doch deze aanwijzing is niet voor vast te bepalen. Er bestaat eene rij bomen, die zal behouden blijven, en de nieuwe muur zal ver genoeg worden vooruitgebracht om deze boomen te houden, staan en aan hunne wortelen geene schade toe te brengen. Slechts wanneer de uitgraving zal verricht worden, zal men kunnen zien hoeverre deze wortelen strekken. Het is tusschen de boomen en den bestaande muur dat de afval en vuilnis gestort worden"*.

Nog in 1905 vinden we bij de heemkundige kring van Zoersel een krantknipsel waarin melding gemaakt wordt van het afbreken van de Calvarieberg: *“De gouverneur van de provincie Antwerpen verleent een buitengewone zitting aan de kerkfabriek om over sommige dringende herstellingswerken aan de kerk te beraadslagen*

Op 19 februari **1905** wordt beslist door de kerkfabriek

1. Om de Calvarieberg van het kerkhof aan de noordzijde af te breken (cintels weg te nemen, die tegen de kruisbeuk liggen)
2. Om het beeldhouwwerk in gebakken aarde, geplaatst tegen de buitenmuur van het koor beter te beschermen tegen de kwaadwilligheid der kinderen of andere personen
3. Om maatregelen te treffen om de bewegingen te doen ophouden tussen de toren en de hoge beuk ten einde een volledige scheuring van het metselwerk te vermijden”.³⁷

³⁷ Heemkundige kring Zoersel, Archiefdoos Kerk Zoersel, knipsel uit krant rubriek ‘Wist ge dat...’
Afbreken van Calvarieberg

Figuur 2.2-16: Op deze foto is de nieuwe kerkhofmuur te zien. De Calvarieberg is echter nog aanwezig, en goed zichtbaar door het smeedijzeren poortje. Dat poortje verleent trouwens toegang naar de eeuwenoude lindenboom. De plaatsing van deze ingang heeft mogelijk met deze boom te maken, vermits heel wat oude cultusplaatsen gelinkt kunnen worden aan de aanwezigheid van dergelijke bijzondere bomen.

1945

Het Commissariaat generaal voor de Passieve Luchtbescherming maakte in 1945 een aantal foto's van de kerk waarbij er ook een duidelijk beeld is van de toestand van het kerkhof. Aan de zuidoost zijde zijn er een beperkt aantal graven te zien. Aan de westzijde iets meer, maar opvallend veel houten kruisjes. Een aantal stenen grafmonumenten die op de foto's te zien zijn, bestaan ook vandaag nog en werden in de veldwerkfiches opgenomen, met het oog op inventarisatie.

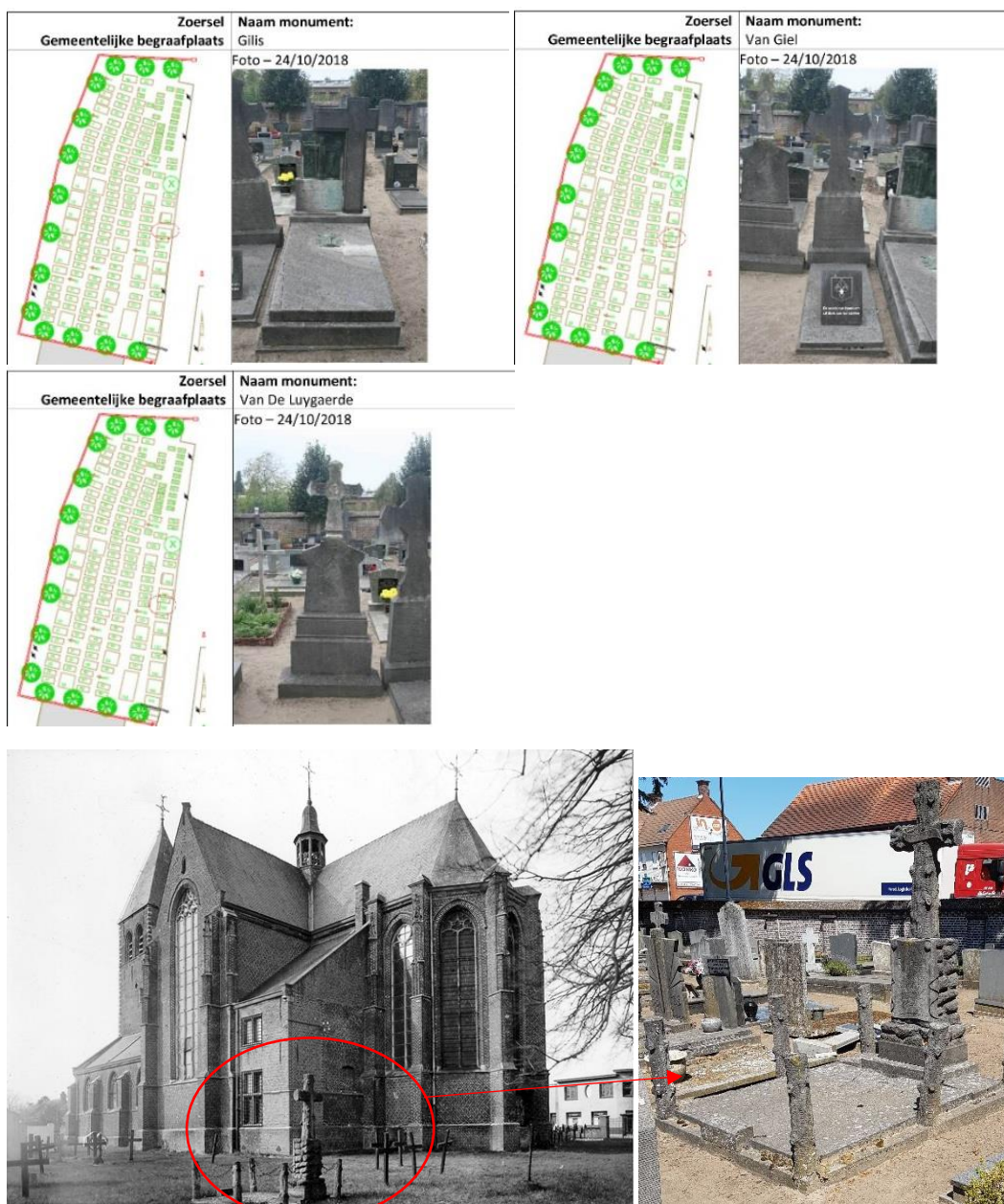

Figuur 2.2-17: De graven die in 1945 op deze foto staan, zijn heden ten dage allemaal verdwenen (vandaag is dit perk X). Opvallend is de vormgeving van enkele houten kruisjes op de voorgrond (met afdak in hout en zink). Bij enkele kruisjes is de zanderige bodem te zien: sporen van recente begravingen of van het aanleggen van terpjes voor de graven (hierover is verder geen informatie te vinden in de archieven). Eén van de graven is op foto verder gedocumenteerd.

Zoersel Gemeentelijke begraafplaats	Naam monument: Geudens-Janssens-Schryvers Foto – 24/10/2018
	

Figuur 2.2-18: Aan de zuidwestzijde (huidige perk Y) liggen in 1945 een flink stuk minder graven. De stenen grafmonumenten die te zien zijn, zijn vandaag wel nog aanwezig (rechts op de foto zien we onder meer het monument Geudens-Janssens-Schryvers (veldwerkfiche nr. 23). Voor de ingang van de kerk zien we nog drie stenen grafmonumenten (veldwerkfiches 29-31), eveneens van op de rugzijde.

Figuur 2.2-19: Op het (huidige) perk Z liggen voornamelijk graven met een houten grafkruis. Het enige grafmonument in steen op deze foto ligt ook vandaag nog op de begraafplaats (zie ook veldwerkfiche 100 (Zoersel)).

1969/1970 – Aanleg van een weg op de gemeentelijke begraafplaats³⁸

In zitting van de gemeenteraad van Zoersel van 29/11/1969 wordt het aanleggen van een weg op het kerkhof toegewezen aan de firma Daelmans & De Clercq waarvoor 215 fr. per m² voorzien wordt. En de motivatie lezen we:

“Gezien de thans bestaande weg op het kerkhof, wegens totale sleet dringend moet vervangen worden, te meer daar het niveau van deze weg aanzienlijk lager ligt dan de nieuw aangelegde Kerkstraat, op welke openbare weg deze aansluit;

Gezien het hier een werk van zeer geringe omvang betreft, en deze weg slechts een totale oppervlakte van ongeveer 200 m² beslaat;

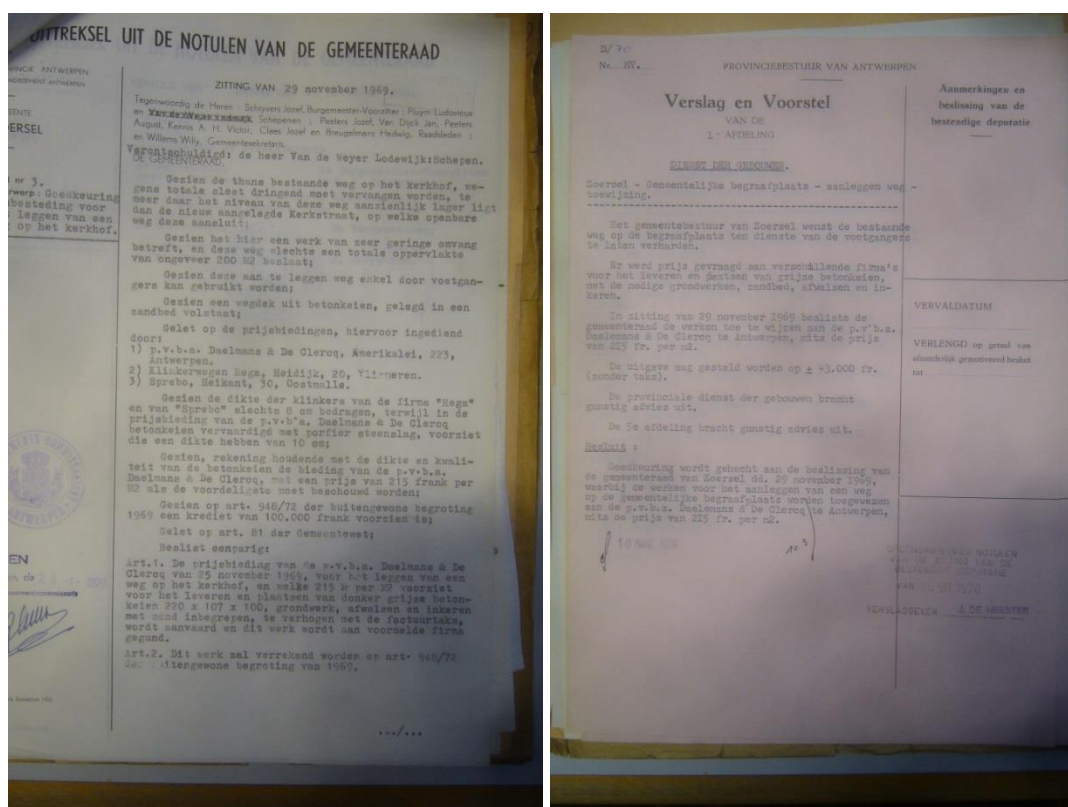
Gezien deze aan te leggen weg enkel door voetgangers kan gebruikt worden;

Gezien een wegdek uit betonkeien, gelegd in een zandbed volstaat;

Gelet op de prijsbiedingen

Gezien de dikte der klinker van de firma ‘Rega’ en van ‘Sprebo’ slechts 8 cm bedragen, terwijl in de prijsbieding van de pvba Daelmans en De Clercq betonkeien vervaardigd met porfier steenslag, voorziet die een dikte hebben van 10 cm.”

Wordt overgegaan tot gunning aan Daelmans en De Clercq.” [voor een totaalprijs van 43.000 fr]

Figuur 2.2-20: Beslissing Gemeenteraad 1969 (links) en voorstel beslissing provincie 1970 (rechts)

In maart 1970 geeft de provincie Antwerpen haar goedkeuring aan deze beslissing van de gemeenteraad van Zoersel.

³⁸ Rijksarchief Beveren/Antwerpen - PAA 637 - 145 Zoersel dossier 2 - Het aanleggen van een weg op de gemeentelijke begraafplaats

Op bovenstaande foto zien we vermoedelijk de klinkers die toen aangelegd werden.

Op basis van de databank van het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium, zag de kerk en het kerkhof er in 1973 als volgt uit, zie Figuur 2.2-21. De grafmonumenten die we op de foto zien, bestaan voor het grootste deel ook vandaag nog. Een jaar later, op 27 april 1974, werd de eeuwenoude lindeboom geveld.

Figuur 2.2-21: kerkhof Zoersel (1973) - Foto De Vijlder

1980-1984 – herstellingswerken kerkhofmuur, dorpsgezicht, nieuwe begraafplaats

De werken aan zowel het kerkhof als de kerk en de ingebruikname van een nieuwe begraafplaats gebeuren op het moment dat het kerkhof en de kerkhofmuur beschermd worden als dorpsgezicht. Dit op 15 september 1982.

Op 26 juni 1980 bericht architect Van Gastel per brief aan de gemeente Zoersel over dringende herstellingswerken aan de kerkhofmuur: *“Ingevolge verschillende besprekingen op het werf van de kerk te Zoersel, heb ik de eer U de prijs mede te delen voor bijkomende werken aan de geklasseerde kerkhofmuur. De prijsopgave van de firma Building heeft de eenheidsprijzen van de oorspronkelijke bieding als basis, nl.*

1) Voegwerken kerkhofmuur. Uitkappen en hervoegen aan binnen- en buitenzijde (uitgezonderd zijde gebuureigendommen – 867,33m² aan 680 fr/m² - 589.784 fr.

2) Gedeelte uitbraak volgens voorziene verbreding doorweg 3,200m³ aan 3.000 fr/m³ - 9.600 fr.

3) Nieuw te metselen pilaster 1,180 m³ - 34.409 fr.

Hetzij exclusief BTW – 633.793 fr. Deze werken zijn m.i. verantwoord als bijdrage tot de esthetiek van ‘het geheel’.”.

Van Gastel stelt voor om hier mee akkoord te gaan, hetgeen de gemeente in zitting van 3 juli 1980 ook doet. Het dossier wordt nadien doorgezonden aan de provincie ter controle.

Blijkbaar was dit slechts een indicatieve bepaling van uit te voeren werken en kosten. Een jaar later volgt een uitgebreider dossier en bijhorend bestek. In het bestek van juni 1981 staan de uit te voeren werken beschreven

“Art. 1 Uit te voeren werken

De herstellings- en voegwerken zijn uit te voeren volgens de aanduiding van het hierbijgevoegd plan en de onderhavige beschrijving. Zij omvatten in grote trekken:

1) het leveren, plaatsen en afbreken van al de stellingen en onderschoringen noodzakelijk voor de uitvoering van de herstellingswerken.

2) Alle beschermingsmaatregelen ter voorkoming van

a) het aanrichten van beschadigingen aan het kerkgebouw, de grafmonumenten, de aanplantingen;

b) ongevallen

3) Alle af- of uitbraak noodzakelijk voor de uitvoering der herstellingswerken

4) De nuttige sonderingen i.v.m. de grondweerstand, nodig voor de aanzet der fundering van de te hermeten gedeelten der afsluitingsmuur.

5) Alle herstellingswerk:

a) het verbreden van de zuiderinkompoort (zelfde breedte en afwerking als de bestaande inkompoort langs de Kerkstraat;

b) het herstellen en het hermeten van in fundering van die gedeelten afsluitingsmuur met een verticale dwarsscheur;

c) het hernieuwen van een gedeelte der gemetste ezelsruggen;

d) het herplaatsen van de afdekkingen der muurverzwaringen in blauwe hardsteen;

e) het herstel van de blauwe hardsteen;

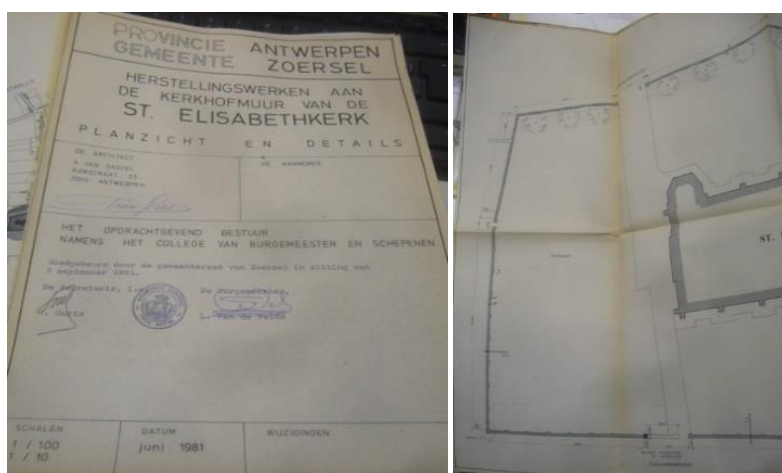
f) het totaal uitkappen der voegen van al het bestaand – te behouden metselwerk;

g) het hervoegen langs weerszijden van de gehele afsluitingsmuur;

h) het nazicht en herstel der houten zij-inkompoort;

i) het nazicht en herstel der dubbele ijzeren inkompoort;

j) het schilderen van al het bestaande en herstelde schrijn- en ijzerwerk.”

De kostprijs voor de werken wordt geschat op 1.680.910 frank en verduidelijkt meteen ook technisch de uit te voeren werken, een overzicht:

Aanduiding der werken	Hoeveelheden	Eenheidsprijzen	Sommen
Inrichten van de bouwwerf	Som	10.000	10.000
Grondwerken	16,50m ³	1.200	19.800
Af- en uitbraakwerken (in de resp. posten)			
Metselwerk in baksteen			
- Reinigen van het metselwerk	699,34m ²	400	279.736
- Herstellingen			
Herstel ezelsruggen	39,80m	3.000	119.400
Herstel i.v.m. de verticale scheuren en verbreding van de inkompoort	17,587m ³	20.000	381.740
Metselwerken			
Blauwe hardsteen	0,307m ³	100.000	30.700
Reiniging blauwe hardsteen	som	5.000	5.000
Reiniging witte natuursteen	som	2.000	2.000
Hout			
Herstel van het houten poortje	som	8.000	8.000
Herstel der smeedijzeren poort	som	10.000	10.000
Schilderwerken			
Metalen inkompoort	som	5.000	5.000
Houten poortje	3,52m ²	500	1.760
Voegwerken	703,06m ²	830	583
Totaal			1.436.670
BTW 17%			244.230
Algemeen totaal			1.680.910

Deze raming wordt door de gemeenteraad van Zoersel goedgekeurd in zitting van 3 september 1981. Op 14 december 1981 stelt de provincie nog een aantal kleine aanpassingen voor, waarna ook de rijksdienst voor monumenten- en landschapszorg een gunstig advies uitbrengt op 17 februari 1982. Echter met een financiële noot: *“De werken vallen evenwel niet onder de toepassing van art. 2 van de wet van 7 augustus 1931 vermits de muur niet als monument maar enkel als dorpsgezicht wordt beschermd. Er kunnen derhalve geen subsidies worden verleend.”*

Stukken m.b.t. de gunning werden niet terug gevonden in het dossier. Enkel de controle op de uitgevoerde werken door Building NV werd toegevoegd aan het dossier en werd uitgevoerd door architect Van Gastel op 15 november 1983.

Deze herstellingswerken passen in een ruimer kader van werken aan de kerk en de aanleg van de nieuwe begraafplaats verder op opzij de Schoolstraat. Herstellingen aan de kerk en reinigen gebeurden eveneens op aansturen van architect Van Gastel in de periode 1979-1981.

Het kerkhof vandaag

In 2006 kwam het oude kerkhof van Zoersel in het nieuws met berichtgeving rond bijzondere korstmossen. In samenwerking met Natuurpunt werd vastgesteld dat er maar liefst 150 verschillende soorten korstmossen op dat ogenblik voorkwamen op deze oude begraafplaats. Op dat vlak staat deze oude begraafplaats zeker niet alleen in Vlaanderen. Vandaag zijn begraafplaatsen dé plek bij uitstek geworden waar fauna en flora steeds meer hun onderkomen vinden. Er moet bij het verder uitwerken van het beheersplan bijgevolg voldoende rekening gehouden worden met aandachtspunten rond de reiniging van grafmonumenten. Het invasief reinigen (en dus verwijderen van de mossen), zou uiteraard een negatieve impact hebben op de natuurlijke diversiteit die hier vandaag te vinden is.

15 B

Oud kerkhof van Zoersel uniek reservaat met 150 korstmossen

Begraven vriendelijker voor milieu dan cremieren

ZOERSEL - Natuurpunt organiseerde zondagmiddag een merkwaardige excursie naar het oude kerkhof van Zoersel. Expert Dirk Jordaeus trof er maar liefst 150 verschillende soorten korstmossen aan, een rijkdom die in de provincie Antwerpen alleen overtroffen wordt door het oude kerkhof van Mechelen.

"Begraven is milieuvriendelijker dan cremieren", zegt Jordaeus, wiens hart bloedt als hij ziet hoe de zoveelste kerkgevel in Vlaanderen wordt gezandstraald onder het mom van restauratie. Het ziet er op het eerste zicht een beetje luguber uit. Mensen in groene regenjassen die met het vergrootglas tot in de kleinste voegen grafstenen bestuderen. Maar alles gebeurt met het nodige respect voor de doden. "Let op dat je niet op de graven trapt en goed op de paadjes blijft", herhaalt Dirk Jordaeus. Jordaeus, aangesloten bij Natuurpunt, bezocht honderden kerkhoven in Vlaanderen. Dat van Zoersel is na dat van Mechelen het meest waardevolle qua steenbegroeiende mossen in de provincie.

De deelnemers staan bij het 'moistste graf' van de provincie Antwerpen. De grafsteen is overwoekerd door het zeldzaam bruin hunebedkorstmoss.

Antwerpen. "Toch wel opmerkelijk voor zo'n kleine gemeente. Wat ik hier vandaag vooral wil aantonen, is het belang van oude kerken, oude kerkhofmuren en oude graven voor korstmossen. Vlaanderen lijdt aan poetsmanie. Tegenvoerdig moet elk muurtje met de hogedrukreiniger worden schoongemaakt. Men kan niet meer verdragen dat er iets op de stenen groeit. Wat Zoersel zo bijzonder maakt, is dat er nog een intacte oude kerkhofmuur, met oude leilinden én oude graven bewaard zijn gebleven."

Rechts van de ingang ligt volgens Jordaeus het moistste graf van de provincie Antwerpen. De overledene werd in 1973 onder een grote natuurleien begraven. Het graf is overwoekerd met bruin hunebedkorstmoss. Jordaeus: "Een zeldzame soort. Hoe ze erop zijn gekomen, is nog altijd een raadsel. Gebeurde het bij de steenkapper? Voorts groeien er nog zuurminnende grove geelkorst, leilinden én oude graven bewaard zijn gebleven."

Een oude, 'vuile kerkhofmuur' is een natuurreservaat op zich.

muurschotelkorst en muiskorstmoss zijn niet agressief. Ze brengen de zerk geen schade toe. Ik hoop dat de gemeente Zoersel de waarde van deze korstmossen erkent. Niet meer sproeien op de paden zou de groei nog stimuleren, maar ik mag mijn verwachtingen niet té hoog stellen."

De groep verplaatst zich naar de kerkhofmuur ertwyl in de kerk net een doopdienst begint. De kerkgangers kijken een beetje verbaasd, maar als ze horen waarom ver het gaat, vinden ze het best tof. "Er groeit een enorme gemeenschap van muurflora op deze bakstenen muur. Voor de leek lijkt dit allemaal grijze pret, maar kenners zien hier de kastanjebruine schotelkorst en de darme blauwkorst. Mossen zijn geen verarming postzegels. Ze vertellen iets over de omgevingsfactoren. Zo wijst de aanwezigheid van rondschildmoss op een grote stikstofbelasting. Zelfs de opwarming van de aarde is zichtbaar op het kerkhof van Zoersel. Het groen boomschildmoss is 100% zuiders en kwam tot drie jaar geleden niet in de Benelux voor."

Ook de oude leilinden rond het kerkhof zijn totaal begroeid met klein dooiermoss, heksenvingermoss, eikenmoss... Er zitten vijftien soorten op één boom! De kalkrijchel van het kerkgebouwe herbergt dan weer een uitzonderlijke rijkdom aan kalkmoss, van witte kalkstippelkorst tot het steenglimschotelij. Jordaeus' hart bloedt als hij ziet hoe die kalkrijchels van de kerken bij iedere restauratie onder hoge druk worden gezandstraald om wit te zien. "Doodaansdel! Biodiversiteit bevindt zich niet alleen in natuurreservaten, ook op kerkhoven."

Kristin MATTHYSSEN

Graf-foto's: Arlette STUBBE

Figuur 2.2-22: krantenartikel (2006) - Gazet van Antwerpen

De graven op het kerkhof dateren vandaag dus uit diverse periodes. Naast enkele relictten uit de 18de eeuw, zien we overwegend graven staan die dateren uit de 20ste eeuw. Dit zien we ook in het materiaalgebruik. Naast hout en gietijzer (mogelijk gerecupereerde graftekens), zien we veel blauwe hardsteen, maar ook modernere materialen zoals sierbeton, graniet, leisteen en mozaïek. Het overwegende aantal graven in grijs verkleurde blauwe hardsteen levert een ‘grijs’ aanzicht op. Tussen de graven is er bijna nergens beplanting of gras. Dit geeft in de zomer een vooral zanderige oppervlakte, die bij regenweer al snel verandert in een modderig aanzicht. De bomen die vandaag nog op de begraafplaats staan (zowel de oude bomen uit 1904, maar ook recenter aangeplante sierbomen), geven een kleine groene toets aan dit bijzondere kerkhof.

Figuur 2.2-23: Algemene zichten op het oude kerkhof (zomer 2018). De diversiteit in materiaalgebruik valt op, naast de groene bomenrijen op de achtergrond.

Bijzonder te vermelden zijn de oud-strijdersgraven, die verspreid liggen over het oude kerkhof en de nieuwe begraafplaats. Het verdient aanbeveling om ook op het kerkhof informatie mee te geven over de oud-strijders die hier begraven liggen.

Figuur 2.2-24: Een greep uit de diverse materialen die gebruikt werden voor het oprichten van graftekens: gietijzer (gerecupereerd?), sierbeton, mozaïek, graniet, leistein.

Figuur 2.2-25: Foto (1905) achterkant parochiekerk - Delcampe.net (links), foto parochiekerk (noordoosten) omgeven door haag (afgestempeld in Oostmalle 1907)- Delcampe.net (midden) en Postkaart Parochiekerk met kerkhofmuur noordoosten (1529?!)- Delcampe.net (rechts)

Tot slot vermelden we nog een ongeval waarbij in februari 2016 een vrachtwagen diende uit te wijken en in de kerkhofmuur belande. Het gevolg was een opening in de muur en de gemeente herstelde de schade.³⁹

³⁹ https://www.gva.be/cnt/blkma_02142743/vrachtwagen-neemt-stuk-kerkhofmuur-mee

3 Beschrijving en inventaris huidige toestand

3.1 Algemeen

Het kerkhof met de Sint-Elisabethkerk maken onderdeel van de dorpskern van Zoersel. Het is gelegen ten oosten van de pastorie en ten noorden van het heemhuisje. Het Heemhuis is een Kempens Boerderijtje waarin de heemkundige Kring van Zoersel zit.

De nieuwe begraafplaats, ingericht als parkbegraafplaats is op wandelafstand bereikbaar en is ten zuiden gelegen ten opzichte van het kerkhof.

Figuur 3.1-1: Algemene beschrijving kerkhof en Sint-Elisabethkerk

3.2 Beschrijving van het bouwkundig erfgoed

3.2.1 Parochiekerk Sint Elisabeth

De plattegrond van deze parochiekerk ontvouwt een ingebouwde vierkante westtoren, driebeukig schip van drie traveeën met aan noordzijde driezijdige doopkapel, transept van één travee met vlakke sluiting, koor van één travee met driezijdige sluiting, vierkante sacristieën tussen transept en koor.

Figuur 3.2-1: a, b, c & d: Zicht op het koor, de noordelijke gevel, de zuidelijke koorzijde en zuidelijke zijbeuk, ARAT 2019

3.2.1.1 *Exterieur*

3.2.1.1.1 *Gevels*

De parochiekerk is een (Kempische) bakstenen gebouw met een parement in staand verband op een bakstenen sokkel met een afzaat in zandsteen (Gobertangesteent / Morleysteent). De zandsteen is ook gebruikt voor de hoekblokken van de toren en doopkapel en de deur- en vensteromlijstingen. Blauwe hardsteen is terug te vinden in de raam- en deurdorpels. De gevels hebben een travee-indeling door middel van steunberen. De decoratief meer uitgewerkte transept en koor hebben steunberen die eindigen met bakstenen pinakels en hebben een overhoekse baksteen fries onder daklijsten. Verder hebben de puntgevels van de transepten kleine spitsboogvormige nissen.

Kenmerkend voor de gevels van deze kerk zijn de metselaarstekens. Een metselaarsteken is een in metselwerk aangebrachte decoratieve figuur door middel van selectief gebruik van afwijkend gekleurde bakstenen. Het gaat veelal om de koppen van de bakstenen. Slechts uitzonderlijk wordt het metselwerkverband niet gevolgd. Metselaarstekens komen voor in heel Noordwest-Europa vanaf de wederopkomst van baksteen als bouw materiaal (twaalfde eeuw). De beperkte mate van controleerbaarheid van het bakproces in de primitieve ovens van weleer leverde afwijkend gekleurde misbaksels op. Het kleurcontrast van deze 'misbaksels' werd door de metselaars creatief gebruikt in het metselwerk als apotropaeïsche motieven. Men zocht actief naar bescherming tegen de alom aanwezige boze geesten, of tegen onheilskrachten als bliksem.⁴⁰ De metselaarstekens in deze parochiekerk zijn aanwezig aan de noordzijde van de kerk: in de middenbeuk een kruis en ruit, in de gevel van het noordelijke transept een hart, in de oostgevel van het noordelijke transept de datering 1529 en een kruis en in de borstwering van het koor komt een kruis en een hart voor. Verder heeft de kerk spitsboogvensters op cordonvormende onderdorpels met gotische en neogotische traceringen.

De twee vierkante sacristieën hebben twee bouwlagen. De zuidelijke sacristie is uit het eerste kwart van de 18de eeuw en vergroot in 1903 (zie bouwnaden en muurverluchtingen) heeft een gedichte accoladeboogvormige nis en een gesinterde bakstenen boogomlijsting. De noordelijke sacristie dateert uit 1864, heeft een overluifelende calvarie bestaande uit Christus aan het kruis en een gipsen kopie van de houten beelden in de kerk Onze-Lieve-Vrouw (B11) en Sint-Jan (B12). De originele houten beelden werden in 1980 gekopieerd en in de kerk geplaatst.

Schade

- Metselwerk is verweerd, maar structureel in orde
- De dorpels in blauwe natuursteen vertonen kleine gebreken maar zijn verder veelal in orde.
- De stootvoegen van de witte steen zijn uitgespoeld

⁴⁰ <https://nl.wikipedia.org/wiki/Metselaarstekens> (geraadpleegd op 21/01/2019) Het metselaarsteken-fenomeen kan opgedeeld worden in drie fasen, alhoewel de grenzen vaag blijven en kunnen verschillen per regio. Tekens van uit de eerste generatie komen ook voor in de latere generaties. De eerste generatie wordt gekenmerkt door de zuiver beschermende/bezwerende aard. Tekens komen voor op alle mogelijke plaatsen van een gebouw. De geesten waarvoor ze bestemd zijn zullen ze wel zien. Vanaf ca. 1500 is er een verschuiving merkbaar en wordt de boodschap meer gericht naar de voorbijganger. Die moet het apotropaeon zien. Tekens worden vanaf dan ook quasi louter in straatgerichte gevels geplaatst en worden hierdoor ook meer mededelend. In deze tweede generatie lijken tekens met heidense oorsprong te worden verchristelijkt of te worden opgevolgd door katholiek getinte tekens: hartvormen (gezien de verering van het heilig hart vergelijkbaar met het kruis), ruitkruisen (of toverknopen) en verder jaartallen. Tekens van na 1700 worden beschouwd als de derde generatie (ook wel de 'neo-tekens' genoemd). De apotropaeïsche bedoeling vervaagt stilaan. Het decoratieve aspect wint steeds meer aan belang

Figuur 3.2-2: Zicht op de calvarie, KIK en ARAT 2019 (links en midden) en Metselairsteken, ARAT 2019 (rechts)

Figuur 3.2-3: Zicht op de metselairsteken van de noordelijke gevel, ARAT 2019 (links) en duidelijk verschil in baksteen tussen doopkapel en westtoren, ARAT 2019 (rechts)

3.2.1.1.2 Toren

De eerder lage vierkante toren is zeer eenvoudig van stijl en dateert van circa 1480. De toren is opgebouwd uit vier geledingen onder een tentdak (leien) met enkele dakkapellen. Zowel de hoekblokken, de spitsboogdeur van 1872 in hol geprofileerde omlijsting, het klein spitsboogvenster van 1872 is in zandsteen. Verder heeft de toren gekoppelde spitsboogvormige galmgaten op cordonvormende druiplijsten in bol geprofileerde bakstenen omlijsting met waterlijst.

Ook het interieur van de toren is helemaal opgebouwd uit baksteen. De houten verdiepingen waar de klokkenstoel op rust zijn in een houten constructie die steunt op vier natuurstenen consoles.

Figuur 3.2-4: Westgevel van de toren, ARAT 2019 (links), Noordelijke gevel toren, ARAT 2019 (midden), Houten torentrap, ARAT 2019 (rechts)

Aan de noordelijke gevel hangt een analoge klok met een ijzeren wijzerplaat, waarvan de romeinse cijfers en de wijzers verguld zijn. Er is geen oud torenuurwerk mechaniek meer in de toren aanwezig. De werking werd geautomatiseerd.

Schade

- Het luikje in de torenspits draait naar de verkeerde kant open, zodat de klimhaken slecht bereikbaar zijn.
- Er zijn onvoldoende klimhaken en ze voldoen niet aan de Europese Norm EN 517. Hun bevestiging is niet controleerbaar. De ladderhaken voelen niet overal stevig aan. Er zijn geen vier klimhaken voorzien net onder het kruis. Dit bemoeilijkt het nazicht en het onderhoud van de bekroning.
- In de toren zelf is het metsel- en voegwerk verspreid uitgespoeld en/of beschadigd in het bijzonder op de vier hoeken. Hier en daar zijn er bakstenen verpulverd. Aan de zuidkant vertoont de middelste muurpost scheurvorming evenwijdig met de galmgaten. De samenhang komt momenteel niet in het gedrang.
- Veel vuil van vogels.

3.2.1.1.3 Klokkenstoel

De klokkenstoel staat in de kerktoren en bestaat uit een stelling van ijzeren balken, waarin drie klokken zijn opgehangen.

Schade

De klokkenstoel is roestig maar structureel in orde. Rond 2010 werd het luiwerk en de ophanging van de klepels vernieuwd.

Figuur 3.2-5: Klokkenstoel, ARAT 2019

3.2.1.1.4 Dak en zolder

Alle daken, zowel het zadeldak van het koor, middenbeuk en transept als de schildaken van de zijbeuken en het tentdak van de toren hebben een leibedekking in genagelde natuurleien. In het dak van de toren zijn enkele dakkapellen aanwezig. De doopkapel heeft een afgewolfd leiendak. Verder is er ook een kleine houten vieringstoren met een klokvormig dakje.

Figuur 3.2-6: Dak van koor en noordelijk transept met vieringstoren, ARAT 2019

Figuur 3.2-7: De ontmantelde balustrade van de vieringstoren in de toren en verslag van houtboringen door Triconsult, ARAT 2019

De zolder bestaat uit een kapconstructie op basis van gordingen. Er werd een blussysteem geïntegreerd voor als er brand in de kerk zou ontstaan.

Figuur 3.2-8: Zicht op de zolder van het schip en de toren, ARAT 2019

Schade

- Daken en vieringstoren zijn moeilijk toegankelijk.
- De balustrade van de vieringstoren werd weggehaald en wordt in de toren bewaard.
- Plaatselijk vertonen de leien pyrietinsluitels (ijzerhoudend) maar momenteel geeft dit geen aanleiding tot gebreken. Door het roesten van het ijzer kunnen er op termijn gaten vallen.
- Een aantal dakvlakken zijn sterker bemost waardoor de leien op lange termijn sneller zullen verweren.
- Op een aantal plaatsen zijn er leien weggevallen met lekken en verwerking van het onderliggend houtwerk tot gevolg. Eventuele vervolgschade blijft momenteel beperkt, maar herstel is dringend aangewezen. Dit is te wijten aan de gebrekkige loodaansluitingen
- Het noklood werd weinig duurzaam aan gewerkt met een elastische voegkit die slecht hecht. Dit geeft mogelijk aanleiding tot waterindringing
- De kapconstructies zijn veelal structureel in orde. De voorkomende houtaantastingen werden afdoende behandeld maar er werd geen registratieplaatje aangebracht met een overzicht van de behandelde delen en de gebruikte producten.

3.2.1.1.5 Glas-in-lood

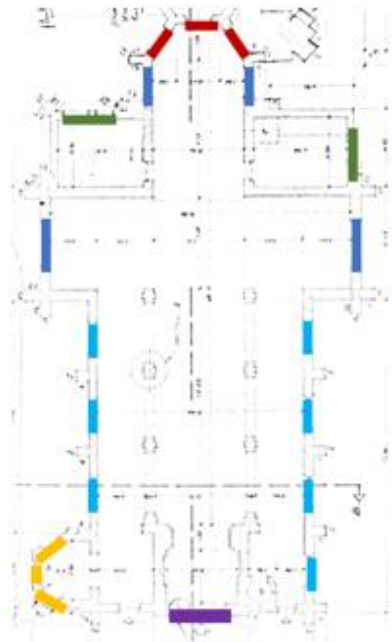
De parochiekerk heeft zowel ramen met stenen monelen als met houten schrijnwerk. De meeste ramen dateren rond 1900-1906 en bestaan uit kleine matte/witte/licht gele ruitglazen die veel licht in de kerk binnen laten. De ramen aan de oostgevel (1907) en het roosvenster in de westgevel (geplaatste op het einde van de 19^e eeuw, maar het glas lijkt stilistisch te dateren uit de tweede helft 20e eeuw) hebben geschilderde glasramen.

In 1907 werden de drie geschilderde glasramen van het koor geplaatst door de Duitse glazeniers Ph. Hochreiter en F. Geyer uit Antwerpen. De Koninklijke Commissie Monumenten en Landschappen keurde de voorgestelde ontwerpen goed behalve de voorstelling van de 'Vlucht naar Egypte', die zou moeten vervangen worden door de aanbidding der Herders. De brief gaat verder: "ten einde meer volgorde en overeenstemming te bekomen ware het wenselijk de taferelen in volgende orde te plaatsen:

- Langs de evangeliekant (links) in het bovendeel: De boodschap van de engel aan Maria; in het onderdeel: De huwelijksbelofte van Maria en Jozef.
- In het middelste raam: in het bovendeel: Geboorte van Jezus en aanbidding van de herders; in het onderdeel Aanbidding van de wijzen
- Langs de epistelkant (rechts): in het bovendeel: opdracht van Jezus; in het onderdeel: Huis van Nazareth.

Schade

- De bindroeden zijn licht roestig en een aantal bindloodjes zitten los.
- De raamtracering in witte steen is op een aantal plaatsen beschadigd maar verder in orde. Plaatselijk is er één ruitje gebarsten. De bindroedes zijn licht roestig..

3.2.1.2 Interieur

3.2.1.2.1 Algemeen

De parochiekerk heeft de vorm van een kruisbasiliek met bepleisterde en gebroken witgeschilderde muren. De middenbeuk heeft spitsbogige scheibogen met een eenvoudige doorlopende profilering. De travee-indeling wordt versterkt door middel van afgeschuinde lisenen. De wanden van de zijbeuken en inkomportaal hebben een eenvoudige houten lambrisering. Echter is de eiken lambrisering van de doopkapel in een neogotische vormtotaal gedecoreerd.

Zowel het schip, de transepten als het koor hebben een houten tongewelf (dit is een schijngewelf en neemt de helft van het dak/zolder in beslag) met gordelribben en kruisende ribben evenwijdig met de lengteas uit 1900-1907. De zijbeuken hebben een kwarttongewelf. De bogen en casementen hebben geschilderde bloem- en bladmotieven. De heemkundige kring bewaard nog enkele sjablonen die gebruikt werden voor het beschilderen van de wanden in de kerk en het gewelf tussen 1900-1907.

Figuur 3.2-9: Sjablonen voor de schilderijen in de kerk in de heemkundige kring van Zoersel, ARAT 2019

Het plafond van de toren, ter hoogte van het doksaal, heeft een bepleisterd en beschilderd ribloos kruisgewelf.

De tegelvloer in blauwe hardsteen werd in de zijbeuken afgewisseld met arduinen grafstenen.

Figuur 3.2-10: Interieur, zicht op koor, middenbeuk en zijbeuken, ARAT 2019 (links) en Detail van het tongewelf, ARAT 2019 (rechts)

De verwarmingsketel op gas werd een tientaljaar geleden vernieuwd. Volgens het inspectierapport van Monumentenwacht Interieur⁴¹ uit 2007 wordt de kerk steeds op een minimumtemperatuur van 10 °C verwarmd. Bij een viering wordt verwarmd tot 17 °C. Uit de metingen bleek dat de temperatuur van de uitgeblazen lucht onder de 40 °C blijft. Bij het verwarmen van de kerk loopt de temperatuur echter onmiddellijk zeer snel op. De temperatuur stijgt op een uur tijd gemakkelijk 5 graden. Normaal gezien zou er maar een stijging van 2 graden per uur mogen optreden. Vermoedelijk is de uitblaassnelheid te groot en loopt de temperatuur hierdoor snel hoog op. De relatieve vochtigheid zakt bij het verwarmen van de kerk te snel en te drastisch. Uit de tweede grafiek blijkt dat op 20 november de RV op een kwartier tijd 14% zakt. Normaal zou er op 24 uur tijd maar een schommeling van 10% mogen zijn. Vermoedelijk zou de RV algemeen nog veel hoger zijn, zonder de basisverwarming. De basisverwarming op zich is zeker goed en houdt de RV vermoedelijk grotendeels onder de 70 à 75%. Boven deze grens is de kans op schimmelvorming zeer groot. Hiervan is een voorbeeld te zien op het textiel in de sacristie en de zolder van de sacristie. Daar komt oppervlakteschimmel voor en is vermoedelijk de RV te hoog. De oppervlakteschimmel wordt ook in de hand gewerkt door een te beperkte luchtcirculatie.

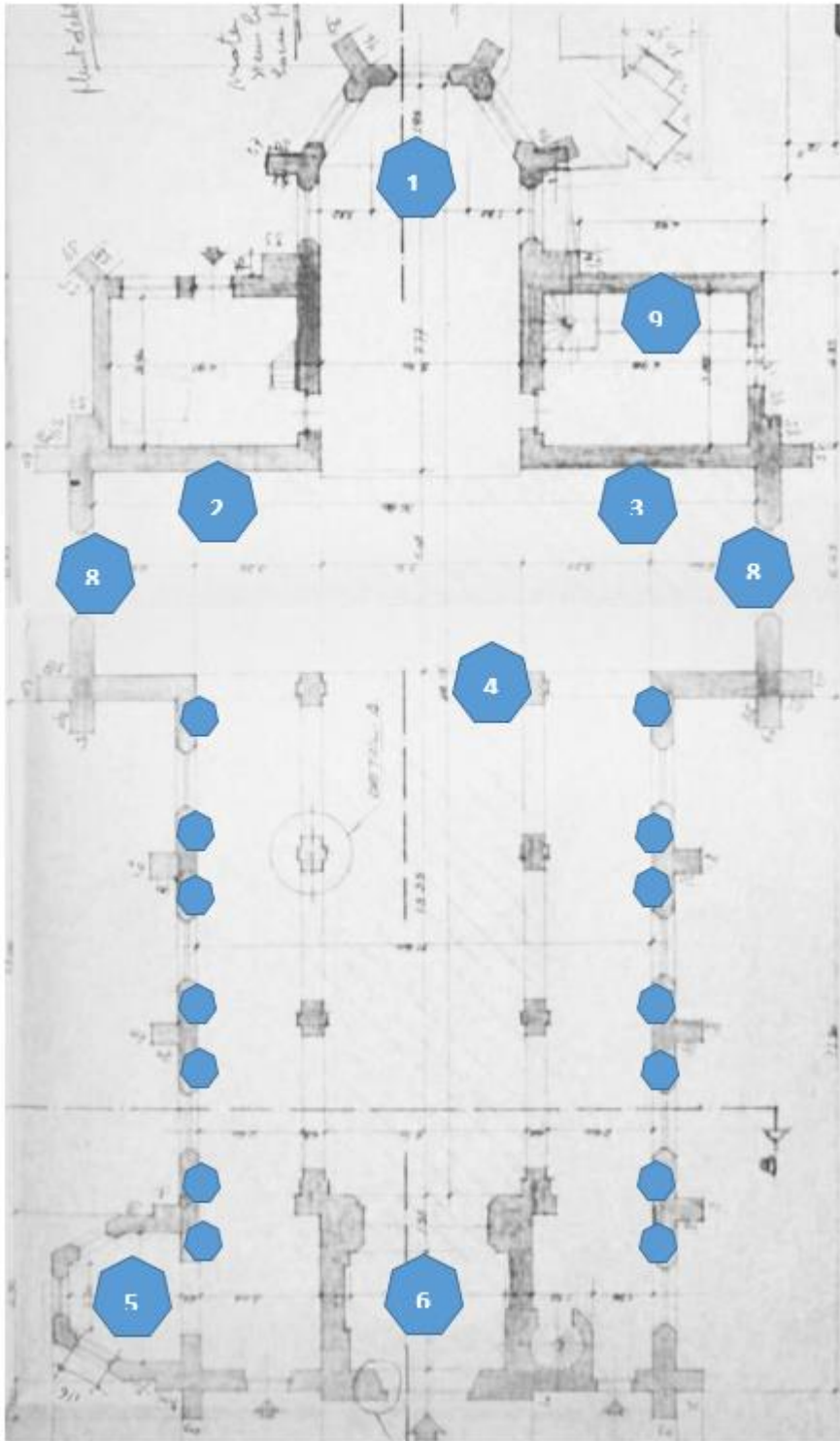
Schade

- Boven de lambrisering in de kerk en de onderzijde van de zuilen stuwt de verf erop.
- Op verschillende plaatsen in de doopkapel en het zuidelijk inkomportaal blaast de verf op. Deze ruimtes zijn bovendien heel erg vochtig. In het zuidelijk inkomportaal zijn de muren volledig nat door condensvocht.

⁴¹ Inspectierapport Monumentenwacht Interieur, 2010121-2007-I, p.43-45

3.2.1.2.2 Vaste interieurelementen

De vaste interieurelementen, onroerend door aard, zijn een onderdeel van de bescherming van de kerk sinds 25 maart 1938 voor hun artistieke en historische waarde.

VM1 | Hoofdaltaar

2018

Uitvoerder: Jan Gerrits

Datum: 1904

Materiaal: stenen onderbouw met een eiken retabel

Locatie: Koor

Info: Het altaar dat nu in de kerk van Zoersel staat is in feite niet meer het oorspronkelijke. Bij de verbouwingswerken rond 1904 werd een volledig nieuw altaar geplaatst.⁴²

Onroerend erfgoed door aard

Schade:

- De planken van de houten aantrede liggen los. In de eiken kaarsenbank zijn oude vochtkringen van planten of bloempotten.
- Het eiken retabel is in de diepere en moeilijker bereikbare delen bestoft of er hangen spinnendraden.
- Plaatselijk is het hout actief aangetast door kleine klopkever.

VM2 | O.-L.-Vrouw altaar

Schilderij verwijderd voor
WOII, 1945

2018

Uitvoerder: Onbekend

Datum: 1768

Materiaal: Naaldhout (faux-marbre)/ terracotta beeld (zie...)

Locatie: Noordelijk transept

Info: Het altaar in de rechter zijbeuk, van Korintische stijl, is toegewijd aan O.-L.-Vrouw. Het schilderij is een voorstelling van de boodschap. Het altaarstuk stelt de boodschap van de Engel Gabriel aan Maria voor. In bekroning de H. Geest onder de gedaante van een duif. De expositietroon is bekroond met een marmeren beeld van O.-L.-Vrouw (1768) met kind op de maansikkel, welke een slang vertrappt. Expositietroon is 19de-eeuws en gemaakt uit gemarmerd hout. Het witgeschilderde beeld van O.-L.-Vrouw is terracotta 96 cm hoog.⁴³

Onroerend erfgoed door aard

KIK-Objectnr.: 6141

Schade:

- Het is grotendeels overschilderd en de schildering stuwt verspreid op en schilfert af. Er is afschilfering tot op het hout en verspreid liggen verschilders. De afschilfering is nog steeds acuut.
- Heel plaatselijk zijn er oude uitvliegopeningen van kleine klopkever.
- In het altaar ligt veel vuil en stof en afval

⁴² Heemkundige Kring Zoersel, *St-Elisabethkerk*, onuitgegeven studie, Zoersel 1982.

⁴³ Heemkundige Kring Zoersel 1982.

VM3 | Heilige Blasius altaar

Schilderij verwijderd voor
WOII, 1945

2018

Uitvoerder: Onbekend

Datum: 1768

Materiaal: Naaldhout (faux-marbre/ terracotta beeld (zie...))

Locatie: Zuidelijk transept

Info: Het altaar draagt een schilderij van de school 'De Crayer'.

Het altaarstuk stelt de marteling van de Heilige Sebastiaan voor, in bekroning een driehoek met Oog Gods. De expositietroon is bekroond met het beeld van de H. Blasius (ca 1768), witgeschilderd terracotta en 85 cm hoog.⁴⁴

Onroerend erfgoed door aard

KIK-Objectnr.: 6144

Schade:

- Heel plaatselijk zijn er oude uitvliegopeningen van kleine klopkever.
- Het is grotendeels overschilderd en de schildering stuwt verspreid op en schilfert af. Er is afschilfering tot op het hout en verspreid liggen verfschilfers. De afschilfering is nog steeds acuut. Het geheel is bestoft, ook aan de binnenzijde.
- Een afgebroken stuk van de terracotta engelen is met plakband rond de arm gekleefd. Bij het verwijderen van de plakband is de kans op schade aan de vergulding reëel.

VM4 | Preekstoel

1973

2018

Uitvoerder: Jacobus Van de Neer en Andries en Bruno de Swert

Datum: 1768

Materiaal: Hout

Locatie: Middenbeuk

Info: De preekstoel is afkomstig uit de kerk van Kasterlee. Hij werd daar in 1850 aangekocht door pastoor van de Luygaetder voor de prijs van 525 Frank. De predikstoel zelf vormt een merkwaardig en sierlijk geheel, bestaande uit een gebeitelde trap met kuip aangebracht tegen een pilaar. Op de kuip zelf zijn de symbolen van de drie evangelisten uitgebeeld: de stoer, de leeuw en de arend. Twee ronde schilden versieren het middenstuk. Het klankbord verbeeld een wolkenhemel, waaruit een witte duif neerdaalt, door gouden stralen omringd, de H. Geest voorstellend. Onder de kuip staat, steunend op een wereldbol, een prachtig beeld van de H. Willibrordus, patroon van Kasterlee, die in extase naar de hemel staart. Achteraan vindt men zijn mijter en staf.⁴⁵

Onroerend erfgoed door aard

KIK-Objectnr.: 6142

Schade: /

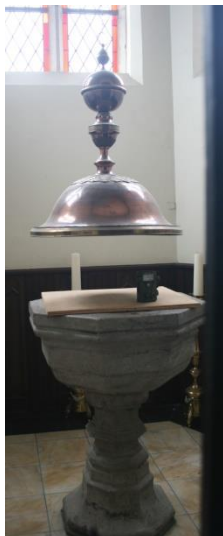
⁴⁴ Heemkundige Kring Zoersel 1982.

⁴⁵ Heemkundige Kring Zoersel 1982.

VM5 | Doopvont

1973

2018

Uitvoerder: Onbekend

Datum: 1491-1500

Materiaal: De doopvont heeft een bekken in blauwe hardsteen en een deksel in rood koper en messing.

Afmetingen: 195 cm

Locatie: Doopkapel

Info: De doopvont is afgesloten met een ijzeren hekken uit de 18de eeuw.⁴⁶

Onroerend erfgoed door aard

KIK-Objectnr.: 6167

Schade:

- Het deksel is gevernist. Doordat de vernis met de borstel werd aangebracht, is de vernislaag niet overal even dik. Daar waar geen of weinig vernis is aangebracht corrodeert het metaal veel sneller dan indien totaal geen vernis zou zijn aangebracht.
- Het deksel is bovendien bestoft, wat de corrosie sterk in de hand werkt.

VM6 | Orgel

2018

Uitvoerder: Henrik Pécheur

Datum: 1712

Materiaal: Hout

Locatie: Op de eerste verdieping van de kerk geplaatst

Info: Het orgel werd door pastoor Walteri besteld. Tweehonderd jaar later, rond 1902, werd wegens verbouwingen de hoogzaal een verdieping hogergeplaatst. Tijdens de werken werden de orgeltorens en -pijpen afgezaagd, de beelden verdwenen en het oorspronkelijke stukwerk op de zijmuren werd verwijderd. Het orgel werd daardoor onspeelbaar en liep door stilstand nog meer schade op. Sinds 2001 staat het gerestaureerde stuk terug op de eerste verdieping, zijn oorspronkelijke plaats.

Onroerend erfgoed door aard: Opgenomen in het inhoudelijk beschermingsdossier AOE

KIK-Objectnr.: /

Schade: /

⁴⁶ Heemkundige Kring Zoersel 1982.

1973

Uitvoerder: De Haes

Datum: 1852

Materiaal: terracotta

Afmetingen: 85 x 65 cm

Locatie: In de muur van de zijbeuken

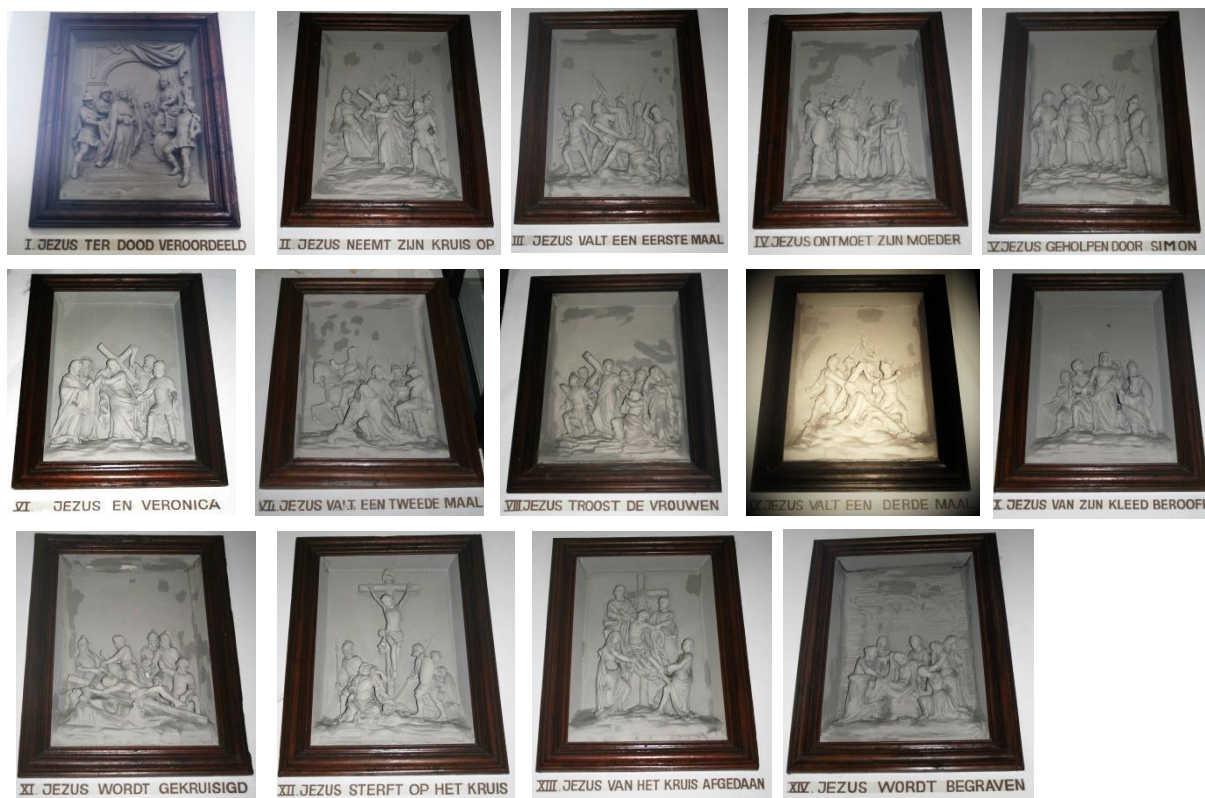
Info: De beeltenis van de kunstenaar zou op de laatste statie te vinden zijn.⁴⁷

Onroerend erfgoed door aard

KIK-Objectnr.: 6429

Schade:

- Verschillende uitstekende onderdelen zijn afgebroken.
- De verflaag schilfert verspreid af en de staties zijn bestoft en bevuild door spinnendraden.
- Plaatselijk tekenen zich 'retouches' af.

2018

⁴⁷ Heemkundige Kring Zoersel 1982.

VM8 | Biechtstoelen

1973

2018

Uitvoerder: Onbekend

Datum: 1651-1700

Materiaal: eik

Afmetingen: 335 cm

Locatie: Transept

Info: Werd samen met de houten lambrisering gecreëerd.

Onroerend erfgoed door aard

Schade:

- Het dak van de biechtstoel in de noordzijbeuk is vermoedelijk actief aangetast door kleine klopkever
- Het deurtje van de zuidelijke biechtstoel is ondeskundig hersteld.

VM9 | Sacristiekast

2018

Uitvoerder: Onbekend

Datum: 1902-1908

Materiaal: eik

Locatie: Sacristie

Onroerend erfgoed door aard

Schade:

- Nog te onderzoeken

3.2.1.2.3 Klokken

Drie klokken hangen in de klokkentoren, terwijl een vierde en tevens kleinste geborgen zit in het torentje boven de kruisbeuk. De klokken werken prima en werden geëlektrificeerd voor de prijs van 56.950.⁴⁸

Ze zijn onroerend erfgoed uit aard.

K1 | Kleine Klok

Uitvoerder: Johannes Lefever

Datum: 1672

Materiaal: Brons

Locatie: Toren

Info: 600 kg, La naturel

Opschrift: TER EERE GODTS ENDE SEYN HEYLICHEN SEBASTIAEN ANTHINIUS EN ROCHUS BIN IK VERGROOT DOOR DE MILTHEID VAN LODEWIJK LOOS DE GEMEYNTE VAN SOERSEL. JOANNES LEFEVER HEEFT MIJ GEGOTEN T' ANTWERPEN 1672.

KIK-Objectnr.: /

K2 | Grote klok

Uitvoerder: Onbekend

Datum: 1953

Materiaal: Brons

Locatie: Toren

Info: ene van 850 kilo Aangekomen op woensdag 18 november, ze werden gewijd door E.H. Willems, deken van Zandhoven en in de toren geplaatst op woensdag en donderdag 9 en 10 december 1953.

Opschrift: IK VERVANG JOZEF IN OORLOGSTIJD GEROOFD, EN ZING OPNIEUW GOD ZIJ GELOOFD

KIK-Objectnr.: /

K3 | Klok

Uitvoerder: Onbekend

Datum: 1953

Materiaal: Brons

Locatie: Toren

Info: ene van 400 kilo. A aangekomen op woensdag 18 november, ze werden gewijd door E.H. Willems, deken van Zandhoven en in de toren geplaatst op woensdag en donderdag 9 en 10 december 1953.

KIK-Objectnr.: /

⁴⁸ Heemkundige Kring Zoersel, St-Elisabethkerk, onuitgegeven studie, Zoersel 1982.

K4 | Bimmeke

Uitvoerder: Michael Burgerhuys

Datum: 1641

Materiaal: Brons

Afmetingen: 95 kilo

Locatie: Kruistoren

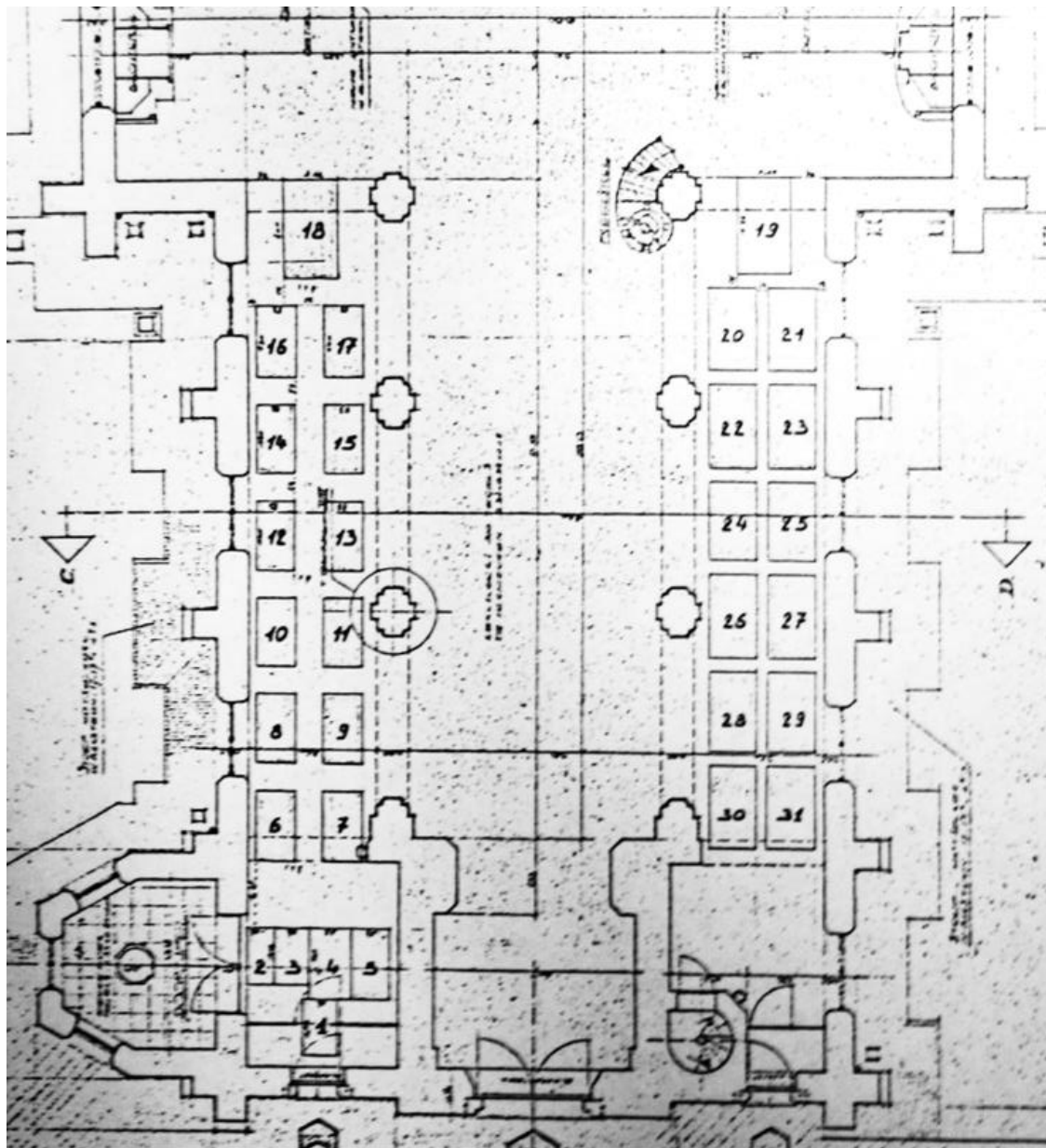
Info: Bimmeken en werd in 1641 gegoten door Burgerhuys. Na de restauratie van 1978 werd dit klokje van 95 kilo in la de mol weer opnieuw kunnen 'kleppen', zoals vroeger maar men zal dan dit klokje elektrisch kunnen bedienen. ⁴⁹ Soli Deo Gloria Michael Burgerhuys (Alleen aan God glorie, Michaël Burgerhuys)

KIK-Objectnr.: /

⁴⁹ Heemkundige Kring Zoersel, Krantenknipsel, Gazet Van Antwerpen 07/04/1978

3.2.1.2.4 Grafzerken in de kerk

In het schip liggen verschillende grafplaten uit de 17de en 18de eeuw. De meeste inscripties zijn ondertussen onleesbaar geworden. Diegenen die a.h.v. symbolen of inscripties nog leesbaar en herkenbaar zijn, werden met een foto in de tekst opgenomen.

Figuur 3.2-11: Plan met nummering van de grafplaten in de kerk, Heemkundige Kring Zoersel

G1 | Michielsens

Hier leet begraeven Jan Michielsens, sterft den 13 juny 1668 en Jenneken Janssen sijne huysvrouw sterft den 5 december 1675 ende Gysbrecht Janssen sterft 4 juni anno 1650, Bidt voor de sielen

G2 | Meeus

Hier leet begraeven Gommaet Meeus ende Elisabeth Meeus sijne dochter is gestorven 27 februari 1657, God wilt hare siele geleyden daar hij se toe geschapen heeft. Bidt voor hunne sielen.

G4 | Buyens

Hier leet begraeven den eersamen Gillis Buyens, sterft den 15 april 1681 ende eerbare Anna Gijsels sijne huysvrouwe sterft 21 meert 1668 en haere beminde dochter sterft den 5 september 1662. Bidt voor hunne sielen.

G5 | Ketelaerts

Hier leet begraeven, Petronella Ketelaerts geestelijke dochter, sterft den 22 mey 1680. Bidt voor

G6 | Marissen

Hier ligt begraven den eersamen Joannes Marissen, stierf den 5 september 1715 en de Adriaan Meeus sijne huysvrouw stierf den 21 oktober 1711 ende Anna Marissen hunne dochter stierf den... Bid voor de sielen.

G9 | Janssens

D.O.M. Sepulture van Antonia Janssens geestelijke dochter ende weldoenster van dese kerk sterft den 17 januari anno 1768 out 83 jaren. B.V.D.S.

G10 | Boeyens

D.O.M. Hier lyt begraeven Hendrick Boeyens Jonghman sterft de 20 Mey 1707.

G12 | Somers

Hier leet begraeven Jan Somers jonckman Jans sone sterft den 8 mei 1720, ende Peeter Somers zijnen broeder sterft den 18 januari 1757 ende Maria Somers haere suster, sterft den 15 april anno 1723 ende Jan Weyns haeren man sterft den 3 april 1723. Bid voor de Sielen.

G14 | Onbekend

In de hoeken zijn de reliëfs van de symbolen van de vier evangelisten nog herkenbaar.

G15 | Keteler

Sepulture van eersame Jan Peeter Keteler sterft den 10 februari 1669 ende erebare Janneken Anthonissen de Baccen, stierf den 11 mei 1655.

G16 | Brants

Hier ligt begraeven Jan Brants, sterft 27 july 1665 ende Maelyken Dielkens sijne huysvrouw sterft den... ende Catheleyn Brants haar lieder dochter sterft den 26 maart anno 1649 en Roelant Brants haar lieder zoon sterft den 2 juni anno 1650 ende eersamen Peeter Brants schepenen ende hoofd van de gulde sterft 3 november 1772.

G17 | Loos

Hier leet begraeven den eersamen Lodewijk Loos schepenen alhier ende hoofdman van de gulde stierf den 23 oktober 1671, ende aarbara Anna Buyens stierf den... en Stgeven Sora haren tweeden man schepenen alhier stierf den 27 november 1687.

G18 | Meirani

Memoria Reverendi Domini Petri Walteri Meirani quondam per 10 annos Cathedralis Antverpiensis ecclesiae cononici secundae foundationis dein per 7 annos pastoris in Vlimmerle et postea per 36 annos pastoris in Zoersel qui tandem fundato anniversario requievit labore et aerumna 18 octobris 1745. R.I.P.

G19 | Verwilt

D.O.M. rustplaats van Peeter Verwilt, stierf den 9 februari 1711 Anna Bertels sijne huyscrouwe stierf den 25 januari 1715, Francis Verwilt hunnen sone stierf den 5 october 1720 heeft gefondeerd 2 gesongenen missen alle weken. R.I.P.

G20 | Ooge

R.D. Dominicus Joannes Ooge capellanus hujus parochiae obiit octava junii 1689 aetatis suae circiter septuagesimo, R.I.P.

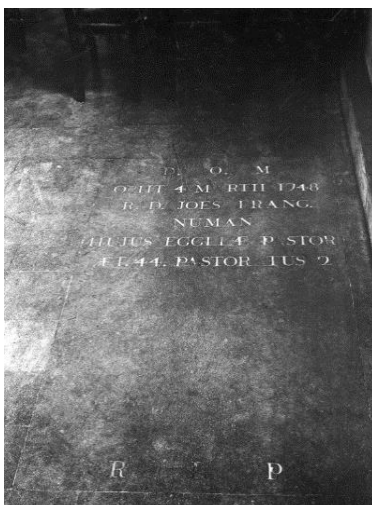

G22 | Ketelaers

Hier liegt begraeven Heer Arnoldus Ketelaers pastoor deser parochie sterft 21 februari anno 1656 aetatis suae 44, R.I.P.

G24 | Van Dijck

Rustplaats van Gillis van Dijck hoofdman deser gilde sterft den 21 november 1773, Maria Catherina Verhaegen sterft den 24 mei 1748 den eerwaarde Heer Aegidius van Dijck hunne sone capelaen deser parochie stief 19 mei 1772, R.I.P.

G25 | Numan

D.O.M. Obiit 4 martii R.D. 1748 Joes France Numan hujus ecclesiae Pastor aetatis 44 pastoratus 2

G27 | Matheussen

D.O.M. Wauter Matheussen jongman, latende een jaargetijde sterft 13 december 1720 ende sijne suster Petronella geestelijke dochter sterft. R.I.P.

G28 | Van Everdijck

Hier ligt begraven den eersamen Merceleis van Everdijck oudt 60 jaren, stierf den 2 december 1724 ende de eerbaere maria Wouters sijne wettige huysvrouw, out 70 jare, stierf den 3 januari 1724 dewelke te amen hebben gefondeerd ten eeuwigen dage een wekelijkse gesongene mis ter ere van O.L. Vrouwe dewelke moet gedaen worden door den capelaen tot Sourseel.⁵⁰

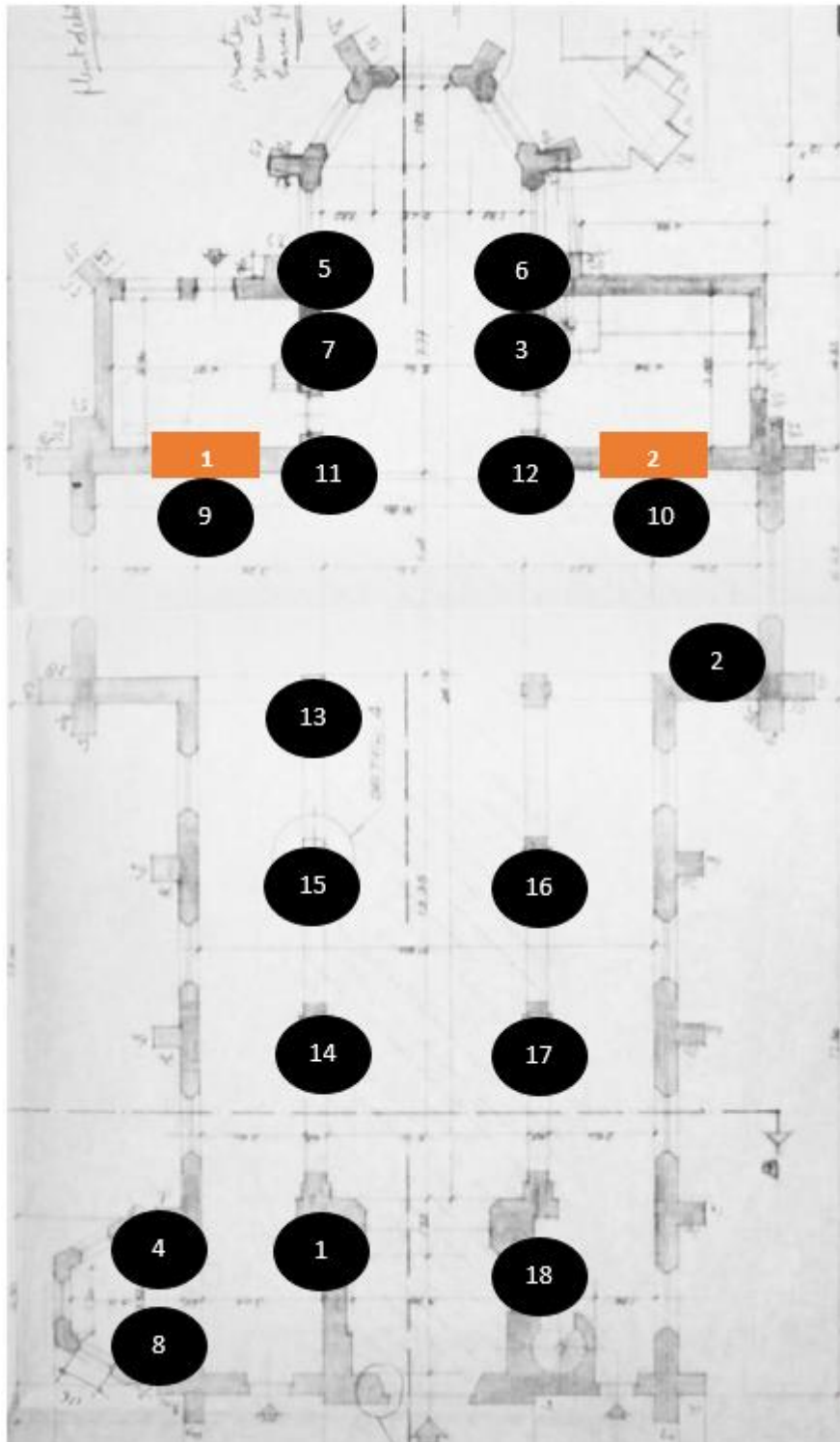
GM1 | Monument voor gesneuvelden

'1914 Voort Vaderland 1918 – Gesneuveld Sas Frans, Uytroeven Kar, Van Hofstraeten Lod., Gedeporteerd en gestorven Proost Alp. Verhaegen Jul., Bidt voor die gesneuvelde Helden.'

⁵⁰ Heemkundige Kring Zoersel 1982.

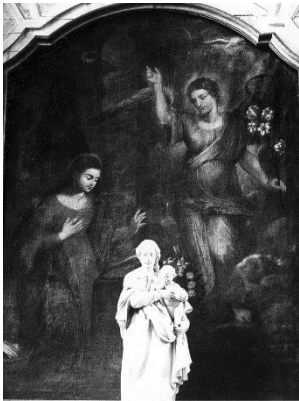
3.2.1.2.5 Cultuurgoederen

Aangezien de kerk reeds in 25 maart 1938 werd beschermd, werden de cultuurgoederen niet in het beschermingsdossier vermeld en werd er bij het beschermingsbesluit geen lijst opgemaakt van de te beschermen cultuurgoederen. De cultuurgoederen die in dit hoofdstuk worden opgesomd, bevonden zich voor de bescherming (1938) reeds in de kerk. De roerende goederen zijn **onroerend door ornamentele bestemming**.

Schilderijen

S1 | Boodschap van de aartsengel Gabriël aan Maria

1943

2018

Uitvoerder: Vlaamse school

Datum: 1768

Materiaal: doek is gemaroufleerd (=gekleefd) op een houten (of triplex) plaat

Afmetingen: H: 140 cm

Locatie: Zijaltaar O.-L.-Vrouw

Info: Hoort bij het Noordelijke zijaltaar

Onroerend door ornamentale bestemming: Dit schilderij maakt deel uit van een zijaltaar en draagt bij tot de historische en artistieke waarde van de kerk.

KIK-Objectnr.: 6192

Schade:

- De verflaag is goed gehecht, maar licht bevuild.

S2 | Marteling van Sebastiaan

2018

Uitvoerder: Vlaamse school

Datum: 1768

Materiaal: doek gemaroufleerd (=gekleefd) op een houten (of triplex) plaat

Afmetingen: H: 140 cm

Locatie: Zijaltaar H. Blasius

Info: Hoort bij het zuidelijk zijaltaar

Onroerend door ornamentale bestemming: Dit schilderij maakt deel uit van een zijaltaar en draagt bij tot de historische en artistieke waarde van de kerk.

KIK-Objectnr.: 6144

Schade:

- De verflaag is goed gehecht, maar licht bevuild.

Beelden

B1 | O.-L.-Vrouw met Kind

Uitvoerder: Onbekend

Datum: 1551-1600

Materiaal: hout, gebeeldhouwd gepolychromeerd

Afmetingen: H: 98 cm

Locatie: In een nis in de inkomhal

Info: Uit de eerste helft van de 17^e eeuw, later omgevormd tot gekleed beeld. Heden is kleding terug verwijderd

Onroerend door ornamentele bestemming: Dit beeld was in de kerk aanwezig voor de bescherming en draagt bij tot de historische en artistieke waarde van de kerk.

KIK-Objectnr.: 6201

Schade:

- Het staat achter glas en is beveiligd. De glasplaat is aan beide zijden erg vuil. De verlichting is in de nis zelf aangebracht, waardoor het beeld vermoedelijk plaatselijk opwarmt.
- In de nis liggen erg veel dode insecten en hangen veel spinnenwebben.
- De verfrestanten acuut verspreid loskomen.
- Het beeld en de metalen voorwerpen zoals de kroontjes zijn erg bestoft.

2018

B2 | H. Elisabeth van Hongarije

1890

2019

Uitvoerder: Onbekend

Datum: 1741-1760,

Materiaal: Hout

Afmetingen: H: 150cm

Locatie: Zuidelijk transept

Info: Stond oorspronkelijk in het hoofdaltaar

Onroerend door ornamentele en economische bestemming: Dit beeld was in de kerk aanwezig voor de bescherming en draagt bij tot de historische en artistieke waarde van de kerk.

KIK-Objectnr.: 6214

Schade:

- Het hout is actief aangetast door kleine klopper.
- De resten van de verflaag schilferen af.

1945

B3 | Heilige Barbara

1945

1945

2018

Uitvoerder: Onbekend

Datum: 17-18^e eeuw

Materiaal: Witgeschilderde terracotta

Afmetingen: H: 150 cm

Locatie: Zuidelijke wand koor

Info: Stond in 18de eeuw langs een zuil van de middenbeuk

Onroerend door ornamentale bestemming: Dit beeld was in de kerk aanwezig voor de bescherming en draagt bij tot de historische en artistieke waarde van de kerk.

KIK-Objectnr.: 6205

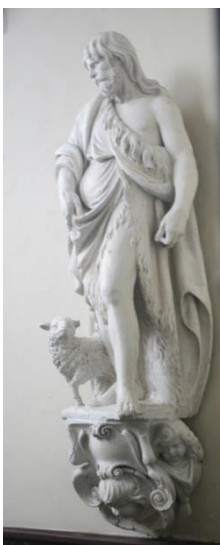
Schade:

- Het beeld staat op een sokkel en beiden zijn monochroom overschilderd.
- De linkerarm is volledig verdwenen en het beeld is bevuild.
- Het beeld is niet beveiligd.

B4 | Heilige Johannes de Doper

1973

2018

Uitvoerder: Onbekend

Datum: 17-18^e eeuw

Materiaal: witgeschilderd terracotta

Afmetingen: H: 124 cm

Locatie: Doopkapel

Info: Stond in 18de eeuw langs een zuil van de middenbeuk

Onroerend door ornamentale bestemming: Dit beeld was in de kerk aanwezig voor de bescherming en draagt bij tot de historische en artistieke waarde van de kerk.

KIK-Objectnr.: 6204

Schade:

- ♦ Het beeld en de console zijn ondeskundig overschilderd met een onaangepaste verf. Hier en daar zijn er kleine lacunes in deze overschildering.
- ♦ Het is bestoft

B5 | Heilige Paulus (van Tarsos)

1945

2018

Uitvoerder: Onbekend

Datum: 17-18^e-eeuws

Materiaal: witgeschilderd terracotta

Afmetingen: H: 145 cm

Locatie: Noordelijke muur koor

Info: Stond in 18de eeuw langs een zuil van de middenbeuk

Onroerend door ornamentele bestemming: Dit beeld was in de kerk aanwezig voor de bescherming en draagt bij tot de historische en artistieke waarde van de kerk.

KIK-Objectnr.: 6207

Schade:

- De vingers van de linkerhand en de wijsvinger van de rechterhand van Paulus zijn afgebroken.
- Door stootschade een stukje van de mantel van Paulus afgebroken.

B6 | Heilige Petrus

1945

2018

Uitvoerder: Onbekend

Datum: 17-18^e-eeuw

Materiaal: witgeschilderd terracotta

Afmetingen: H: 145 cm

Locatie: Zuidelijke muur van koor

Info: Stond in 18de eeuw langs een zuil van de middenbeuk

Onroerend door ornamentele bestemming: Dit beeld was in de kerk aanwezig voor de bescherming en draagt bij tot de historische en artistieke waarde van de kerk.

KIK-Objectnr.: 6208

Schade:

- Het beeld is niet beveiligd.
- Beeld en sokkel zijn monochroom overschilderd. Plaatselijk stuwt de verflaag op.
- Het beeld is erg vuil door gruis en stof.

B7 | Onze-Lieve-Vrouw van Smarten

Uitvoerder: Onbekend

Datum: 17-18^e-eeu

Materiaal: witgeschilderd terracotta

Afmetingen: H: 150 cm

Locatie: Noordelijke muur van koor

Info: Stond in 18de eeuw langs een zuil van de middenbeuk

Onroerend door ornamentale bestemming: Dit beeld was in de kerk aanwezig voor de bescherming en draagt bij tot de historische en artistieke waarde van de kerk.

KIK-Objectnr.: 6212

Schade:

- ♦ Het beeld is niet beveiligd. Beeld en sokkel zijn monochroom overschilderd. Plaatselijk stuwt de verflaag op.
- ♦ Het beeld is erg vuil door gruis en stof. Courant onderhoud.

B8 | H. Elisabeth van Hongarije

Uitvoerder: Onbekend

Datum: 1591-1600

Materiaal: hout gepolychromeerd

Afmetingen: H: 97 cm

Locatie: Doopkapel

Info: Dit is het oudste beeld van de kerk

Onroerend door economische bestemming: Dit beeld was in de kerk aanwezig voor de bescherming en draagt bij tot de historische en artistieke waarde van de kerk

KIK-Objectnr.: 6917

Schade:

- Het gepolychromeerde beeld is beveiligd door middel van vijzen in de sokkel en door een hangslot. Het beeld staat op een buffer van kurk.
- De verflaag stuwt verspreid op en schilfert af.
- Active aantasting kleine klopper.

1973

2018

B9 | Onze-Lieve-Vrouw met kind (zijaltaar)

1945

2018

Uitvoerder: Onbekend

Datum: 1768

Materiaal: marmer gebeeldhouwd

Afmetingen: /

Locatie: Op noordelijk zijaltaar

Info: /

Onroerend erfgoed door ornamentele bestemming: Dit beeld hoort bij het zijaltaar, was in de kerk aanwezig voor de bescherming en draagt bij tot de historische en artistieke waarde van de kerk.

KIK-Objectnr.: 6141

Schade: /

B10 | Heilige Blasius (zijaltaar)

1945

2018

Uitvoerder: Onbekend

Datum: 1768

Materiaal: marmer gebeeldhouwd

Afmetingen: /

Locatie: Op zuidelijk zijaltaar

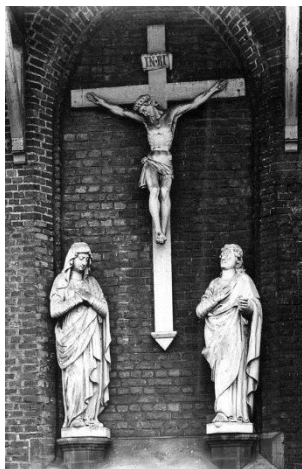
Info: /

Onroerend erfgoed door ornamentele bestemming: Dit beeld hoort bij het zijaltaar, was in de kerk aanwezig voor de bescherming en draagt bij tot de historische en artistieke waarde van de kerk.

KIK-Objectnr.: 6144

Schade: /

B11 | Onze-Lieve-Vrouw

1973

2018

Uitvoerder: Onbekend

Datum: ?

Materiaal: Hout

Afmetingen: ?

Locatie: Koor

Info: Stond tot 1980 buiten bij de calvarieberg

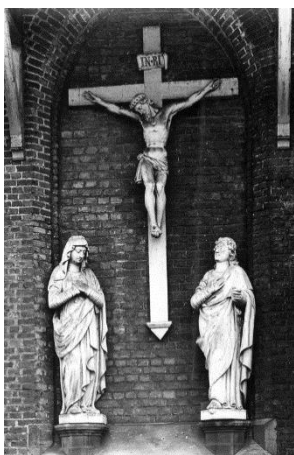
Onroerend erfgoed door ornamentale bestemming: Dit beeld was in de kerk aanwezig voor de bescherming en draagt bij tot de historische en artistieke waarde van de kerk.

KIK-Objectnr.: /

Schade:

- Beeld is erg bestoft.
- De polychromieresten komen nu los
- Het hout is actief aangetast door kleine klopkever.

B12 | Sint-Jan

1973

2018

Uitvoerder: Onbekend

Datum: ?

Materiaal: Hout

Afmetingen: ?

Locatie: Koor

Info: Stond tot 1980 buiten bij de calvarieberg

Onroerend erfgoed door ornamentale bestemming: Dit beeld was in de kerk aanwezig voor de bescherming en draagt bij tot de historische en artistieke waarde van de kerk.

KIK-Objectnr.: /

Schade:

- Beeld is erg bestoft.
- De polychromieresten komen nu los
- Het hout is actief aangetast door kleine klopkever.

B13 | Isidorus

2018

Uitvoerder: Onbekend

Datum: 19^e eeuw

Materiaal: Gips

Afmetingen: /

Locatie: Het gepolychromeerde beeld staat op een houten console tegen een pilaar

Info: /

Onroerend erfgoed door ornamentale bestemming: Dit beeld was in de kerk aanwezig voor de bescherming en draagt bij tot de historische en artistieke waarde van de kerk.

KIK-Objectnr.: /

Schade:

- Het beeld is erg bevuild.
- Plaatselijk zijn er kleine lacunes in de verflaag op het voetstuk.

B14 | Antonius abt

1910

2018

Uitvoerder: Onbekend

Datum: 1904

Materiaal: Gips

Afmetingen: ?

Locatie: Middenbeuk

Info: Werd in de 20^e eeuw monochroom beschilderd

Onroerend erfgoed door ornamentale bestemming: Dit beeld was in de kerk aanwezig voor de bescherming en draagt bij tot de historische en artistieke waarde van de kerk.

KIK-Objectnr.: /

Schade:

- ♦ Plaatselijk stuwen de verflagen op en schilferen ze af.
- ♦ Beeld is bestoft

B15 | Heilig Hart

1910

2018

Uitvoerder: Onbekend

Datum: 1904

Materiaal: Gips

Afmetingen: ?

Locatie: Middenbeuk

Info: Werd in de 20^e eeuw monochroom beschilderd

Onroerend erfgoed door ornamentale bestemming: Dit beeld was in de kerk aanwezig voor de bescherming en draagt bij tot de historische en artistieke waarde van de kerk.

KIK-Objectnr.: /

Schade:

- ♦ Beeld is bestoft

B16 | Theresia van Liseux

1910

2018

Uitvoerder: Onbekend

Datum: 1904

Materiaal: Gips

Afmetingen: ?

Locatie: Middenbeuk

Info: Werd in de 20^e eeuw monochroom beschilderd

Onroerend erfgoed door ornamentale bestemming: Dit beeld was in de kerk aanwezig voor de bescherming en draagt bij tot de historische en artistieke waarde van de kerk.

KIK-Objectnr.: /

Schade:

- ♦ Plaatselijk stuwen de verflagen op en schilferen ze af.
- ♦ Beeld is bestoft

B17 | Antonius van Padua

1910

2018

Uitvoerder: Onbekend

Datum: 1904

Materiaal: Gips

Afmetingen: ?

Locatie: Middenbeuk

Info: Werd in de 20^e eeuw monochroom beschilderd

Onroerend erfgoed door ornamentele bestemming: Dit beeld was in de kerk aanwezig voor de bescherming en draagt bij tot de historische en artistieke waarde van de kerk.

KIK-Objectnr.: /

Schade:

- ◆ Plaatselijk stuwen de verflagen op en schilferen ze af.
- ◆ Beeld is bestoft.

B18 | Josef met Kind

2018

Uitvoerder: Onbekend

Datum: 1904

Materiaal: Gips

Afmetingen: ?

Locatie: Zuidelijk inkomportaal

Info: Werd in de 20^e eeuw monochroom beschilderd

Onroerend erfgoed door ornamentele bestemming: Dit beeld was in de kerk aanwezig voor de bescherming en draagt bij tot de historische en artistieke waarde van de kerk.

KIK-Objectnr.: /

Schade:

- ◆ Een vinger van het kindje is afgebroken en de console is mechanisch beschadigd.
- ◆ Het is erg bevuild

3.3 Beschrijving van het landschappelijk erfgoed

3.3.1 Huidig landschap

De begraafplaats van Zoersel is een ommuurd geheel bestaande uit kale grond tussen de graven en een zoom van gras langs de kerkhofmuur. Bomenrijen langs de kerkhofmuur, binnen het visiegebied, zorgen voor visuele afscherming van buitenaf en groen op hoogte.

Figuur 3.3-2 geeft een overzicht van de verschillende landschapselementen binnen het visiegebied.

Figuur 3.3-1: Beelden huidige landschap begraafplaats Zoersel

Figuur 3.3-2: Huidig landschap begraafplaats Zoersel

3.3.2 Abiotiek

3.3.2.1 Bodem

De bodem van de site bestaat uit antropogene (vergraven) grond (Figuur 3.3-3). Vergraven, droge zand grond is terug te vinden in de omgeving, ten zuidwesten van de begraafplaats.

Figuur 3.3-3: Bodemkaart

Bron: Bodemkaart van Vlaanderen (2001) (OC-product)

Op 29 januari 2019 werd een bodemanalyse uitgevoerd binnen het visiegebied, meer bepaald langs oostelijke grens onder de oude lindebomen (Figuur 3.3-4).

De bodem bestaat uit grof zand en vertoont een hoge pH (6,3), een goed organisch stofgehalte en een laag kalium- en magnesiumgehalte. Het resultatenrapport is toegevoegd in bijlage 4.

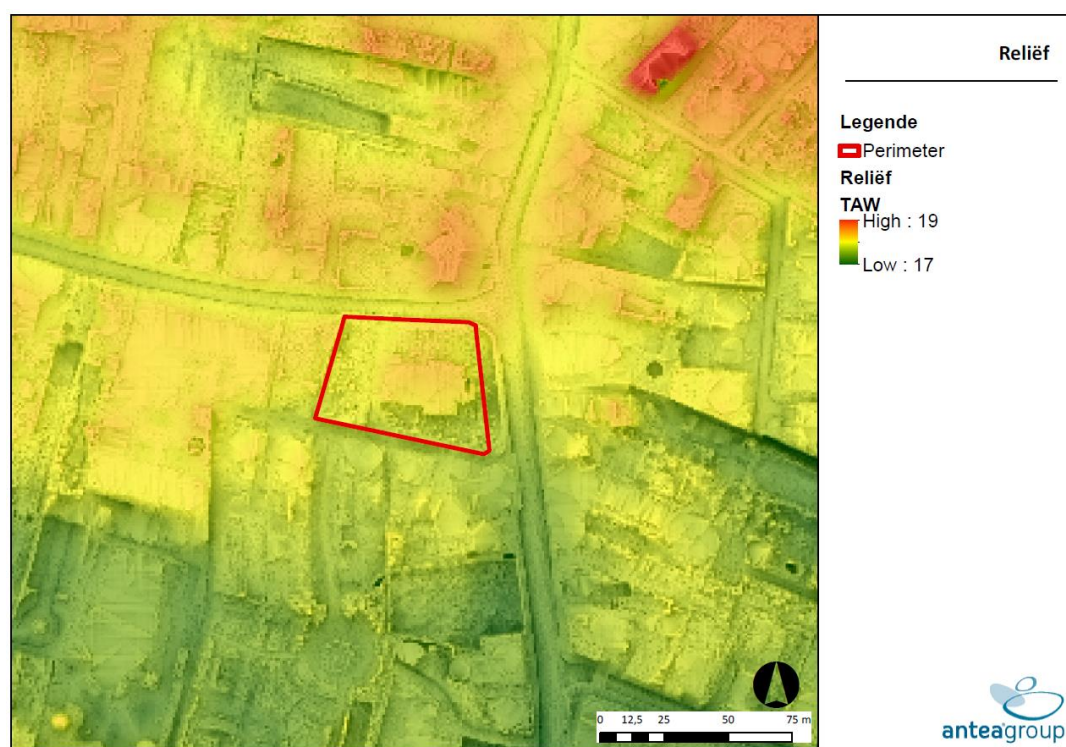

Figuur 3.3-4: Aanduiding locatie staalname bodemanalyse

3.3.2.2

Reliëf

De hoogtekaart toont aan dat het plangebied in het noorden en het westen ongeveer 1 meter hoger ligt dan in het zuiden (Figuur 3.3-5). Gemiddeld ligt het plangebied op 18m TAW.

Figuur 3.3-5: Hoogtekaart

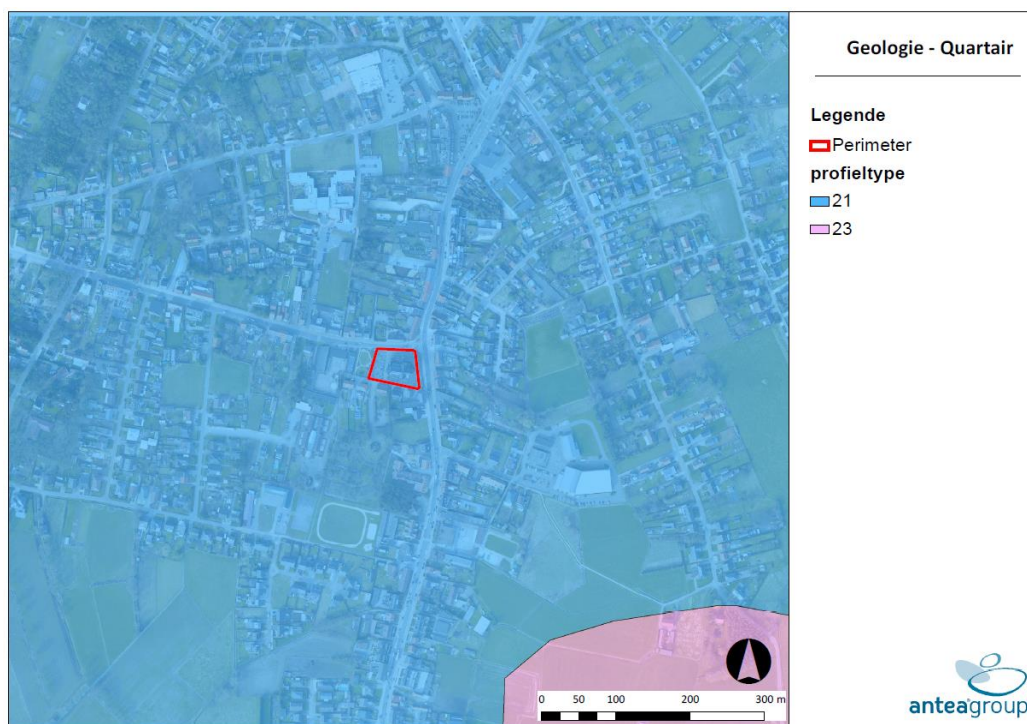
Bron: Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM, raster, 1 m, GDI-Vlaanderen

3.3.2.3 Geologie

Het is historisch, landschappelijk en ecologisch relevant om de ontstaansgeschiedenis van het landschap in kaart te brengen. De geologische processen die aan de grondslag liggen van het ontstaan van het landschap kunnen inzicht en mogelijk een verklaring geven voor het voorkomen van bepaalde planten- en diersoorten (leefgemeenschappen) in het landschap.

Quartair

De Quartaire bedekking bestaat hoofdzakelijk uit eolische afzettingen (zand tot silt) van het Weichseliaan, mogelijk vroeg Holoceen en hellingsafzettingen en getijdenafzettingen. Figuur 3.3-6 geeft een overzicht.

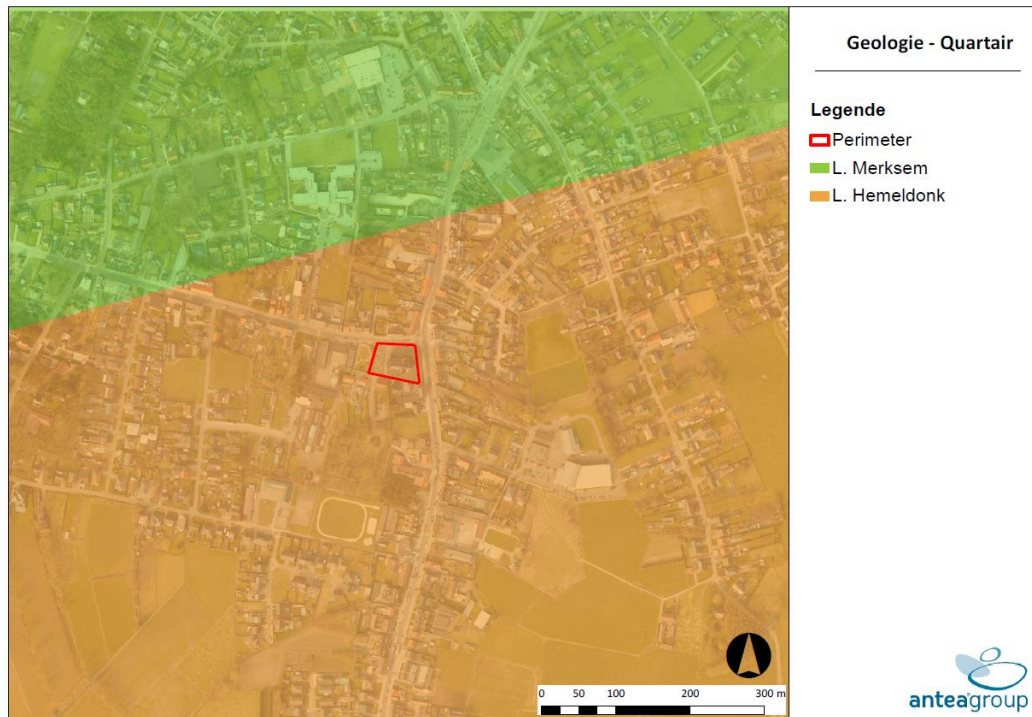
Figuur 3.3-6: Quartaire afzettingen

Bron: Bogemans F. (VUB), 2005. Quartairgeologische overzichtskaart van Vlaanderen 1/200.000. In opdracht van Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Afdeling natuurlijk Rijkdommen en Energie.

21	ELPw	Eolische afzettingen (zand tot silt) van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen), mogelijk Vroeg-Holoceen; zand tot zandleem in het noordelijk en het centrale gedeelte van Vlaanderen; Silt (loess) in het zuidelijke gedeelte van Vlaanderen
ELPw en/of HQ	HQ	Hellingsafzettingen van het Quartair
G(f)VPt, p-Te	G(f)VPt, p-Te	Getijdenafzettingen (estuarienne afzettingen) met mogelijke intervalatie van fluviatiele en eolische afzettingen. De afzettingen dateren van het Vroeg-Pleistoceen volgens de Noordwest-Europese classificatie en van het Tertiair volgens de internationale stratigrafische commissie

Tertiair

Onder de Quartaire afzettingen bevinden zich deze van het Tertiair, weergegeven in Figuur 3.3-7. De ondergrond van het plangebied bestaat uit de formatie van Brasschaat (BsHd), lid van Hemeldonck. Het bestaat uit lichtgrijs tot lichtgroen fijn zand dat zeer goed gesorteerd is, weinig kleihoudend en verder glauconiet en glimmer vasthoudt.

Figuur 3.3-7: Tertiaire afzettingen

Bron: MVG-departement EWBL, Afdeling natuurlijke Rijkdommen en Energie, 2001

3.3.2.4 *Landschapsatlas*

De landschapsatlas is een wetenschappelijk gebaseerde inventaris waarin alle waardevolle landschappen van Vlaanderen staan beschreven en gedocumenteerd. Enkel vastgestelde en beschermde relictten omvatten rechtsgevolgen.

Het plangebied ligt in het traditionele landschap 'Land van Zoersel-Wijnegem' onderdeel van de streek 'Centrale Kempen'.

Figuur 3.3-8: Landschapsatlas

Bron: Vectoriële versie van de Landschapsatlas, MVG-LIN-AMINAL-Monumenten en Landschappen (GIS-Vlaanderen)

3.3.3 Biotiek

3.3.3.1 *Biologische waarderingskaart*

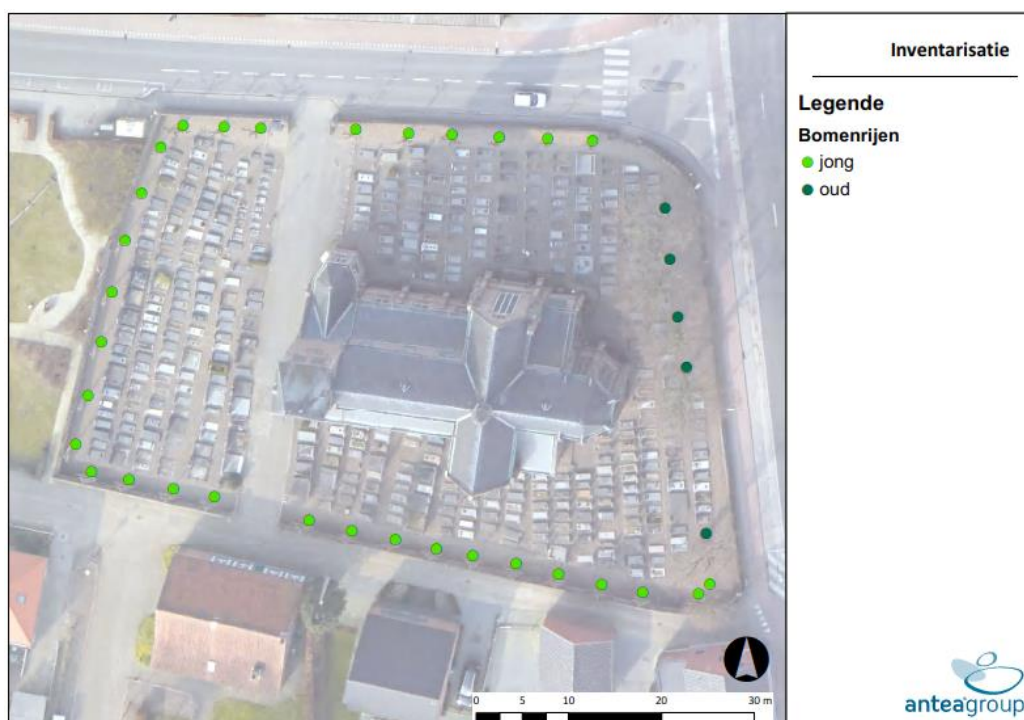
De Biologische Waarderingskaart (BWK) geeft het biologisch milieu en de bodembedekking weer. Het geeft een overzicht van het groene karakter van de omgeving. Binnen en in de omgeving van het plangebied zijn geen biologisch waardevolle elementen en/of gebieden terug te vinden volgens de biologische waarderingskaart.

3.3.4 Houtig erfgoed

3.3.4.1 *Bomenrij* *Beschrijving*

De begraafplaats is omgeven door bomenrijen. In het oosten staat de oudste bomenrij van 5 zomerlindes met een gemiddelde leeftijd van 90 jaar. Ze zijn vermoedelijk aangeplant in 1904 en zichtbaar op verschillende oude foto's. De overige bomenrijen van 29 jonge zomerlindes zijn recentere aanplantingen, de bomen zijn gemiddeld 25 jaar oud. Ze hebben geen erfgoedwaarde.

De jonge bomen worden met vormsnoei beheerd. De kroon heeft een driehoekige vorm en de takken worden horizontaal geleid. Op deze manier vormen ze op termijn een visueel scherm.

Figuur 3.3-9: Overzicht bomenrijen binnen visiegebied

Figuur 3.3-10: jonge bomen beheerd met vormsnoei

Figuur 3.3-11: jonge bomenrij rondom de begraafplaats

Figuur 3.3-12: Oudere bomenrij langs oostelijke grens van de begraafplaats

Toestand

De oudere zomerlindes vertonen waterlot aan de stam en de voet. De opslag aan de voet wordt telkens weggesnoeid. Met de tijd zullen ook de jonge bomen waterlot vertonen.

Figuur 3.3-13: Waterlot bij de oudere zomerlindes

3.3.5 Infrastructuurelementen

3.3.5.1 Kerkhofmuur Beschrijving

Geheel de begraafplaats is ommuurd door een kerkhofmuur van rode baksteen en gemetste ezelruggen. Deze muur werd grotendeels aangelegd in 1905 en hersteld in 1982. In het westen is in de kerkhofmuur een houten blauwe deur ingebouwd. Deze deur geeft uit op het parkje in het westen maar wordt niet meer gebruikt.

Figuur 3.3-14: Aanduiding kerkhofmuur met locatie ingebouwde deur

Figuur 3.3-15: Kerkhofmuur

Figuur 3.3-16: Ingebouwde houten deur in de kerkhofmuur

Toestand

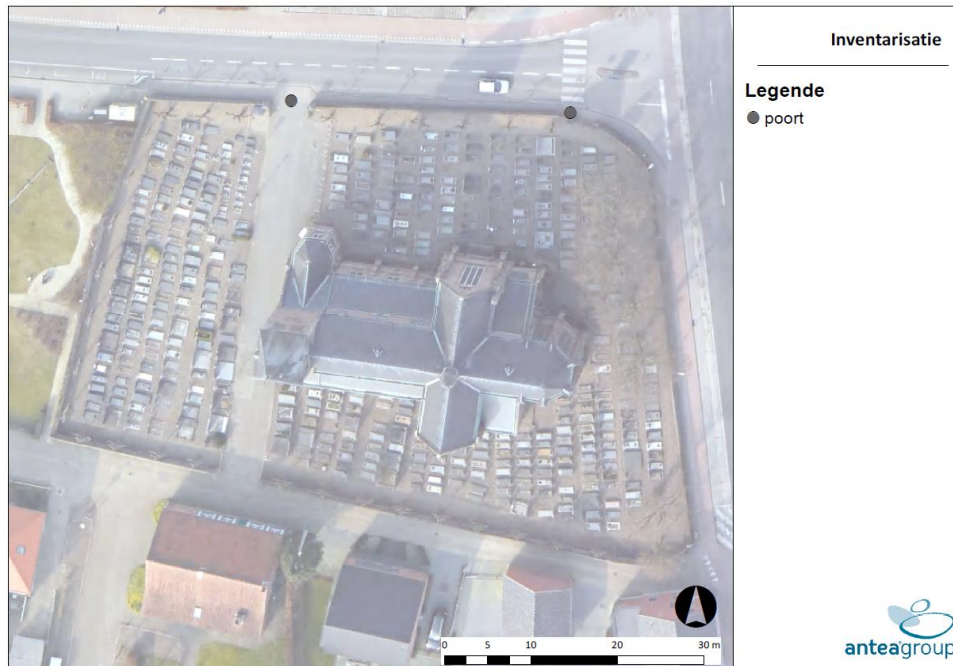
De muur verkeert over het algemeen in goede toestand. De muur vormt een habitat voor mossen, hierover werd al een studie opgemaakt (zie historische nota). Het verdient aanbeveling deze natuurlijke habitat te vrijwaren.

3.3.5.2

Poort

Beschrijving

Langs noordelijke zijde zijn er twee smeedijzeren poorten terug te vinden die dateren uit de 19^e eeuw en bij de vernieuwing van de kerkhofmuur in 1905 herbruikt werden. De poort meer naar westelijke grens is de toegangspoort van de begraafplaats. De poort meer naar het oosten is kleiner en wordt niet meer gebruikt. Deze gaf uit op de monumentale lindeboom die er vroeger stond.

Figuur 3.3-17: Aanduiding poorten in het noorden

Figuur 3.3-18: Toegangspoort

Figuur 3.3-19: Kleinere poort meer naar het oosten

3.3.5.3

Verharding

Beschrijving

Binnen het visiegebied komen verschillende verhardingen voor. De dwarsverbinding doorheen de begraafplaats is opgebouwd uit rechthoekige klinkers volgens keperverband.

Figuur 3.3-20: doorgang begraafplaats aangelegd volgens keperverband

De fietsenstalling bestaat uit rechthoekige klinkers aangelegd volgens banenverband.

Figuur 3.3-21: Verharding fietsenstalling

Het pad rondom de parochiekerk is aangelegd met oude bakstenen volgens halfsteensverband.

Figuur 3.3-22: Pad rond parochiekerk volgens halfsteensverband

De locatie voor de afvalcontainer, ten westen van de toegang is net als het pad rond de parochiekerk aangelegd volgens halfsteenverband maar met vierkante klinkers.

Figuur 3.3-23: Verharding locatie afvalcontainers

Toestand

De verharding toont weinig tot geen gebreken.

3.3.5.4 *Fietsenstalling*

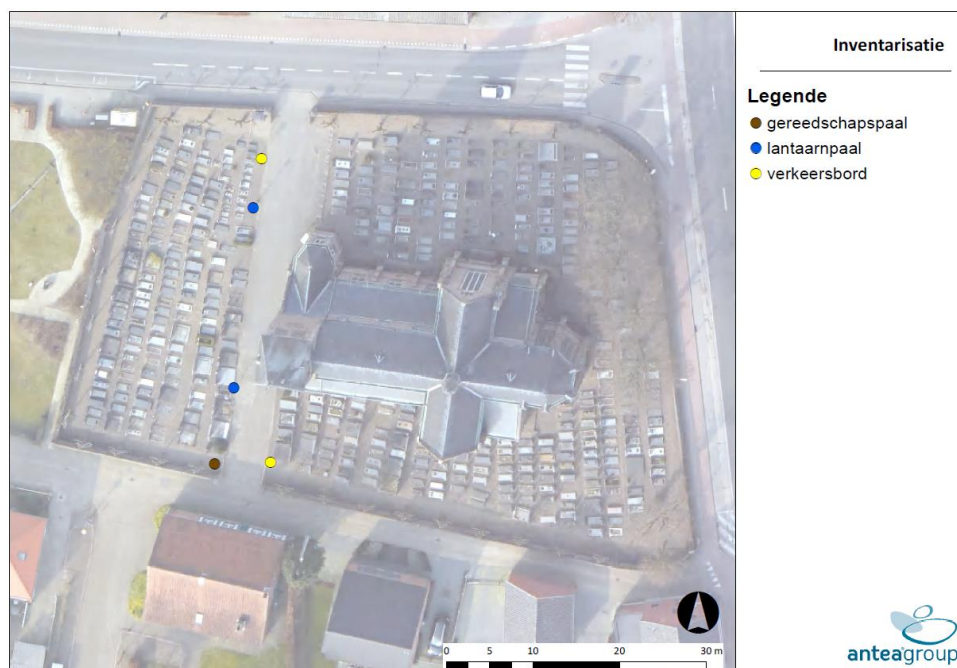
De fietsenstalling is gelegen ten oosten van de toegang en bestaat uit 10 fietsenrekken.

Figuur 3.3-24: fietsenstalling

3.3.5.5 *Overige infrastructuurelementen* **Beschrijving**

Binnen de begraafplaats staan langs de Noord-Oostdwarsverbinding een lantaarnpaal, twee verkeersborden en een gereedschapspaal.

Figuur 3.3-25: Aanduiding overige infrastructuurelementen binnen visiegebied

Figuur 3.3-26: verkeersborden, gereedschapspaal en lantaarnpaal

Toestand

De overige infrastructuurelementen verkeren in goede toestand.

3.4 Beschrijving van het funerair erfgoed

3.4.1 Inventarisatietraject

De opmaak van de inventaris van het funerair erfgoed te Zoersel kwam op een participatieve manier tot stand, in samenwerking met vrijwilligers. Om te komen tot een lijst van te inventariseren grafmonumenten werd een traject op maat uitgewerkt. Dit bestond uit volgende onderdelen:

- Een startvergadering met informatie voor potentiële vrijwilligers (21/09/2018) met opstart van een werkgroep funerair erfgoed.
 - In deze werkgroep zetelden vrijwilligers vanuit zowel gemeentelijke/aanbestedende diensten als de cultuur- of erfgoedraden, lokale heemkringen, erfgoedverenigingen, projectverenigingen, archief- en begraafplaatsdiensten enz.
 - Het belang van deze werkgroep bestaat erin maatschappelijke draagkracht en lokale betrokkenheid te genereren.
- Een plaatsbezoek met de vrijwilligers van de werkgroep, met aandacht voor het landschap, de typologie van de verschillende delen van de begraafplaats en de graven die in aanmerking konden komen voor inventarisatie(18/10/2018). Enkele vrijwilligers volgden ook de andere plaatsbezoeken te Wuustwezel (15/10/2018) en te Schilde (24/10/2018)
 - Voor Wuustwezel werd in overleg met de vrijwilligers en de stuurgroep besloten de graven op het oudste deel van het kerkhof te inventariseren (rond het koor), vermits de concessietermijnen voor deze graven in de periode van het beheerplan zullen verlopen – of reeds verlopen zijn. De toestand van deze graven dient ook nauwer te worden opgevolgd, vooral met het oog op beheersmaatregelen. Elders op de begraafplaats zijn enkele graven interessant om te bewaren, maar hier werd besloten om de graven nog niet te inventariseren, vermits de concessies recenter zijn en de graven in een goede staat verkeren.
- Het uitwerken van (veldwerk)fiches die door de vrijwilligers konden worden ingevuld
 - Van elk graf werden volgende gegevens reeds ingevoerd: een werkfoto, een liggingsplan, de nummer op het liggingsplan (en dus concessienummer)
- Het invullen van de veldwerkfiches door de vrijwilligers (omwille van de winterse weersomstandigheden werd de inventarisatie in januari en later april tot 20 mei uitgevoerd). De vrijwilligers werkten in groepjes (meestal per 2). Voor elk team van vrijwilligers werd door de IOED een ‘toolkit’ samengesteld, met fiches, een schrijflankje, potloden, borstels enz.
- Een opvolgbezoek tijdens de inventarisatiecampagne door de onderzoekers (23/4/2019), en meerdere contactmomenten via mail
- Verwerking van de fiches door de onderzoekers, met bijkomende controle op onder meer de inschatting door de vrijwilligers van de staat van de grafmonumenten, materiaalgebruik, stijlen, symboliek en epigrafie, ...

In totaal werden voor Zoersel 121 graven geïnventariseerd, op basis van de hierboven uitvoerig beschreven methodologie. De inventarisatie waarborgt bijgevolg een representatieve doorsnede van het karakter van het kerkhof, met aandacht voor beeldbepalende elementen, stijlen, materialen, graftypes, regionale eenheden en symboliek, naast personaliteiten, oud-strijders en familiale contexten. We zetten in op de bewaring van een tijdsbeeld, dat momenteel steeds meer onder druk komt te staan van de huidige geldende regelgeving rond de tijdelijkheid van concessies

3.4.2

Inventarisfiche

Elke inventarisfiche kreeg de onderstaande opmaak. Gegevens werden zo verzameld over de grootte, het schadebeeld, de epigrafie, het graftype, de materialen, de aanwezige funeraire symboliek en sculptuur. Aanvullend werd door vrijwilligers soms extra informatie aangeleverd over de hier begraven personen. Deze informatie werd waar mogelijk als bijlage toegevoegd aan de fiche/aan de inventarisatie. Elke fiche werd verder voorzien van een overzicht van de werkfoto's waarmee de vrijwilligers en de onderzoekers deze verschillende velden documenteerden.

Wuustwezel Kerkhof – oud gedeelte 	Naam monument 	Nr 21 Fiche ingevuld door: Datum veldwerk
Ligging: Zichtbaarheid Afmetingen (cm)		
Toestand		
Schadebeeld:		
EPIGRAFE & kentekens Tekstuele weergave Verdiept Opgelegde letters Materiaal: Foto Kenteken(s) / eretekens Oud strijdersgraf WO I / WO II		
Registratiefiche grafteken © Epitaf vzw		Wuustwezel Veldwerkfiche 21

Vormelijke kenmerken									
Type					Materialen				
Grafplaat	Stèle	Zerk	Kruis	Sarcofaag	Blauwe hardsteen	Kalkzandsteen	Marmer	Graniet	Baksteen
Zuil	Portiek	Rots	Kapel	Baldakijn	Beton	Cement	Marbriet	Metaal	
Perk	Bloembak	Omheining	Andere:		Gietijzer	Hout	Andere:		
Signatuur van grafmaker:					Stijl:	Beplanting:			
Symbolen en decoraties									
Voorwerpen	Kruis	Christushoofd	Urne	Fakkelt	Zeis	Doodshoofd	Tibia	Vuurpot	
	Hart	Anker	Handen	Kussen	Zandloper	Andere:			
Vegetatieve	Klimop	Eik(blad)	Palmtak	Acanthus	Doomkroon	Boomstronk	Immortellenkraus		
	Roos	Viooltje	Papaver	Graan(aren)	Lelie	Andere:			
Dierlijke	Duif (vleugel)	Feniks	Slang (Ouroboros)	Uil	Arend	Bij	Hond	Lam	Ramskop
	Lecuwenkop	Vleermuis (vleugel)	Andere:						
Letters	α Ω	P / X	D.O.M.	R.I.P.	I.N.R.I.	Andere:			
Beroepen	Passer/Driehoek/Schietlood (Architect)	Slang & kelk (esculap) (geneesheer/apotheker)				Kelk & hostie (priester)		Andere:	
Sculptuur Materiaal: Gesigneerd: Beschrijving:					Klein sculptuur / Losse decoratiestukken Omschrijving (signatuur) Materiaal				
H	B	D							
Registratiefiche grafteken © Epitaf vzw					Wuustwezel Veldwerkfiche 21				

3.4.3

Inventarisatie

Losse grafkruisen tegen de kerkgevel (lapidarium) en pastoorsgraven

De oudste graftekens op deze site zijn te vinden tegen de kerkgevel. Het betreft restanten van grafmonumenten, die naar alle waarschijnlijkheid ergens op het oude kerkhof stonden. Enkel de graftekens blijven over, de oorspronkelijke locatie en context daarvan zijn helaas verloren gegaan. We kunnen ze dus best beschouwen als een vorm van lapidarium. Het verdient sterke aanbeveling om deze graven onder te brengen in de kerk, met het oog op verdere bewaring en bescherming.

Voor deze kruisen werd ook een inventarisfiche opgemaakt.

Figuur 3.4-1: Franciscus Pullemans (datering onbekend)

Figuur 3.4-2: PEETER HERREMANS (overleden 1722) en IOANNA DE POOTER (overleden 1758). Bijzonder aan dit graf is de landelijke symboliek op dit kruis: een symbolische voorstelling van een ploeg.

Figuur 3.4-3: Het grafkruis van Eerwaarde Heer P.I. Parmans is in bijzonder slechte staat. Eén arm van het kruis is gebroken, een brokstuk ligt in de nabijheid. De epigrafie is wel nog deels leesbaar (bovenste delen) en laat toe het graf te identificeren: D.O.M./ HIER/ LEYT/BEGRA/VEN/ HEER P.I. PARMANS/ONDERPASTOOR DEZER PROCHIE/ OUD 36 JAEREN STIRFT DEN/II9BER/1792/[verder onleesbaar]

Figuur 3.4-4: Drie pastoorsgraven naast de kerk (achteraan nog de resten van één grafkruis, dat helaas onherstelbaar beschadigd is). Ook deze drie graven werden in een fiche verder beschreven.

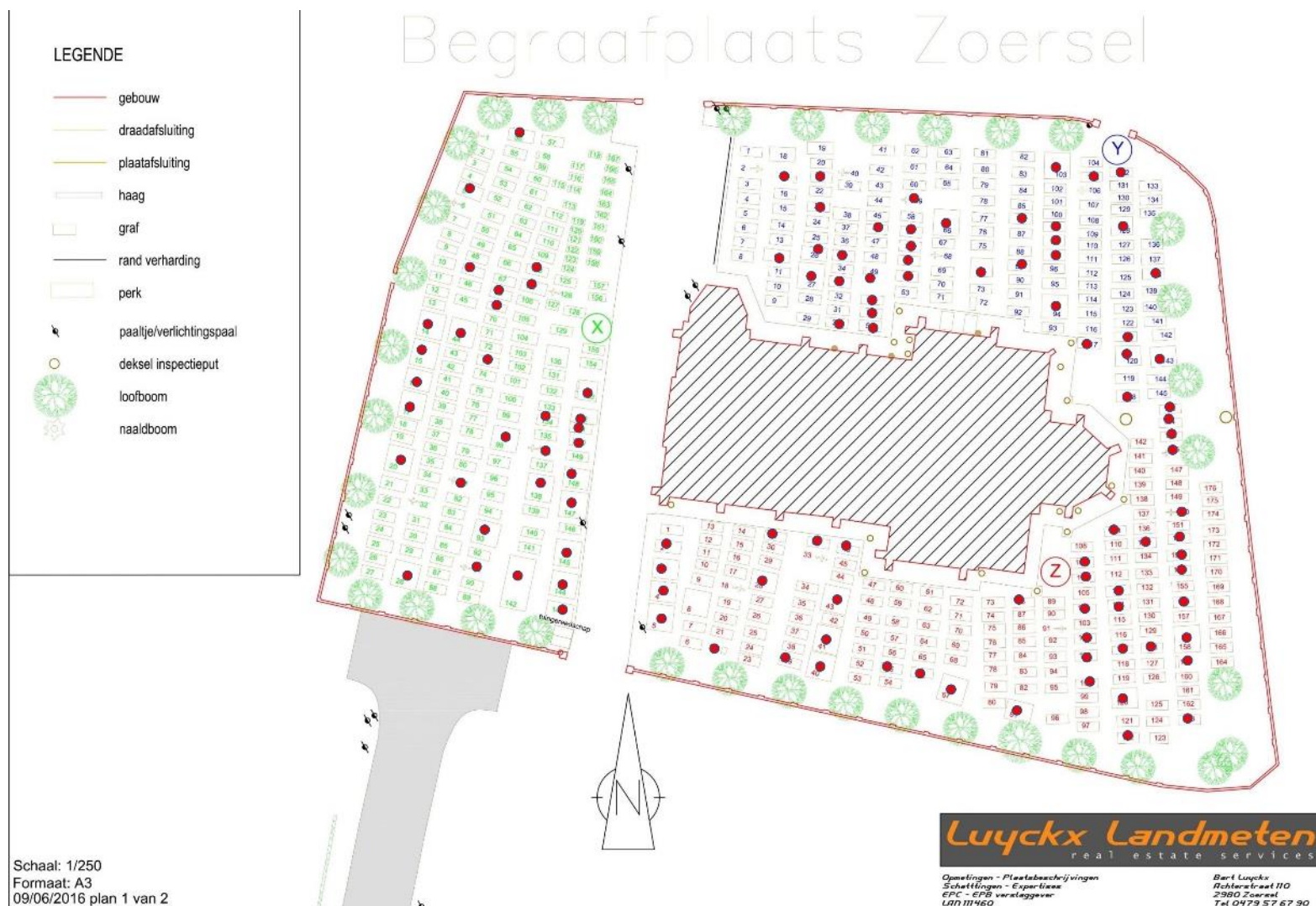
Graven op het kerkhof

In totaal werden voor Zoersel 121 fiches ingevuld door een grote groep vrijwilligers van de Heemkring Zoersel.

De selectie van te inventariseren graven werd door de onderzoekers gemaakt, in samenspraak met de vrijwilligers en met het oog op het bewaren van het karakter van het kerkhof, dat veelal 20ste-eeuwse graven herbergt (en op die manier een heel interessante tijdsopname is tot aan het moment van sluiting van het kerkhof). Om het beeldbepalend element te vrijwaren werd gekeken naar het bewaren van een overzicht van stijlen, materialen, graftypes, regionale eigenheden en symboliek. Daarnaast was er uiteraard ook aandacht voor personaliteiten, oud-strijders en familiale contexten. Er werd ook gekeken naar de bewaringstoestand van graven, zodat goed bewaarde voorbeelden van bepaalde karakteristieken zeker bewaard kunnen blijven, verspreid over de volledige site.

Op die manier werd een doorsnede gemaakt van graven die het kerkhof typeren en karakteriseren. Er werd dus een beperkt – maar representatief – aantal graven voor inventarisatie weerhouden. Daarnaast heeft de gemeente reeds een beleidslijn bepaald, na overleg met het Agentschap, rond de niet-waardevolle graven. Deze kunnen verwijderd worden om bijvoorbeeld plaats te maken voor aanplantingen. Voor deze niet-waardevolle graven geldt momenteel een uitdoofbeleid: zolang een grafsteen geen schade veroorzaakt, zal deze niet verwijderd worden. Enkel bij gevaar voor bijvoorbeeld vallende onderdelen zal dit gebeuren. Dit betekent dat naast de nu geïnventariseerde waardevolle graven, de niet-waardevolle graven mogelijk nog verschillende decennia hun ondersteunende visuele rol voor de waardevolle graven zullen kunnen behouden.

De graven op het kerkhof zijn in termen van funerair erfgoed jong te noemen. Er zijn geen voorbeelden van 19de-eeuwse graven aanwezig, wat wijst op regelmatige ontgravingen in het verleden, en een tijdsbeeld dat dateert van de laatste eeuw van het gebruik van het kerkhof. Dit maakt het kerkhof of de grafmonumenten die geïnventariseerd werden echter niet minder waardevol. Daar waar 19de-eeuwse voorbeelden vaak bulken van symboliek en een overwegend 'grijs' oppervlak geven, getuigen deze graven van de rijke diversiteit aan materialen die zijn opgekomen in de 20ste eeuw, onder invloed van art deco en modernistische ideeën. Daarnaast zien we een gestage verkleining van grafmonumenten en een versobering van de aanwezige symboliek. Dit alles is een tijdsbeeld, dat op andere begraafplaatsen vaak verloren dreigt te gaan, en dat momenteel ook sterk onder druk staat van de huidige geldende regelgeving rond de tijdelijkheid van concessies. Opvallend zijn daarbij de vele 'eenvoudige' graven, waarbij onder meer leisteen, mozaïek, sierbeton en graniet gebruikt werden, naast nog een heel aantal grafmonumenten in de meer traditionele blauwe hardsteen, die eveneens versoberen naargelang de aard van de concessie en de tijdperiode waarin ze werden opgebouwd. We zien hierin duidelijk de geleidelijke introductie van nieuwe materialen en de komst van steeds meer industriële productie van grafmonumenten (die nu, in de 21ste-eeuw tekenend geworden is). Eigen aan dit kerkhof is ook het grote aantal graven voor 1 overledene (naast enkele concessies voor echtparen en de zeldzame grotere familiegraven). Families liggen hier veel meer verspreid over de gehele site. Monumentalere graven liggen vooral in perk X-ZX en X-ZZ (met onder meer het graf van de familie Taymans waarin flink wat symboliek verwerkt zit).

Figuur 3.4-5: Aanduiding geïnventariseerde graven

We geven enkele voorbeelden:

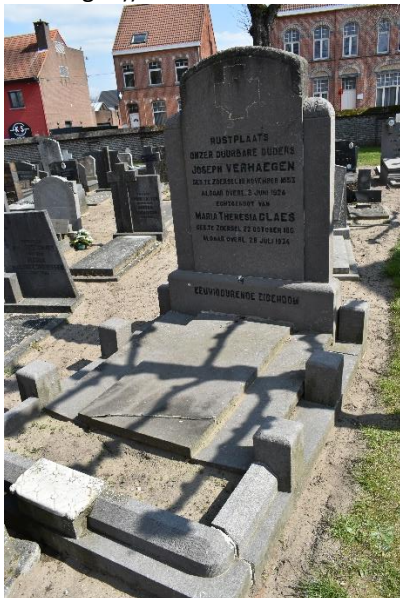
Een grafteken dat nog aansluit bij 19de-eeuwse en vroeg 20ste-eeuwse symboliek en vormgeving (fiche 100), dat het beeld van de begraafplaats sterk bepaalt, in de typische blauwe hardsteen

Een 20ste-eeuws familiegraf, dat eveneens een sterke beeldwaarde heeft, in de typische blauwe hardsteen

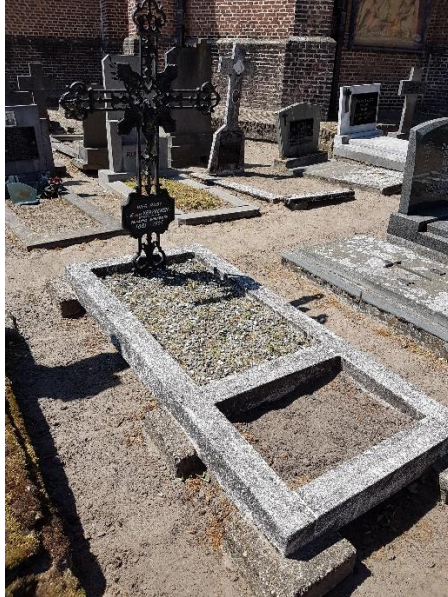
Grafteken in art deco, in blauwe hardsteen en ingekleurde letters (ook een veel voorkomend gegeven op dit kerkhof) (fiche 86, Claes-Verhaegen))

Grafteken van burgemeester Van Nueten, met alfa-omega symboliek (fiche 79), eveneens art deco

Op het kerkhof staan nog slechts enkele gietijzeren kruisen, deze zijn qua materiaalgebruik en symboliek zeer interessant, en hebben een sterke beeldwaarde (Fiche 110, Vervecken, jaren 1950)

Een eenvoudig vormgegeven sarcofaag (fiche 19), jaren 1970 (graf voor één persoon)

Een eenvoudige vlakke zerk met stèle, en ingekleurde letters/symbolen, jaren 1960 (graf voor één persoon) (fiche 77)

Een goed bewaard voorbeeld van een grafteken in beton (sierbeton), jaren 1970 (fiche 50, Luckx-Philipsen)

Een eenvoudig kruis, jaren 1950 (fiche 107, Warosquiers)

Een 20ste -eeuws voorbeeld van een eenvoudig houten kruis (fiche 21, De Feyter), met jaren 1980

Het kerkhof herbergt heel wat graven met een variëteit aan mozaïeken. Een voorbeeld met stukken onregelmatige granietsoorten (fiche 9, Van Hofstraeten-Hufkens). (jaren 1970)

Een gelijkaardig voorbeeld, vervaardigd met leistein (of varianten) (fiche 20, Sebregts) (jaren 1970)

Een voorbeeld van een graf met kleine mozaiektegeltjes (fiche 48, Van den Bempt), jaren 1970

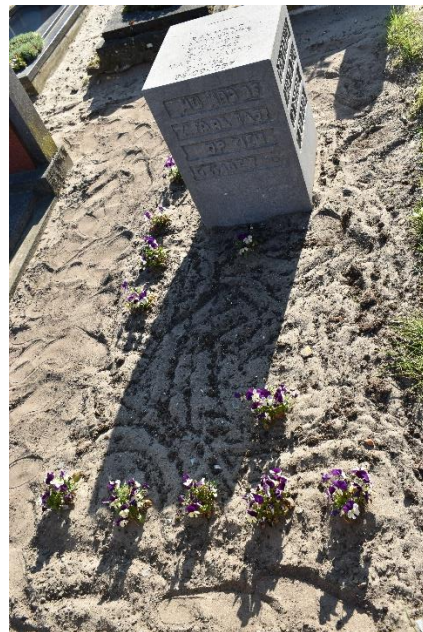
Een ander voorbeeld, jaren 1970 (fiche 49, Smets)

Ook de opkomst van graniet wordt goed gedocumenteerd op dit kerkhof (fiche 54, Cop, jaren 1960). De familie heeft meerdere graven op dit kerkhof.

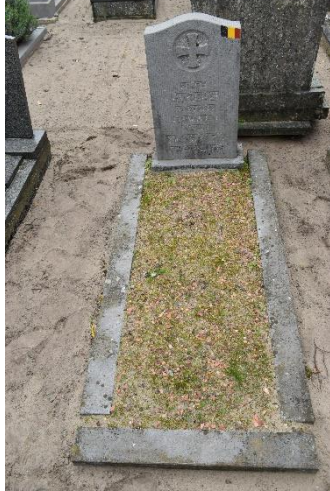

Er zijn ook enkele bijzonder vormgegeven graven (fiche 74, Daens-Lambregts)

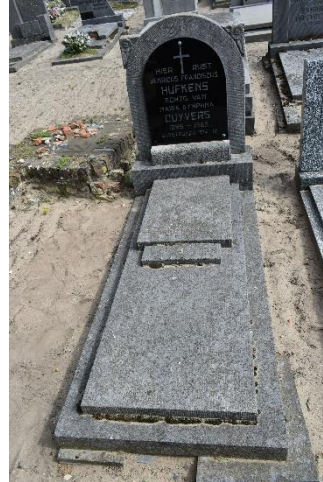

De grafmonumenten halen niet meer de allesbepalende hoogtes van 19de-eeuwse graven, maar zijn lager en vaak voorzien van een vlakke zerk, in combinatie met een stèle. Dit geeft visueel ook een heel ander beeld: het overzicht op de graven, en de structuur van de grafplaatsen blijft ten allen tijde bewaard, over de gehele site. De omgeving maakt deel uit van het zicht op de begraafplaats, en de omgeving kan ook gemakkelijk binnenkijken in deze ruimte. Er zijn weinig familieperken (met meerdere familiegraven naast elkaar).

Er is ook een relatief groot aantal oud-strijdersgraven aanwezig, van zowel WOI als WOII. Deze werden op dit kerkhof niet in een ereperk begraven, en liggen bijgevolg verspreid over deze dodenakker. Op de nieuwe begraafplaats vlakbij is dat wel het geval. Een informatiebord (aan het monument voor de oud-strijders op de nieuwe begraafplaats) geeft daar bezoekers meer uitleg over alle oud-strijders, op beide sites. De oud-strijdersgraven zijn dus één van die belangrijke verbindende elementen tussen oud en nieuw. Vermits de graven op het kerkhof niet in een ereperk begraven liggen (op de nieuwe begraafplaats wel), was inventarisatie hier zeker aan te bevelen.

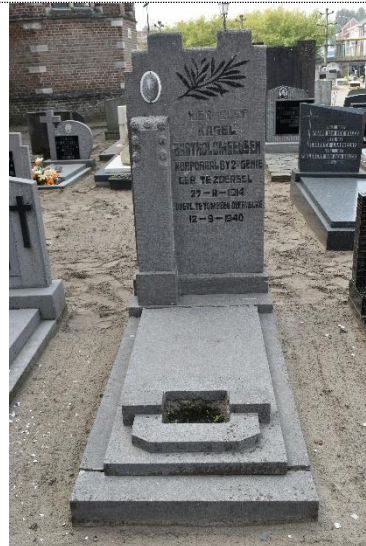
Fiche 36 (Hapers): Een grafteken (graf voor één persoon) van een oud-strijder van WOI, met de herkenbare stèle

Fiche 87 (Hufkens): een grafteken (graf voor een echtpaar) van een oud-strijder van WOI, de herkenbare steen en de Belgische vlag ontbreken, we krijgen meer informatie in de epigrafie

Fiche 43 (De Ruysser): een grafteken van een oud-strijder van WOII, met de herkenbare stèle.

Fiche 47 (Bartholomeeussen): een grafteken van een oud-strijder/gesneuvelde WOII. De epigrafie en de portretfoto geven hier alle info over de overledene

Volgende grafmonumenten werden als dusdanig weerhouden (op het kerkhof zelf):

Fiche	Grafnummer	Naam monument
1	PERK X -ZX005	DE CONINCK
2	PERK X -ZX014	CEULEMANS - PEETERS
3	PERK X -ZX015	SCHUERWEGEN-UYTROEVEN – VAN DER AUWERA
4	PERK X -ZX016	BARTHOLOMEEUSSEN - PEETERS
5	PERK X -ZX017	RIVIERE-SLUSE
6	PERK X -ZX020	KENIS-LENERTS
7	PERK X -ZX028	PEERAER - PEETERS
8	PERK X -ZX044	VAN DEN BEMPT – VAN WINCKEL
9	PERK X -ZX047	VAN HOFSTRAETEN - HUFKENS
10	PERK X -ZX056	DE SCHUTTER
11	PERK X -ZX068	VAN GIEL
12	PERK X -ZX069	DE CEUSTER
13	PERK X -ZX073	HESBEENS
14	PERK X -ZX081	DE CEUSTER
15	PERK X -ZX091	VAN ROY
16	PERK X -ZX093	DE HOUWER-SELDERSLAGHS
17	PERK X -ZX098	AERTS - CLAES
18	PERK X -ZX107	DE RYDT – VAN HOVE
19	PERK X -ZX108	SPRUYT
20	PERK X -ZX134	SEBREGHTS
21	PERK X -ZX136	DE FEYTER
22	PERK X -ZX138	BEULLEKENS – FASTRÉ
23	PERK X -ZX142	GEUDENS – JANSSENS - SCHYVERS
24	PERK X -ZX143	DERKINDEREN
25	PERK X -ZX144	DE HOUWER – DE MEULDER - MEEUSEN
26	PERK X -ZX145	BOLLANSEE-MEEUSEN
27	PERK X -ZX147	VAN GIEL – VAN PEER
28	PERK X -ZX148	BOLLANSEE
29	PERK X -ZX150	VAN DE LUYGAERDE
30	PERK X -ZX151	VAN GIEL
31	PERK X -ZX152	GILIS
32	PERK X -ZX153	JANSSENS – VAN DEN BULCK
33	PERK X -ZY012	VAN BAELE -CEULEMANS
34	PERK X -ZY017	JANSEN
35	PERK X -ZY021	DE BRUYN
36	PERK X -ZY023	HAPERS
37	PERK X -ZY026	VAN DYCK-DIERCKX
38	PERK X -ZY027	VAN DYCK - VERHEYEN
39	PERK X -ZY030	DE CONINCK
40	PERK X -ZY033	VAN DEN BULCK
41	PERK X -ZY035	VERHEYEN
42	PERK X -ZY046	VERBEECK
43	PERK X -ZY049	DE RUYSSER
44	PERK X -ZY050	VERHEYEN
45	PERK X -ZY051	VAN DE MIEROOP
46	PERK X -ZY52	VERBRAEKEN
47	PERK X -ZY054	BARTHOLOMEEUSEN
48	PERK X -ZY055	VAN DEN BEMPT

49	PERK X -ZY056	SMETS
50	PERK X -ZY057	LUYCKX - PHILIPSEN
51	PERK X -ZY059	BRUEGELMANS
52	PERK X -ZY066	BOGAERTS - SELDERSLAGHS
53	PERK X -ZY074	T'SVEN - KERCKHOFS
54	PERK X -ZY086	COP
55	PERK X -ZY089	SPRUYT
56	PERK X -ZY094	BARTHOLOMEEUSSEN-WOUTERS
57	PERK X -ZY097	VAN DEN BULCK
58	PERK X -ZY098	GYSBRECHTS
59	PERK X -ZY099	VAN ROY
60	PERK X -ZY103	BEUGNIES-HENDERICKX
61	PERK X -ZY105	EELLEN
62	PERK X -ZY117	ROËLL
63	PERK X -ZY118	DE KIMPE - LEMAITER
64	PERK X -ZY120	PRUDENT – LEYSEN - CRAB
65	PERK X -ZY121	STORMS
66	PERK X -ZY128	VAN GIEL - VERHAEGEN
67	PERK X -ZY132	VAN HEURK
68	PERK X -ZY138	EYCKMANS
69	PERK X -ZY143	STROOYBANT
70	PERK X -ZZ002	DE HOUWER - LAMBRECHTS
71	PERK X -ZZ003	GOVAERTS-TRUYEN
72	PERK X -ZZ004	VAN MECHELEN
73	PERK X -ZZ005	GAGELMANS – JANSSENS
74	PERK X -ZZ022	DAENS - LAMBREGHTS
75	PERK X -ZZ028	BUVENS – VAN DE VLOET
76	PERK X -ZZ031	BREUGELMANS
77	PERK X -ZZ032	BRUEGELMANS
78	PERK X -ZZ039	VERHAEGEN
79	PERK X -ZZ040	REMEYSEN- VAN NUETEN
80	PERK X -ZZ041	VAN MOER – VERCAMMEN
81	PERK X -ZZ043	VAN HOOFF
82	PERK X -ZZ046	JACOBS
83	PERK X -ZZ055	VAN DEN BEMPT
84	PERK X -ZZ066	VAN ROY-MATHEEUSSEN
85	PERK X -ZZ067	SCHRIJVERS - TAYMANS
86	PERK X -ZZ081	CLAES-VERHAEGEN
87	PERK X -ZZ088	HUFKENS
88	PERK X -ZZ089	VANDERPOOR-TEN
89	PERK X -ZZ098	SMITS
90	PERK X -ZZ100	VAN DONINCK
91	PERK X -ZZ101	VAN DEN AUDENAEREN
92	PERK X -ZZ102	DRESSELAERTS
93	PERK X -Z104	DE HOUWER
94	PERK X -ZZ106	VERHEYEN
95	PERK X -ZZ107	CLAES
96	PERK X -ZZ109	BOLLANSEE
97	PERK X -ZZ113	LAUREYSSEN
98	PERK X -ZZ114	NOELANTS – VAN DEN BULCK
99	PERK X -ZZ117	DE CEUSTER

100	PERK X -ZZ120	TAYMANS
101	PERK X -ZZ122	NOELANTS
102	PERK X -ZZ128	CEULEMANS - FRANKEN
103	PERK X -ZZ135	COP
104	PERK X -ZZ143	FOBELETS
105	PERK X -ZZ144	VERRYCKT
106	PERK X -ZZ145	VAN DE MIEROOP
107	PERK X -ZZ146	WAROQUIERS
108	PERK X -ZZ150	VAN DE WALLE
109	PERK X -ZZ152	SMEYERS
110	PERK X -ZZ153	VERVECKEN
111	PERK X -ZZ154	ONLEESBAAR
112	PERK X -ZZ156	MAES
113	PERK X -ZZ158	LANSLOT – SEVEREYNS
114	PERK X -ZZ159	DE BREUCKER
115	PERK X -ZZ163	ABRAMS

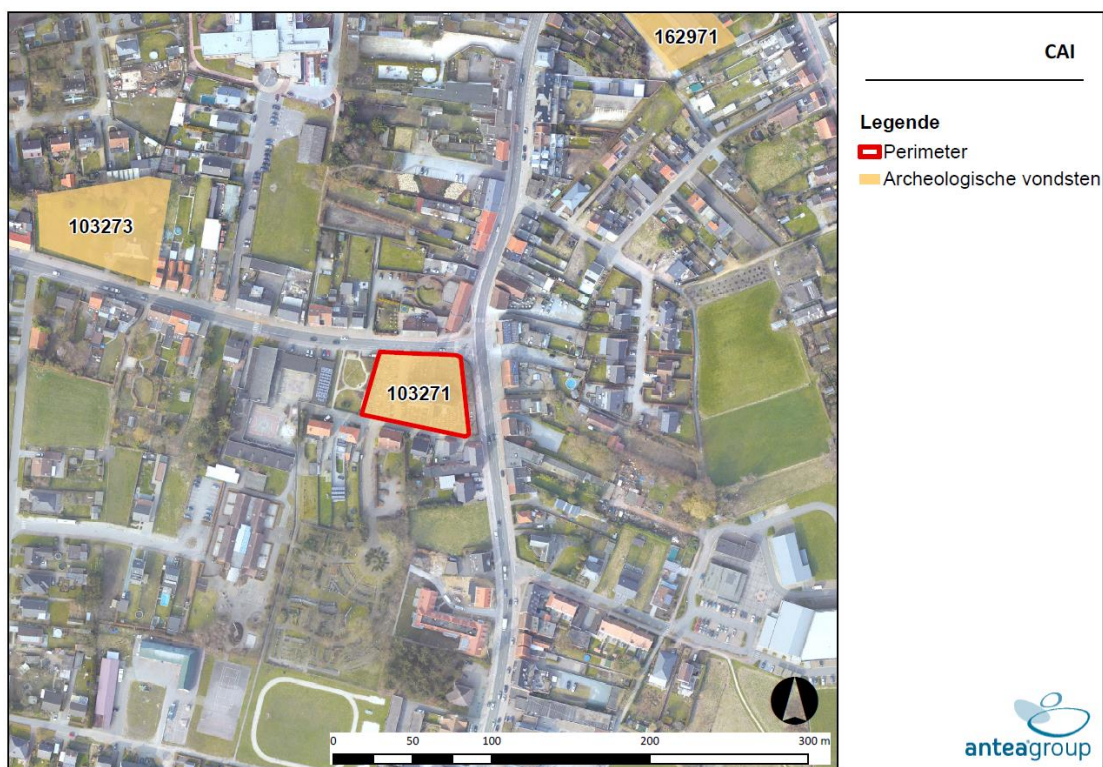
3.5

Beschrijving van het archeologische erfgoed

De Sint-Elisabethkerk staat op de Centrale Archeologische Inventaris aangeduid. Dit geeft aan dat er sporen kunnen teruggevonden worden van de vroegere kapel, het vroegere kerkhof en vroegere kerkhofmuur.

Inhoudelijke aandachtspunten omtrent archeologie voor het visiegebied:

- Kerk met mogelijk een 13^e eeuwse kapel als voorganger
- Begraafplaats met mogelijk dezelfde ouderdom
- Mogelijk ondergrondse resten bewaard van structuren die nu verdwenen of verschoven zijn:
 - Voorloper van de kerk
 - Muur, wal en/of gracht rond het kerkhof (eventueel meerdere fasen)
 - (houten) brug(gen) en beschoeiing
 - Constructies die niet bekend zijn uit de bronnen, of verkeerd ingetekend zijn op historische kaarten
 - Middeleeuwse nederzetting
 - Oudere periodes

Figuur 3.5-1: Aanduiding van het kerkhof met kerk op de Centraal Archeologische Inventaris

3.6 Knelpunten

3.6.1 Bouwkundig

3.6.1.1 Parochiekerk Knelpunten

Exterieur

Gevels⁵¹

- Het opgaand metselwerk is verweerd en toont plaatselijk zeer lichte zettingscheurtjes, beschadigd voegwerk en mosvorming, maar is structureel in orde.
- Blauwe hardsteen van de raam- en deurdorpels vertonen kleinere gebreken maar zijn verder veelal in orde.
- De waterlijsten, afzaten en raamomlijstingen in lichte natuursteen zijn verweerd en werden hier en daar hersteld maar zijn verder in orde.
- De afzaten zijn in slechte staat: ontbrekende delen, mosvorming
- Sommige stootvoegen zijn verspreid uitgespoeld waardoor er vocht in het muurwerk kan dringen en de aanstrijkmortel van de loodaansluitingen hier en daar wegvalt.
- Het buitenschrijnwerk is verspreid schraal en op steen- en regendorpels begint het verfsysteem af te bladderen met lichte verwerking tot gevolg.

Toren⁵²

- De ijzeren bevestigingen van de galmborden zijn sterk roestig en plaatselijk niet meer afdoende bevestigd.
- Het voegwerk van de gemetselde afzaten onderaan de galmgaten is plaatselijk sterker uitgespoeld.
- Het metselwerk is geërodeerd ter hoogte van de vier hoeken.
- Hier en daar zijn er bakstenen verpulverd. Door oude en recentere vochtindringing is de samenhang van het metselwerk verzwakt.
- Aan de zuidkant vertoont de middelste muurpost scheurvorming evenwijdig met de galmgaten.
- De muurankers en de trekankers in het toreninterieur zijn veelal roestig.
- Het metsel- en voegwerk van de klokkenzolder is verspreid uitgespoeld en/of beschadigd in het bijzonder op de vier hoeken.

Dak en zolder⁵³

- De koperen goten zijn licht verweerd.
- Plaatselijk vertonen de leien pyrietinsluitsels (ijzerhoudend).
- Er is mos op sommige dakvlakken waardoor de leien op lange termijn sneller zullen verweren.
- Op een aantal plaatsen zijn er leien op de toren weggevallen met lekken en verwerking van het onderliggend houtwerk tot gevolg.
- Gebrekkige loodaansluitingen.
- Slechte bereikbaarheid van de toren en de vieringstoren.
- De dakkapellen van de toren hebben inrottend houtwerk en het sluitwerk is op meerdere plaatsen stuk en/of sterk roestig.
- Op de muurplaat ontwikkelt er zich een zwamlichaam.
- De aansluiting tussen de loden vloer en de verticale stijlen is ernstig lek met het inrotten van de draagconstructie en het verzakken van de vieringstoren tot gevolg. Het houtwerk van de vieringstoren is schraal.

⁵¹ Monumentenwacht inspectierapport: A-79/10121/2011/B

⁵² Monumentenwacht inspectierapport: A-79/10121/2011/B

⁵³ Monumentenwacht inspectierapport: A-79/10121/2011/B

- Het kruis is roestig en het schilderwerk van het kruis is schraal.
- De gootbekleding is licht verweerd. Door het ontbreken van voldoende expansiestukken zijn er, op meerdere plaatsen, soldeernaden ingescheurd met lekken tot gevolg. De tijdelijke herstellingen, met coating of een bitumineuze kleefband, scheuren opnieuw los.
- De ladders op de torenspits staan niet vast en steken niet voldoende voorbij de werkvloeren.
- Op het torendak zijn er bovenaan een aantal leien weggevallen, momenteel evenwel zonder nadelige gevolgen. Aan de oostzijde is de loden bekleding van de horizontale bebording opgewaaid en afgescheurd.
- Door waterindringing via de nok en het luik van de dakkapel en de beschadigde leibedekking is de muurplaat actief aangetast door een zwam en verzwakt.
- Enkele kepers, schoren en hanenbalkjes zitten los.
- De liplassen van de gordingen werden verkeerd uitgevoerd waardoor ze wat open staan. Dit heeft momenteel geen structurele gevolgen.
- Door oude en recente lekken zijn de draagbalken, waar de stijlen steunen, op verschillende plaatsen ernstig ingerot.
- De historische draagstructuur van de vieringtoren is ernstig verzwakt met een belangrijke zetting tot gevolg. De nok van het zuidtransept buigt af naar beneden. De schade is eveneens zichtbaar aan de onderzijde van het gewelf. De omvang van de schade is niet zichtbaar zonder destructief onderzoek.

Glas in lood

- De glas-in-loodramen zijn in goede staat.
- De aanwerking met stopverf, in aansluiting met de loden dorpels, is breukig.
- De raamtracering van de toren is in witte steen op een aantal plaatsen beschadigd maar verder in orde. Plaatselijk is er één ruitje gebarsten. De bindroedes zijn licht roestig.
- Mogelijk ten gevolge van een onvolkomen aansluiting in combinatie met de winddruk vindt er waterinfiltratie in het zuidtransept plaats.
- De plexiglasplaten van de voorzetbeglazing van het koor zijn in goede staat maar kunnen aanleiding geven tot condensatie op de glasramen waardoor deze sneller zullen verweren.

Algemeen

- Ter hoogte van de sokkels van de zuilen is er vochtschade.
- De doopkapel en de inkomportalen zijn erg vochtig en zorgen voor veel schade.
- De eiken lambrisering van de doopkapel is erg vuil, door het schilderen van de muren en het aanbrengen van de beveiliging.
- De plafondafwerking vertoont recente vochtschade. Op de natte plek ontwikkelen er zich inktzwammetjes.
- De lekken in de vieringtoren geven aanleiding tot vochttaftekening en schade aan de afwerklagen.
- Het reliëf van de grafstenen is sterk afgesleten. Verschillende inlegstukjes (vaak in witte marmer) zijn verdwenen.
- Waar de draagbalken aansluiten op de kreupele stijlen is de constructie op meerdere plaatsen ernstig ingerot door jarenlange waterinfiltratie.
- Waar de afwerking is beschadigd zijn er sporen van insectenvraat en zwam. Hierdoor is de vieringtoren gezakt. De stabiliteit komt mogelijk ernstig in het gedrang. Het bepalen van de volledige schade-omvang veronderstelt het inzetten van een hoogwerker en destructief onderzoek.
- Door oude waterinfiltratie zijn er een aantal gordingen verzwakt waardoor ze doorbuigen.

Vaste interieurelementen

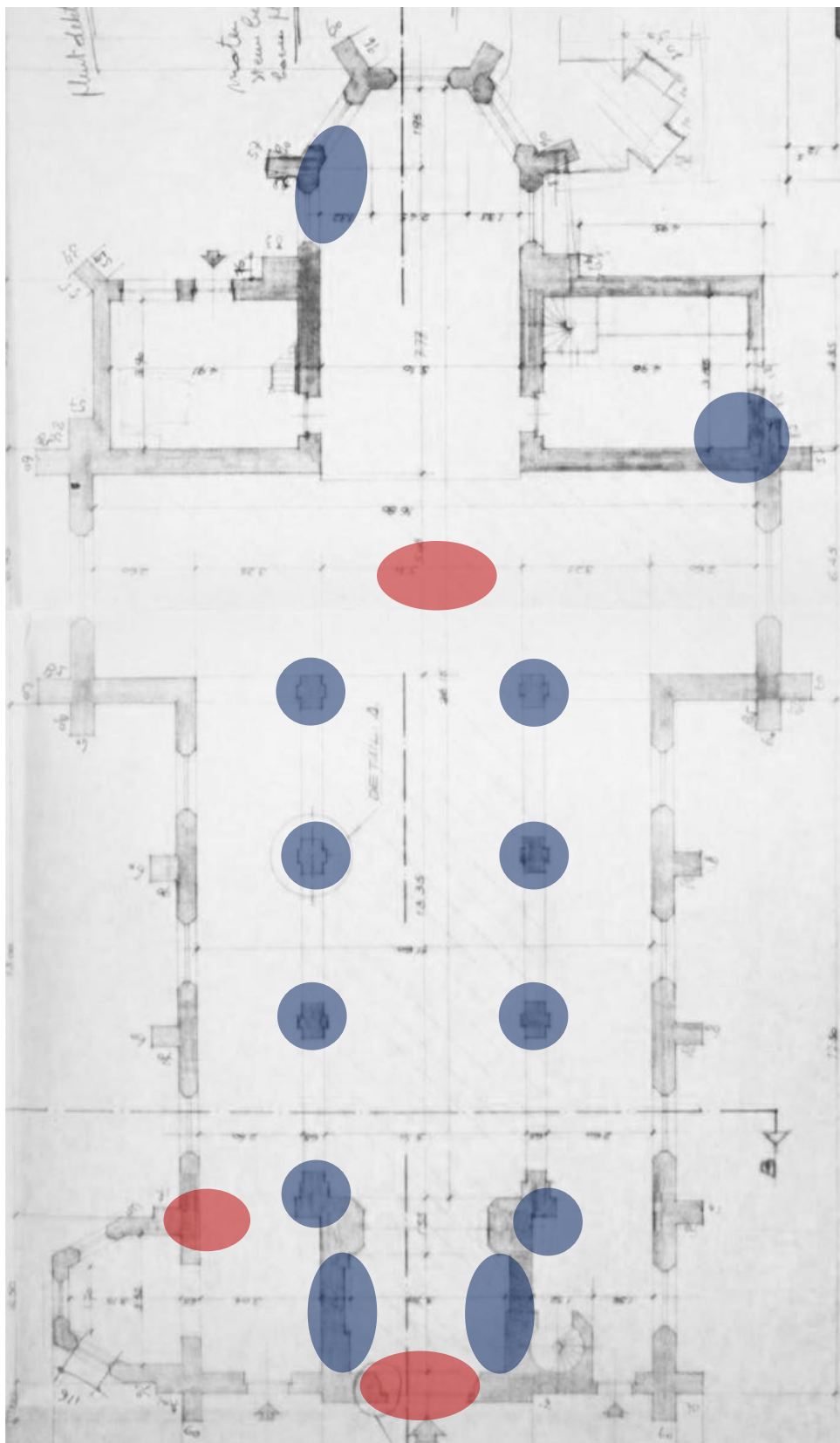
- Hoofdaltaar
 - De planken van de houten aantrede liggen los. In de eiken kaarsenbank zijn oude vochtkringen van planten of bloempotten.
 - Het eiken retabel is in de diepere en moeilijker bereikbare delen bestoft of er hangen spinnendraden.
 - Plaatselijk is het hout actief aangetast door kleine klopkever.
- O.-L.-Vrouw altaar
 - Het is grotendeels overschilderd en de schildering stuwt verspreid op en schilfert af. Er is afschilfering tot op het hout en verspreid liggen verfschilfers. De afschilfering is nog steeds acuut.
 - Heel plaatselijk zijn er oude uitvliegopeningen van kleine klopkever.
 - In het altaar ligt veel vuil en stof en afval
- Heilige Blasius altaar
 - Heel plaatselijk zijn er oude uitvliegopeningen van kleine klopkever.
 - Het is grotendeels overschilderd en de schildering stuwt verspreid op en schilfert af. Er is afschilfering tot op het hout en verspreid liggen verfschilfers. De afschilfering is nog steeds acuut. Het geheel is bestoft, ook aan de binnenzijde.
 - Een afgebroken stuk van de terracotta engelen is met plakband rond de arm gekleefd. Bij het verwijderen van de plakband is de kans op schade aan de vergulding reëel.
- Doopvont
 - Het deksel is gevernist. Doordat de vernis met de borstel werd aangebracht, is de vernislaag niet overal even dik. Daar waar geen of weinig vernis is aangebracht corrodeert het metaal veel sneller dan indien totaal geen vernis zou zijn aangebracht.
 - Het deksel is bovendien bestoft, wat de corrosie sterk in de hand werkt.
- Kruisweg
 - Verschillende uitstekende onderdelen zijn afgebroken.
 - De verlaag schilfert verspreid af en de staties zijn bestoft en bevuild door spinnendraden.

Schilderijen

- Plaatselijk tekenen zich 'retouches' af.
- Biechtstoel
 - Het dak van de biechtstoel in de noordzijbeuk is vermoedelijk actief aangetast door kleine klopkever
 - Het deurtje van de zuidelijke biechtstoel is ondeskundig hersteld.
- Vaak is de verflaag goed gehecht, maar licht bevuild.
- O.-L.-Vrouw met kind:
 - Het staat achter glas en is beveiligd. De glasplaat is aan beide zijden erg vuil. De verlichting is in de nis zelf aangebracht, waardoor het beeld vermoedelijk plaatselijk opwarmt.
 - In de nis liggen erg veel dode insecten en hangen veel spinnenwebben.
 - De verfrestanten acuut verspreid loskomen.
 - Het beeld en de metalen voorwerpen zoals de kroontjes zijn erg bestoft.
- H. Elisabeth van Hongarije:
 - Het hout is actief aangetast door kleine klopkever.
 - De resten van de verflaag schilferen af.
- Heilige Barbara:
 - Het beeld staat op een sokkel en beiden zijn monochroom overschilderd.
 - De linkerarm is volledig verdwenen en het beeld is bevuild.
 - Het beeld is niet beveiligd.
- Heilige Johannes de Doper:
 - Het beeld en de console zijn ondeskundig overschilderd met een onaangepaste verf. Hier en daar zijn er kleine lacunes in deze overschildering.
 - Het is bestoft
- Heilige Paulus
 - De vingers van de linkerhand en de wijsvinger van de rechterhand van Paulus zijn afgebroken.
 - Door stootschade een stukje van de mantel van Paulus afgebroken.
- Heilige Petrus
 - Het beeld is niet beveiligd.
 - Beeld en sokkel zijn monochroom overschilderd. Plaatselijk stuwt de verflaag op.
 - Het beeld is erg vuil door gruis en stof.
- Onze-Lieve-Vrouw van Smarten
 - Het beeld is niet beveiligd. Beeld en sokkel zijn monochroom overschilderd. Plaatselijk stuwt de verflaag op.
 - Het beeld is erg vuil door gruis en stof. Courant onderhoud.
- H.- Elisabeth van Hongarije
 - Het gepolychromeerde beeld is beveiligd door middel van vijzen in de sokkel en door een hangslot. Het beeld staat op een buffer van kurk.
 - De verflaag stuwt verspreid op en schilfert af.
 - Active aantasting kleine klopkever.
- Onze-Lieve-Vrouw
 - Beeld is erg bestoft.
 - De polychromieresten komen nu los
 - Het hout is actief aangetast door kleine klopkever.
- Sint-Jan
 - Beeld is erg bestoft.
 - De polychromieresten komen nu los
 - Het hout is actief aangetast door kleine klopkever.

- Isidorus:
 - Het beeld is erg bevuild.
 - Plaatselijk zijn er kleine lacunes in de verflaag op het voetstuk.
- Antonius abt:
 - Plaatselijk stuwen de verflagen op en schilferen ze af.
 - Beeld is bestoft
- Heilig Hart
 - Beeld is bestoft
- Theresia van Liseux
 - Plaatselijk stuwen de verflagen op en schilferen ze af.
 - Beeld is bestoft
- Antonius van Padua
 - Plaatselijk stuwen de verflagen op en schilferen ze af.
 - Beelden is bestoft.
- Jozef met kind
 - Een vinger van het kindje is afgebroken en de console is mechanisch beschadigd.
 - Het is erg bevuild

Schadebeeld interieurafwerking

Schade aan de muren

Schade aan het plafond

Kansen

De vieringstoren en daken zijn in slechte toestand waardoor er heel wat vochtschade in het interieur aanwezig is. Een restauratie van het dak en de toren zijn noodzakelijk om de kerk voor verder verval te vrijwaren en het interieur en cultuurgooederen te beschermen.

3.6.2

Landschappelijk

Knelpunten

- De kale invulling tussen de graven maken de begraafplaats grijs en somber.
- De overgang van verharding naar de kale invullen van de perken is slordig door schraal beton met een zwakke beeldkwaliteit.

Kansen

De begraafplaats kan ontwikkeld worden naar een groen- en rustzone met connectie tot het naastgelegen parkje.

3.6.3

Funerair

Knelpunten

- Groot aantal geïnventariseerde graven: te bekijken op zowel grafniveau als in eventuele erfgoedzones
- De losse grafkruisen tegen de kerkgevel zijn bijzonder kwetsbaar (niet verankerd). Het betreft de oudste grafmonumenten in relatie tot het kerkhof (18de eeuw). Het is aan te raden deze onder te brengen in de kerk
- Het zand tussen de graven wordt bij regenweer erg modderig en verhindert een aangenaam grafbezoek
- Door de zanderige bodem zijn enkele graven verzakt (stabiliteit). Beplanting (vb. gras) is wenselijk
- Op de nieuwe begraafplaats is er een oud-strijdersperk, op het kerkhof liggen deze graven verspreid over de hele site.

- Enkele van de beeldbepalende grafmonumenten in perk X (zie fiches 2 en 3) zijn sterk beschadigd. Heropbouw is hier sterk aan te raden om de beeldkwaliteit van dit perk te bewaren en te versterken.
- Veel graven vertonen een licht schadebeeld. Herstellingen zijn voor de meeste graven aangewezen op langere termijn.
- Er rijden regelmatig auto's over het kerkhof (komende van de nieuwe begraafplaats, naar de hoofdweg). Het verdient aanbeveling om deze passage te verhinderen en het kerkhof enkel toegankelijk te houden voor dienst- en lijkwagens.
- Er is weinig parking in de onmiddellijke omgeving.

Kansen

- Er zijn in het verleden heel wat mos begroeiingen beschreven op de muur van het kerkhof. Dit is een natuurlijke en rijke habitat voor veel diverse soorten. Door dit te vrijwaren blijft de rijke flora van de site bewaard.
- De gemeente hanteert een uitdovend beleid voor veel grafmonumenten (verwijdering enkel in geval van gevaar voor omvallen en/of beschadiging van andere graven. Vermits de meeste graven in relatief goede toestand verkeren, zal de site nog meerdere jaren het huidige karakter kunnen bewaren.
- Bij verwijdering van graven die niet op de lijst opgenomen worden, komt ruimte vrij voor aanplantingen. Op termijn kan hier gestreefd worden naar een waardevolle combinatie tussen erfgoed en natuur. De vergroening van de site is ook een meerwaarde voor de ruimere omgeving.
- De graven op dit kerkhof dateren vooral van de 20ste eeuw. De lijst waarborgt dat niet alleen 19de-eeuws erfgoed in de gemeente en de provincie gedocumenteerd wordt, maar ook dat er aandacht is voor recenter 20ste-eeuws funerair erfgoed (dat op de meeste begraafplaatsen en kerkhoven momenteel sterk onder druk komt te staan). Vermits de lijst een relatief groot aantal graven bevat, worden ook meerdere contexten bewaard inzake symboliek, materiaalgebruik, graftypes, stijlkenmerken, enz.
- De nabijheid van de nieuwe begraafplaats creëert mogelijkheden om een verbinding te maken tussen het oude kerkhof en de nieuwe begraafplaats. Dit versterkt het karakter van de omgeving.

3.6.4

Archeologisch

Knelpunten

- Er kunnen sporen teruggevonden worden van de vroegere kapel, het vroegere kerkhof en vroegere kerkhofmuur. Bij ruimen van grotere zones en/of bouwen van diepe constructies wordt een prospectie uitgevoerd. Verder worden toevalsvondsten steeds gemeld.

Kansen

- Er kunnen sporen teruggevonden worden van de vroegere kapel, het vroegere kerkhof en vroegere kerkhofmuur.

4 Beschrijving erfgoedwaarde

4.1 Beschermingsbesluit

De beschermingsbesluiten vermelden waarden van het plangebied en haar elementen.

Beschermingsbesluit nr. 28 ⁵⁴

- Beschermd monument “Parochiekerk Heilige Elisabeth van Hongarije”
- **Historische, artistieke en oudheidkundige waarde**

Beschermingsbesluit nr. 1824 ⁵⁵

- Beschermd dorpsgezicht “Parochiekerk Heilige Elisabeth van Hongarije: kerkhof en kerkhofmuur”
- **Historische en artistieke waarde**

4.1.1 Parochiekerk Heilige Elisabeth van Hongarije

Oudheidkundige en historische waarde

Elke historische kerk en monument heeft intrinsiek een historische en oudheidkundige waarde omdat het getuigt van een maatschappelijke ontwikkeling in het verleden van de mens. Zowel het exterieur als het interieur, inclusief het vast kerkelijk interieur, de cultuurgoederen en de rijke collectie grafzerken in de kerk zijn een directe materialisering van de integrale historische waarde van de kerk.

Artistieke waarde

De artistieke waarde van de kerk is voornamelijk terug te vinden in het interieur. Verschillende cultuurgoederen dateren uit de 17de en 18de –eeuwse modernisering van het interieur, met o.a. de zijaltaren, de houten lambrisering, het Pecheurorgel, en de terracottabeelden van de H. Petrus, H. Johannes, O.-L.-Vrouw van Smarten, H. Barbara en H. Paulus. Tijdens de neogotische herstellingswerken in de kerk werden er glas-in-loodramen van de glazeniers Ph. Hochreiter en F. Geyer geplaatst en werden er extra gipsen beelden van heiligen en een retabelaltaar aangekocht.

4.1.2 Parochiekerk Heilige Elisabeth van Hongarije: kerkhof en kerkhofmuur

“Georiënteerde gotische kruisbasiliek ingeplant binnen ommuurd kerkhof. Een relikwie van de Heilige Elisabeth van Hongarije bevond zich sinds 1252 te Zoersel. Verheffing tot parochie met het patroonschap van de Heilige Elisabeth moet plaats hebben gehad tussen 1252 en 1308.” ⁵⁶

Historische waarde

De graven van het kerkhof zijn bewaard in situ (rond de kerk), en documenteren het gebruik om rond de kerk te begraven dat tot een flink stuk in de 20ste eeuw in Zoersel in gebruik bleef. Er werden weinig graven verwijderd, waardoor de contexten goed bewaard zijn gebleven en de onderlinge samenhang tussen de graven onderling en de wisselwerking tussen kerk en kerkhof duidelijk zichtbaar is gebleven.

De grote lindebomen in het oosten dateren van begin 20^e eeuw.

⁵⁴ <https://besluiten.onroenderfgoed.be/besluiten/28/bestanden/3223>

⁵⁵ <https://besluiten.onroenderfgoed.be/besluiten/1824/bestanden/6102>

⁵⁶ <https://inventaris.onroenderfgoed.be/erfgoedobjecten/14629>

Artistieke waarde

De grafmonumenten op het kerkhof documenteren overwegend de grafcultuur van de 20ste eeuw, waarbij in de eerste decennia nog 19de-eeuwse uitvoeringen en symbolen zichtbaar zijn (vb.: graffiche 100), maar waarbij gaandeweg duidelijk de art deco en modernistische trends zichtbaar worden. Deze zijn herkenbaar door een overstap naar nieuwe materialen (van leisteen, mozaïek tot graniet) en door het kleiner worden van de grafmonumenten (onder invloed van algemene trends en mogelijk ook door lokale regelgeving rond afmetingen van graven). In deze vorm geeft dit kerkhof een heel interessante tijdsopname weer, die het karakter, de beeldkwaliteit en de beeldwaarde van dit kerkhof sterk bepaalt, zowel op architecturaal als op artistiek vlak. De geïnventariseerde graven werden geselecteerd op basis van deze waarden, die als doorsnede ook van belang zijn binnen de structuur van deze graven als een typerend en herkenbaar visueel ensemble

De overwegend 20ste-eeuwse grafmonumenten getuigen van een symbolentaal, esthetiek en materiaalgebruik die stuk voor stuk sterk overeenstemmen met de algemeen geldende ontwikkelingen inzake 20ste-eeuwse grafkunst. De creaties van lokale steenkappers en ontwerpers zijn duidelijk zichtbaar, waardoor ook de culturele waarde van belang is. De begraafplaats heeft ook heel wat graven die onderling een context vormen, vooral omdat diverse families in verschillende graven verspreid over de begraafplaats goed vertegenwoordigd zijn. Ze getuigen zo als ensemble nog van de samenhang en vorming van de lokale gemeenschap, wat bijdraagt aan de maatschappelijke waarde van dit kerkhof. Op die manier vormen de geïnventariseerde graven op dit kerkhof ook op mesoniveau een belangrijke getuige van de voornoemde elementen.

4.2 Bijkomende erfgoedwaarden

4.2.1 Parochiekerk Heilige Elisabeth van Hongarije

Ruimtelijk-structurerende waarde

Historische kerkgebouwen hebben over het algemeen bijna altijd een ruimtelijk-structurerende waarde. De kerktorens zijn vandaag nog steeds een belangrijk herkenningspunt en 'landmark' in het lokale landschap. Tevens is de plaats van een oude kerk eeuwenlang een stedenbouwkundig ankerpunt geweest. De kerk heeft een belangrijke rol gespeeld voor de omliggende bebouwing. De wegen rond de kerk zijn hierdoor weinig veranderd.

Architecturale waarde

De architecturale waarde van de parochiekerk ligt zowel op het gebied van het materiaal als het ontwerp. Ze is het resultaat van de lokale architectuurgeschiedenis. Het oorspronkelijke 16e-eeuwse ontwerp en constructie van de kerk werd op het einde van de 19de eeuw in neogotische stijl hersteld en vergroot door de provinciale bouwmeesters Eugène en Louis Gife.

Archeologische waarden

Mogelijks zijn er resten van de vroegere kerk of kapel terug te vinden op de site. De kerk had een 13e-eeuwse kapel als voorganger.

- Kerk met mogelijk een 13e-eeuwse kapel als voorganger
- Begraafplaats met mogelijk dezelfde ouderdom
- Mogelijk ondergrondse resten bewaard van structuren die nu verdwenen of verschoven zijn:

4.2.2

Parochiekerk Heilige Elisabeth van Hongarije: kerkhof en kerkhofmuur

Architecturale waarde

Het kerkhof omvat goed bewaarde voorbeelden van 20ste-eeuwse graven (ontwerp/type, stijl, materiaalgebruik). De graven illustreren de vereenvoudiging van graftypes (t.o.v. de 19de-eeuwse grafmonumenten) en illustreren sterk de periode van interbellum en de opkomst van modernisme.

Symbolische waarde

De oudste grafmonumenten illustreren de symbolentaal van eind 19de en begin 20ste eeuw, naast de vele recentere graven die duidelijk de veranderingen in symbolentaal (we zien een sterke vereenvoudiging in symbolen en een opkomst van nieuwe symbolen).

Archeologische waarde

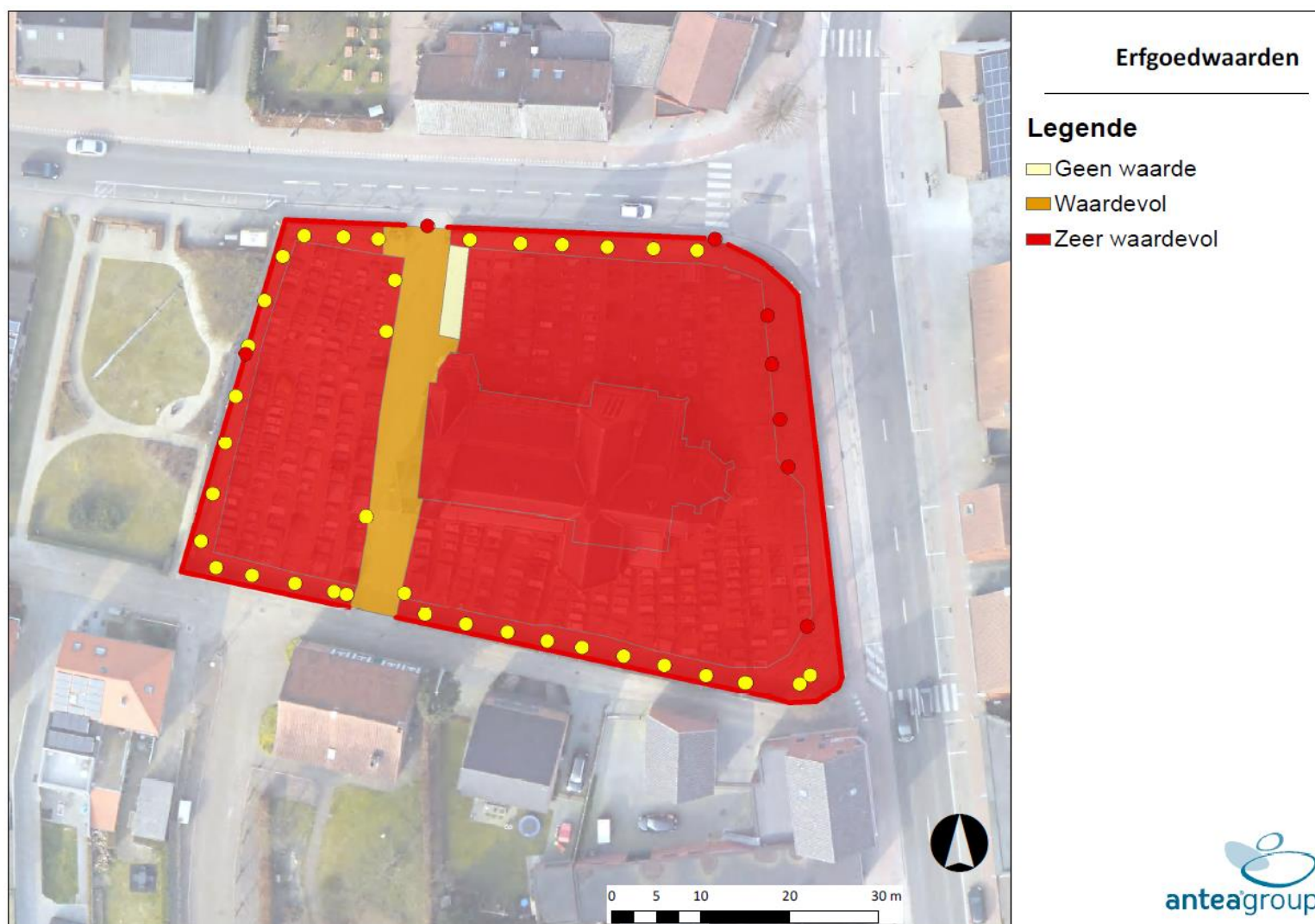
Mogelijks zijn er resten van de vroegere kerk, kapel en/of kerkhofmuur terug te vinden op de site. De kerk had een 13^e-eeuwse kapel als voorganger, de begraafplaats heeft mogelijks dezelfde ouderdom.

4.3

Beschermd dorpsgezicht

Figuur 4.3 1 geeft een overzicht van de waarde per aanwezig groenelement binnen het plangebied.

De begraafplaats en de parochiekerk zijn zeer waardevol net als de muur, de hekken en de oude lindebomen in het oosten. De recente aanplantingen van linden niet.

Figuur 4.3-1: Overzicht erfgoedwaarde per element landschappelijk en bouwkundig erfgoed binnen plangebied. Er wordt geen uitspraak gedaan over archeologisch erfgoed.

4.4 Funeraire erfgoedwaarden

Op basis van de inventarisatie en het historisch onderzoek wordt vervolgens het onderdeel van erfgoedwaarden aangevat. In eerste instantie wordt nagegaan welk kader gebruikt wordt om te waarderen, vervolgens wordt dit kader getoetst aan de praktijk op de begraafplaatsen. Omdat dit onderzoek sterk de nadruk legt op de 'ruimtelijke' component van het funerair erfgoed wordt bij het beoordelen van de waarde niet enkel gekeken naar de waarde van het object maar ook de relatie gelegd met de historische omgeving. Een ruimtelijke waardering biedt de mogelijkheid om contexten beter tot zijn recht te laten komen.

Documentaire waarde	De opschriften leren ons iets over de overleden persoon of personen.
Historische waarde	Interessant als documentatie van het verleden: de ouderdom, representativiteit, zeldzaamheid en uniciteit.
Symboliek	De symboliek vertelt iets over de overleden persoon of is sprekend voor een bepaalde periode / levensbeschouwing / religie
Volkskundig	het graf is de laatste rustplaats van een lokaal of bovenlokaal belangrijk persoon (politici, schrijvers, architecten, muzikanten, geestelijken, sportlui, volksfiguren...).
Architecturaal	Het grafmonument werd ontworpen door een lokaal of bovenlokaal belangrijk architect of grafontwerper. Daarnaast is deze waarde ook van toepassing als het grafmonument op zich van architecturaal belang is.
Artistiek	Het graf is representatief voor het oeuvre van een kunstenaar Het graf heeft een bijzondere artistieke, esthetische of stilistische afwerking
Socio-cultureel	Het graf is representatief voor een bepaalde bevolkingsgroep of het graf bevindt zich in een familiale context (andere familiegraven in de onmiddellijke nabijheid)
Beeldbepalend	Het beeldbepalend karakter komt overeen met de mate waarin het funerair relict de grotere ruimtelijke structuur ondersteunt of een bepalend deel is van een groter kwalitatief geheel. Deze waarde moet noodzakelijk in relatie met de omgeving worden geëvalueerd. De beeldbepalend karakter kan verder gespecificeerd worden als volgt

1. Structuur van de begraafplaats
 - a) Ondersteunt het funerair relict de structuur / Versterkt het deze?
 - b) Welke is het belang van funeraire relictten die zich op een hoek bevinden en als scharnier kunnen beschouwd worden?
 - c) Is de begraafplaats homogeen samengesteld?
 - d) Is de begraafplaats heterogeen samengesteld?
2. Nabuurschap
 - a) Zijn er grote schaalverschillen vast te stellen?
 - b) Bevindt het funerair relict zich in een omgeving van (andere) funeraire monumenten?
 - c) Bevindt het funerair relict zich in een bepaalde context (familiaal, beroepsgroep...)?
3. iv. Bestaat er een interactie met de publieke ruimte?

Op basis van de beschikbare informatie wordt een eerste erfgoedwaardering opgemaakt. Deze oefening dient nog te worden afgetoetst met de belanghebbenden (vrijwilligers, lokale actoren, lokale autoriteit). Dit zal ons in staat stellen om verder prioriteiten te bepalen en tot een gedragen lijst van lokaal belangrijke graven te komen.

Fiche	Grafnummer	Naam monument	Documentair	Historisch	Symboliek	Volkskundig	Architecturaal	Artistiek	Socio-cultureel	Beeldwaarde	Toelichting
1	PERK X - ZX005	DE CONINCK									Moderne uitvoering
2	PERK X - ZX014	CEULEMANS - PEETERS								x	
3	PERK X - ZX015	SCHUERWEGEN-UYTROEVEN – VAN DER AUWERA					x			x	Art deco
4	PERK X - ZX016	BARTHOLOME EUSSEN - PEETERS					x			x	
5	PERK X - ZX017	RIVIERE-SLUSE								x	
6	PERK X - ZX020	KENIS-LENERTS					x			x	Art deco
7	PERK X - ZX028	PEERAER - PEETERS								x	
8	PERK X - ZX044	VAN DEN BEMPT – VAN WINCKEL								x	
9	PERK X - ZX047	VAN HOFSTRAETEN - HUFKENS							x	x	Materiaal: mozaïek (grote stukken) Context: familie (zie 87)
10	PERK X - ZX056	DE SCHUTTER				x					Oud-strijder Materiaal: leisteen
11	PERK X - ZX068	VAN GIEL							x		Familiale context: meerdere graven van familie op dit kerkhof
12	PERK X - ZX069	DE CEUSTER							x		Materiaal: eenvoudig Familiale context: meerdere graven van familie op dit kerkhof
13	PERK X - ZX073	HESBEENS									

14	PERK X - ZX081	DE CEUSTER							x	x	Familiale context: meerdere graven van familie op dit kerkhof
15	PERK X - ZX091	VAN ROY	x	x							Oud-strijder WOI
16	PERK X - ZX093	DE HOUWER-SELDERSLAGHS					x				Art deco
17	PERK X - ZX098	AERTS - CLAES			x		x				Materiaalgebruik: leisteen
18	PERK X - ZX107	DE RYDT – VAN HOVE					x				
19	PERK X - ZX108	SPRUYT					x				sarcofaag
20	PERK X - ZX134	SEBREGHTS									
21	PERK X - ZX136	DE FEYTER					x			x	Materiaalgebruik: hout/riet
22	PERK X - ZX138	BEULLEKENS – FASTRÉ									
23	PERK X - ZX142	GEUDENS – JANSSENS - SCHYVERS					x			x	Art deco
24	PERK X - ZX143	DERKINDEREN					x			x	Art deco
25	PERK X - ZX144	DE HOUWER – DE MEULDER - MEEUSEN								x	
26	PERK X - ZX145	BOLLANSEE-MEEUSEN							x	x	Context met fiche 28 Familiale context: meerdere graven van familie op dit kerkhof
27	PERK X - ZX147	VAN GIEL – VAN PEER			x		x		x	x	Art deco Familiale context: meerdere graven van familie op dit kerkhof

											Familiale context: meerdere graven van familie op dit kerkhof
28	PERK X - ZX148	BOLLANSEE			x		x		X	x	Context met fiche 26 Familiale context: meerdere graven van familie op dit kerkhof
29	PERK X - ZX150	VAN DE LUYGAERDE			x	x	x		X	x	Graf van priester, context met andere priestergraven (fiche 30, 31)) Ligging nabij ingang kerk
30	PERK X - ZX151	VAN GIEL			x	x	x		X	x	Graf van priester, context met andere priestergraven (fiche 29, 31) Ligging nabij ingang kerk Familiale context: meerdere graven van familie op dit kerkhof
31	PERK X - ZX152	GILIS			x	x	x			x	Graf van priester, context met andere priestergraven (fiche 29, 30)
32	PERK X - ZX153	JANSSENS – VAN DEN BULCK								x	
33	PERK X - ZY012	VAN BAELE - CEULEMANS					x			x	
34	PERK X - ZY017	JANSEN	x	x							Oud-strijder WOI
35	PERK X - ZY021	DE BRUYN									
36	PERK X - ZY023	HAPERS	x	x							Oud-strijder WOI
37	PERK X - ZY026	VAN DYCK-DIERCKX			x						

38	PERK X - ZY027	VAN DYCK - VERHEYEN					x			x	
39	PERK X - ZY030	DE CONINCK	x	x			x				Oud-strijder WOII Materiaal: mozaïek
40	PERK X - ZY033	VAN DEN BULCK								x	Materiaal: marmer
41	PERK X - ZY035	VERHEYEN									
42	PERK X - ZY046	VERBEECK									
43	PERK X - ZY049	DE RUYSSER	x	x							Oud-strijder WOII
44	PERK X - ZY050	VERHEYEN								x	
45	PERK X - ZY051	VAN DE MIEROOP							x		Familiale context: meerdere graven van familie op dit kerkhof
46	PERK X - ZY52	VERBRAEKEN									
47	PERK X - ZY054	BARTHOLOME EUSEN	x	x	x						Oud-strijder WOII
48	PERK X - ZY055	VAN DEN BEMPT	x				x				Materiaal: mozaïek
49	PERK X - ZY056	SMETS	x				x				
50	PERK X - ZY057	LUYCKX - PHILIPSEN					x				Materiaal: sierbeton (goed bewaard voorbeeld)
51	PERK X - ZY059	BRUEGELMANS			x		x				Materiaal: gietijzer (weinig bewaarde voorbeelden)
52	PERK X - ZY066	BOGAERTS - SELDERSLAGHS					x			x	Art deco
53	PERK X - ZY074	T'SVEN - KERCKHOFS								x	

54	PERK X - ZY086	COP							x		Familiale context: meerdere graven van familie op dit kerkhof
55	PERK X - ZY089	SPRUYT					x				
56	PERK X - ZY094	BARTHOLOME EUSSEN-WOUTERS					x			x	
57	PERK X - ZY097	VAN DEN BULCK								x	
58	PERK X - ZY098	GYSBRECHTS									
59	PERK X - ZY099	VAN ROY									Oud-strijder WOII
60	PERK X - ZY103	BEUGNIES-HENDERICKX								x	
61	PERK X - ZY105	EELEN	x	x							Oud-strijder WOII
62	PERK X - ZY117	ROËLL					x				
63	PERK X - ZY118	DE KIMPE - LEMAITER								x	
64	PERK X - ZY120	PRUDENT – LEYSEN - CRAB								x	
65	PERK X - ZY121	STORMS								x	
66	PERK X - ZY128	VAN GIEL - VERHAEGEN							x	x	Familiale context: meerdere graven van familie op dit kerkhof
67	PERK X - ZY132	VAN HEURK								x	
68	PERK X - ZY138	EYCKMANS									
69	PERK X - ZY143	STROOYBANT			x					x	

70	PERK X - ZZ002	DE HOUWER - LAMBRECHTS									
71	PERK X - ZZ003	GOVAERTS- TRUYEN								x	
72	PERK X - ZZ004	VAN MECHELEN								x	
73	PERK X - ZZ005	GAGELMANS – JANSSENS								x	
74	PERK X - ZZ022	DAENS - LAMBREGHTS	x		x		x			x	
75	PERK X - ZZ028	BUVENS – VAN DE VLOET								x	
76	PERK X - ZZ031	BREUGELMANS	x	x							Oud-strijder WOII Familiale context: meerdere graven van familie op dit kerkhof
77	PERK X - ZZ032	BRUEGELMANS							x	x	Familiale context: meerdere graven van familie op dit kerkhof
78	PERK X - ZZ039	VERHAEGEN									
79	PERK X - ZZ040	REMEYSEN- VAN NUETEN	x	x	x		x			x	Burgemeester Art deco
80	PERK X - ZZ041	VAN MOER – VERCAMMEN								x	
81	PERK X - ZZ043	VAN HOOF								x	
82	PERK X - ZZ046	JACOBS	x	x							Oud-strijder WOII
83	PERK X - ZZ055	VAN DEN BEMPT	x	x							Oud-strijder WOII Materiaalgebruik: mozaïek
84	PERK X - ZZ066	VAN ROY- MATHEEUSSEN									

85	PERK X - ZZ067	SCHRIJVERS - TAYMANS								x	
86	PERK X - ZZ081	CLAES- VERHAEGEN			x		x			x	Art deco
87	PERK X - ZZ088	HUFKENS	x	x							Oud-strijder WOI Familiale context: meerdere graven van familie op dit kerkhof
88	PERK X - ZZ089	VANDERPOOR- TEN									
89	PERK X - ZZ098	SMITS	x								
90	PERK X - ZZ100	VAN DONINCK					x				
91	PERK X - ZZ101	VAN DEN AUDENAEREN					x				
92	PERK X - ZZ102	DRESSELAERTS					x				
93	PERK X - Z104	DE HOUWER									
94	PERK X - ZZ106	VERHEYEN	x	x							Oud-strijder WOI
95	PERK X - ZZ107	CLAES									
96	PERK X - ZZ109	BOLLANSEE							x		Familiale context: meerdere graven van familie op dit kerkhof
97	PERK X - ZZ113	LAUREYSEN								x	
98	PERK X - ZZ114	NOELANTS – VAN DEN BULCK			x		x				
99	PERK X - ZZ117	DE CEUSTER			x				x		Familiale context: meerdere graven van familie op dit kerkhof

100	PERK X - ZZ120	TAYMANS		x	x		x			x	Eén van de oudste graven op het kerkhof. Staat nog op oude foto's gedocumenteerd. Rijke symboliek, eigen aan eind 19 ^{de} en begin 20 ^{ste} eeuw.
101	PERK X - ZZ122	NOELANTS									
102	PERK X - ZZ128	CEULEMANS - FRANKEN									
103	PERK X - ZZ135	COP							x	x	Familiale context: meerdere graven van familie op dit kerkhof
104	PERK X - ZZ143	FOBELETS									
105	PERK X - ZZ144	VERRYCKT								x	
106	PERK X - ZZ145	VAN DE MIEROOP							x		Familiale context: meerdere graven van familie op dit kerkhof
107	PERK X - ZZ146	WAROQUIERS								x	
108	PERK X - ZZ150	VAN DE WALLE									
109	PERK X - ZZ152	SMEYERS									
110	PERK X - ZZ153	VERVECKEN			x		x			x	Eén van de weinige gietijzeren grafkruisen
111	PERK X - ZZ154	ONLEESBAAR								x	
112	PERK X - ZZ156	MAES								x	
113	PERK X - ZZ158	LANSLOT – SEVEREYNS									

114	PERK X - ZZ159	DE BREUCKER	x	x							Oud-strijder WOI
115	PERK X - ZZ163	ABRAMS	x	x							Oud-strijder WOI
116	-	PULLEMANS	x	x		x	x			x	Oudste grafkruisen die nog bewaard zijn. Staan tegen kerkmuur
117	-	HERREMANS	x	x		x	x			x	Oudste grafkruisen die nog bewaard zijn. Staan tegen kerkmuur
118	-	ONLEESBAAR	x	x		x	x			x	Pastoorsgraf, directe link met de kerk
119	-	HELSEN	x	x	x	x	x			x	Pastoorsgraf, directe link met de kerk
120	-	MYSE	x	x		x				x	Pastoorsgraf, directe link met de kerk
121	-	PARMANS	x	x		x				x	Oudste grafkruisen die nog bewaard zijn. Staan tegen kerkmuur

4.5 Archeologische erfgoedwaarden

Mogelijks zijn er ondergronds restanten terug te vinden van een 13^e-eeuwse kapel en begraafplaats.

Anderzijds is er lang begraven en dus ook mogelijk geruimd geweest. Er mag van uitgegaan worden dat de hele context ondergronds al veel verstoringen heeft gekend (diepte onbekend). Archivalisch kan op enkele foto's gezien worden dat sommige delen er destijds anders uitzagen (zie historische nota).

4.6 Samenvatting

Het beschermde dorpsgezicht van Zoersel wordt historisch gekenmerkt door

- de parochiekerk met kerkhof,
- de ommuring met diversiteit aan korstmossen,
- een poort dat vroeger uitgaf op locatie van monumentale lindeboom,
- en de monumentale lindebomen langs oostelijke grens.

De parochiekerk heeft intrinsiek een historische en oudheidkundige waarde aangezien de geschiedenis van de kerk heel ver teruggaat. Verder is ze ook een belangrijke getuige van de lokale architectuurgeschiedenis. Ook het interieur en de aankleding van de ruimte heeft een erfgoedwaarde. Het vast kerkmeubilair en de verschillende cultuurogoederen dateren uit de 17de en 18de-eeuwse waaronder o.a. de zijaltaren, de houten lambrisering, het Pecheurorgel, en de grote terracottabeelden van de H. Petrus, H. Johannes, O.-L.-Vrouw van Smarten, H. Barbara en H. Paulus. Tijdens de neogotische herstellingswerken in de kerk werden er glas-in-loodramen van de glazeniers Ph. Hochreiter en F. Geyer geplaatst en werden er extra gipsen beelden van heiligen en een retabelaltaar aangekocht.

De bomenrij van oude lindebomen is een relict van de vroegere aanleg van de begraafplaats. Ze dateren van begin 20^e eeuw en hebben tevens een hoge ecologische en belevingswaarde. De beleving van de begraafplaats wordt versterkt door de recent toegevoegd leilindes langs de grens en de doorwaadbaarheid van de begraafplaats.

De graven op het kerkhof geven een tijdsbeeld dat dateert van de laatste eeuw. Ze getuigen van de rijke diversiteit aan materialen die zijn opgekomen in de 20ste eeuw, onder invloed van art deco en modernistische ideeën en laten een gestage verkleining van grafmonumenten en een versobering van de aanwezige symboliek blijken.

Door de aanwezigheid van zand tussen de graven wordt deze rustige, respectvolle plek grijs beleefd. Door groenaanleg langs de muur en tussen de graven kan het geheel ontwikkeld worden naar een groene, ontspannende plek binnen Zoersel.

Het geheel is door zijn erfgoedwaarden de moeite waard om te bewaren en integreerbaar in het gemeenschapsleven als groene rustzone.

5 Visie

5.1 Algemeen

De oude begraafplaats van Zoersel met de parochiekerk Heilige Elisabeth is een rustige, respectvolle zone binnen de dorpskern. Naar de toekomst toe wordt deze zone verder ontwikkeld naar een respectvolle groenzone met funeraire erfgoedwaarden. Gebrekkige elementen worden hersteld en de nodige elementen ter verhoging van erfgoedwaarden en de beleving worden toegevoegd.

De kerk heeft een algemene restauratie van het exterieur nodig zodat de kerk waterdicht wordt. Om de erfgoedwaarde van de kerk naar de toekomst te vrijwaren, moet het opstijgend vocht langs de zuilen opgelost worden. Nadien moet alle vochtschade in het interieur hersteld worden.

Een uitdoofbeleid voor graven wordt toegepast op de begraafplaats waarbij waardevolle graven bewaard blijven via gepast onderhoudsbeheer en zones die vrijkomen onderdeel gaan vormen van de groenstructuur. Hierbij blijft de mogelijkheid tot bijgraven met urnen bestaan. Op die manier wordt de beleving omgevormd van een grijze begraafplaats naar een doorwaadbaar parkbeeld met historische elementen en de parochiekerk.

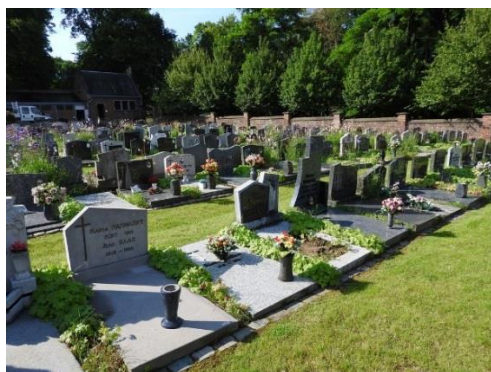
De huidige opstelling van de grafkruisen voldoet niet.

Een verdwijnpaal wordt aangelegd te midden van één van de toegangen om sluipverkeer te verhinderen. De groene afvalcontainer wordt vervangen door twee zwarte, kleinere exemplaren (één aan de kant van de Kerkstraat, één aan de kant van het Heemhuisje).

Extensief grasbeheer, bloemenweide of strakkere beplanting zoals bloemenperken worden toegepast langs de muur om de ecologische waarde van de zone te verhogen en sporadisch kleur en variatie binnen de begraafplaats te brengen. De beplanting bestaat uit lage beplanting (max. 1m hoog). Er worden geen nieuwe bomen toegevoegd. De muur met een diversiteit aan korstmossen wordt ecologisch beheerd.

Op termijn wordt extensief grasbeheer, aanleg van een bloemenweide of strakkere beplanting (lage beplanting, geen bomen) ook toegepast op vrij gekomen plaatsen na duidelijk communicatie met omwonende en bezoekers. De deur in de westelijke muur kan op termijn toegankelijk gemaakt worden zodat er een verbinding wordt gemaakt met het naastgelegen parkje.

Er wordt rekening gehouden met mogelijks aanwezige archeologische erfgoedwaarden. Bij ruimen van grotere zones en/of bouwen van diepe constructies wordt een prospectie uitgevoerd. Verder worden toevalsvondsten steeds gemeld.

Figuur 5.1-1: Begraafplaats Lot - Beersel - Agentschap Onroerend Erfgoed, Joeri Mertens

5.2 Doelstellingen

5.2.1 Bouwkundig erfgoed

De belangrijkste doelstelling is zorgen voor het behoud van de kerk, zowel het exterieur, interieur als de cultuurgooederen.

- Het exterieur en voornamelijk de toren heeft een algemene onderhoudsbeurt nodig door het opgaand voegwerk te herstellen, het buitenschrijnwerk te onderhouden, ontmossen en herstellen van de dakvlakken, herstellen van de dakkapellen, enzo zodat de kerk waterdicht wordt gemaakt
- Er is heel wat oude en nieuwe vochtschade in het interieur dat opgelost moet worden vooraleer de schade hersteld kan worden. Er zullen eerst vochtmetingen plaats moeten vinden om een duidelijk beeld te krijgen welke maatregelen er getroffen moeten worden en welke materialen voor de restauratie gebruikt kunnen worden.
- Aan de hand van materiaaltechnisch kleuronderzoek kan er nagegaan worden op basis van welk kleurenpalet de interieurafwerking kan hersteld worden.
- Bijkomend kunnen de grafstenen in de vloer gerestaureerd worden zodat ontbrekende witte marmeren stukjes hersteld en de inscripties terug bijgewerkt kunnen worden.
- Repetitief onderhoud van het vast kerkelijke meubilair en cultuurgooederen

5.2.2 Landschappelijk erfgoed

- Behoud oude lindebomen langs oostelijke grens als historisch relict via gepast onderhoudsbeheer
- Behoud jonge geleide lindebomen als groenelement via gepast onderhoudsbeheer
- Vergroenen van begraafplaats door extensief grasbeheer of strakke beplanting (bloemenparken) toe te passen op enkele graszones langs de muur. Via communicatie en een beheerstrook wordt de bevolking op de hoogte gebracht van de ecologische voordelen.
- Vergroenen van begraafplaats door sedums tussen de graven aan te leggen
- Vergroenen van begraafplaats door zandige zones tussen graven die breed genoeg zijn voor doorgang grasmachines om te vormen naar betreedbare graszone
- Vergroenen van begraafplaats op vrijgekomen plaatsen door inzaaien van bloemenveld en/of aanleg van inheemse struiken.
- Connectie met parkje in het westen verwezenlijken door op termijn herin gebruik name van houten deur.
- Aanleg verdwijnpaal ten midden van één van de toegangen om sluipverkeer te verhinderen
- Vervanging groencontainer door twee zwarte, kleinere exemplaren (één aan de kant van de Kerkstraat, één aan de kant van het Heemhuisje).

5.2.3 **Funerair erfgoed**

- Inzetten op behoud van de geïnventariseerde grafmonumenten
- Restauratie en reiniging van (geïnventariseerde) grafmonumenten op kerkhof in eigendom van de gemeente
- Opwaarderen van het oude kerkhof door duurzame onderhoudsvriendelijke beplanting toe te passen
- Concessionarissen aansporen tot duurzaam onderhoud van de grafmonumenten (die nog in concessie zijn)
- Meer inzetten op een link tussen het kerkhof en de begraafplaats (vb. oud-strijders).

Dit kan door duidelijk informatieborden te plaatsen die verwijzen naar linken tussen de oud-strijders, doorrijden van auto's verhinderen zodat dit meer een wandelzone wordt en/of een apart pad voorzien voor voetgangers eventueel achter de leibomen, zodat voetgangers meer uitgenodigd worden om te wandelen.

5.2.4 **Archeologisch erfgoed**

Er wordt rekening gehouden met mogelijk aanwezige archeologische erfgoedwaarden. Bij ruimen van grotere zones en/of bouwen van diepe constructies wordt een prospectie uitgevoerd. Verder worden toevalsvondsten steeds gemeld.

5.3 ZEN erfgoed

ZEN erfgoed is de aanduiding van beschermd erfgoed 'Zonder Economisch Nut'. Er worden geen opbrengsten gegenereerd bij het gebruik en beheer ervan. Voor het beheer hiervan kan men een verhoogde premie verkrijgen.

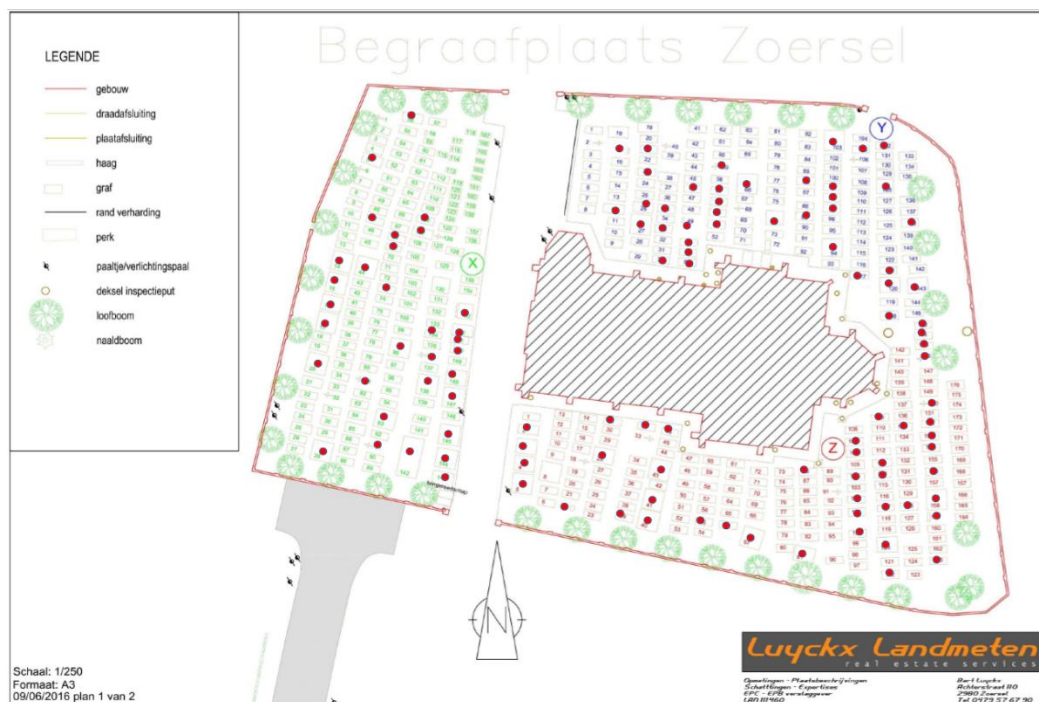
Volgende elementen werden goedgekeurd als ZEN erfgoed op 7/04/2020:

- Bomenrij van oude lindebomen
- Verschillende waardevolle graven

De ZEN nota is terug te vinden in bijlage.

Figuur 5.3-1: Aanduiding landschappelijk ZEN-erfgoed

Figuur 5.3-2: Aanduiding funerair ZEN erfgoed

6 Beheersmaatregelen

In de volgende paragrafen wordt de site opgedeeld in verschillende terreineenheden om een overzicht te creëren voor welk element welke maatregel geldt. Er worden beheersmaatregelen uitgewerkt en gekoppeld aan de doelstellingen en de beheereenheden.

Bij de uitvoering van inrichtingswerken dient rekening gehouden te worden met een zo efficiënt mogelijk gebruik van materiaal.

De tabellen geven een globaal overzicht van welke maatregelen wanneer en waar toegepast moeten worden op de site. De maatregelen zijn van toepassing gedurende geheel de beheerperiode van het beheersplan, 24 jaar.

6.1 Terreineenheden

Het huidige landschap wordt ingedeeld in vlakvormige, lijnvormige en puntvormige terreineenheden. De indeling is weergegeven op onderstaande kaarten met afzonderlijk een overzichtstabel toegevoegd (Figuur 6.1-1, Tabel 6.1-1, Figuur 6.1-2, Tabel 6.1-2, Figuur 6.1-3 en Tabel 6.1-3)

6.1.1.1 Puntvormige terreineenheden

Figuur 6.1-1: Overzicht puntvormige terreineenheden

Tabel 6.1-1: Overzicht puntvormige terreineenheden

Eenheid	type	soort
P_1_1	lantaarnpaal	
P_1_2	lantaarnpaal	
P_2_1	verkeersbord	
P_2_2	verkeersbord	

P_3_1	poort	smeedijzer
P_3_2	poort	smeedijzer
P_4_1	bomenrij	zomerlinde
P_4_2	bomenrij	zomerlinde
P_4_3	bomenrij	zomerlinde
P_4_4	bomenrij	zomerlinde
P_4_5	bomenrij	zomerlinde
P_5_1	bomenrij	zomerlinde
P_5_10	bomenrij	zomerlinde
P_5_11	bomenrij	zomerlinde
P_5_12	bomenrij	zomerlinde
P_5_13	bomenrij	zomerlinde
P_5_14	bomenrij	zomerlinde
P_5_15	bomenrij	zomerlinde
P_5_16	bomenrij	zomerlinde
P_5_17	bomenrij	zomerlinde
P_5_18	bomenrij	zomerlinde
P_5_19	bomenrij	zomerlinde
P_5_2	bomenrij	zomerlinde
P_5_20	bomenrij	zomerlinde
P_5_21	bomenrij	zomerlinde
P_5_22	bomenrij	zomerlinde
P_5_23	bomenrij	zomerlinde
P_5_24	bomenrij	zomerlinde
P_5_25	bomenrij	zomerlinde
P_5_26	bomenrij	zomerlinde
P_5_27	bomenrij	zomerlinde
P_5_28	bomenrij	zomerlinde
P_5_29	bomenrij	zomerlinde
P_5_3	bomenrij	zomerlinde
P_5_30	bomenrij	zomerlinde
P_5_31	bomenrij	zomerlinde
P_5_4	bomenrij	zomerlinde
P_5_5	bomenrij	zomerlinde
P_5_6	bomenrij	zomerlinde
P_5_7	bomenrij	zomerlinde
P_5_8	bomenrij	zomerlinde
P_5_9	bomenrij	zomerlinde
P_6_1	gereedschapspaal	hout
P_7_1	deur	hout

6.1.1.2 Lijnvormige terreineenheden

Figuur 6.1-2: Overzicht lijnvormige terreineenheden

Tabel 6.1-2: Overzicht lijnvormige terreineenheden

Eenheid	Type	soort
L_1_1	muur	baksteen
L_1_2	muur	baksteen
L_1_3	muur	baksteen

6.1.1.3 Vlakvormige terreineenheden

Figuur 6.1-3: Overzicht vlakvormige terreineenheden

Tabel 6.1-3: Overzicht vlakvormige terreineenheden

Eenheid	Type
V_1_1	fietsenstalling
V_2_1	gras
V_2_2	gras
V_3_1	kaal
V_3_2	kaal
V_4_1	parochiekerk
V_5_1	verharding

6.2 Maatregelen bouwkundig erfgoed

6.2.1 Parochiekerk

6.2.1.1 Analyse en monitoring

Aard der werken	Beheereenheid	Eenmalig	Terugkerend	Toelatingsplicht	Timing
1. <i>Monitoring/controle op activiteit houtaantastende insecten parochiekerk</i>	V_4_1	X		n.v.t.	Uit te voeren binnen eerste 3 jaar van het beheersplan
2. <i>Monitoring van binnenklimaat parochiekerk</i>	V_4_1	X		n.v.t.	Bij de start van de uitvoering van het beheersplan
3. <i>Analyse en monitoring opstijgend vocht parochiekerk</i>	V_4_1	X		n.v.t.	Bij de start van de uitvoering van het beheersplan

6.2.1.2 Exterieur Daken

Aard der werken	Beheereenheid	Eenmalig	Terugkerend	Toelatingsplicht	Timing
Behoud en herstel van de erfgoedwaarden					
4. <i>Behandelen kapconstructie parochiekerk tegen houtaantastende insecten</i>	V_4_1	X		Vrijgesteld	Eerste fase van de uitvoering van het beheersplan
5. <i>Draagstructuur en overspanningen parochiekerk herstellen</i>	V_4_1	X		X	Eerste fase van de uitvoering van het beheersplan
6. <i>Bereikbaar en toegankelijk maken van de zaken, zolder en vieringstoren parochiekerk</i>	V_4_1	X		n.v.t.	Eerste fase van de uitvoering van het beheersplan

7.	<i>Restauratie van de vieringstoren, draagstructuur en klokkenzolder</i>	V_4_1	X	X	Eerste fase van de uitvoering van het beheersplan
8.	<i>Herstellen dakkapellen parochiekerk</i>	V_4_1	X	X	Eerste fase van de uitvoering van het beheersplan
9.	<i>Plaatsen van duivenwering</i>	V_4_1	X	n.v.t.	Eerste fase van de uitvoering van het beheersplan
Onderhoudsmaatregelen					
10.	<i>Tweejaarlijks goten parochiekerk reinigen</i>		X	n.v.t.	Gedurende volledige looptijd van het beheersplan
11.	<i>Leienbedaking parochiekerk controleren en herstellen waar nodig</i>		X	n.v.t.	Gedurende volledige looptijd van het beheersplan
12.	<i>Controle en uitvoeren van kleine herstellingen in het voegwerk</i>	V_4_1	X	n.v.t.	Gedurende volledige looptijd van het beheersplan
13.	<i>Nazicht en onderhoud van de aansluitingen dak-muur parochiekerk</i>	V_4_1	X	n.v.t.	Gedurende volledige looptijd van het beheersplan
14.	<i>Regelmatig dakwaterafvoer parochiekerk reinigen en herstellen indien nodig</i>	V_4_1	X	n.v.t.	Gedurende volledige looptijd van het beheersplan

Gevels

Aard der werken	Beheereenheid	Eenmalig	Terugkerend	Toelatingsplicht	Timing
Behoud en herstel van de erfgoedwaarden					
15. <i>Reinigen en herstellen van gevels parochiekerk (baksteen en natuursteen)</i>	V_4_1	X		X	Gedurende de eerste helft van het beheersplan
16. <i>Behandelen ankers parochiekerk tegen roestvorming</i>	V_4_1	X		n.v.t.	Gedurende de eerste helft van het beheersplan

Glas-in-lood

Aard der werken	Beheereenheid	Eenmalig	Terugkerend	Toelatingsplicht	Timing
Behoud en herstel van de erfgoedwaarden					
17. <i>Herstellen/verbeteren van voorzetbeglazing parochiekerk</i>	V_4_1	X		X	Gedurende de eerste helft van het beheersplan
18. <i>Herstellen ramen in het zuidtransept parochiekerk</i>	V_4_1	X		X	Gedurende de eerste helft van het beheersplan
19. <i>Herstellen stopverf glas-in-lood parochiekerk</i>	V_4_1	X		n.v.t.	Gedurende de eerste helft van het beheersplan

Schrijnwerk

Aard der werken	Beheereenheid	Eenmalig	Terugkerend	Toelatingsplicht	Timing
Behoud en herstel van de erfgoedwaarden					
20. <i>Herstellen van schrijnwerk parochiekerk</i>	V_4_1	X		X	Gedurende de eerste helft van het beheersplan
Onderhoudsmaatregelen					
21. <i>Houten buitenschrijnwerk parochiekerk tijdig schuren en schilderen Schilderwerken gebeuren naar bestaande kleurstelling en met een compatibele verf</i>	V_4_1		X	n.v.t.	Gedurende volledige looptijd van het beheersplan
22. <i>Controle houtaantastende insecten schrijnwerk parochiekerk</i>	V_4_1		X	n.v.t.	Gedurende volledige looptijd van het beheersplan
23. <i>Onderhoud ijzeren onderdelen van het schrijnwerk parochiekerk</i>	V_4_1		X	n.v.t.	Gedurende volledige looptijd van het beheersplan

6.2.1.3Interieur

Aard der werken	Beheereenheid	Eenmalig	Terugkerend	Toelatingsplicht	Timing
Behoud en herstel van de erfgoedwaarden					
24. <i>Herstellen van vochtschade aan de sokkels, wanden en plafond parochiekerk</i>	V_4_1	X		X	Gedurende de eerste helft van het beheersplan
25. <i>Restauratie van verschillende grafstenen interieur parochiekerk</i>	V_4_1	X		n.v.t.	Gedurende de eerste helft van het beheersplan
26. <i>Herstellen en versterken van gordingen parochiekerk</i>	V_4_1	X		X	Gedurende de eerste helft van het beheersplan
27. <i>Bestrijding van houtaantastende insecten interieur parochiekerk</i>	V_4_1		X	n.v.t.	Gedurende volledige looptijd van het beheersplan
Onderhoudsmaatregelen					
28. <i>Ontstoffen van wanden en plafonds parochiekerk</i>	V_4_1		X	n.v.t.	Gedurende volledige looptijd van het beheersplan
29. <i>Ontstoffen van zolders en gewelven parochiekerk</i>	V_4_1		X	n.v.t.	Gedurende volledige looptijd van het beheersplan
30. <i>Ontstoffen kerkelijk meubilair en cultuurgoederen parochiekerk</i>	V_4_1		X	n.v.t.	Gedurende volledige looptijd van het beheersplan
31. <i>Reinigen van vloeren parochiekerk</i>	V_4_1		X	n.v.t.	Gedurende volledige looptijd van het beheersplan
32. <i>Onderhoud technische installatie parochiekerk</i>	V_4_1		X	n.v.t.	Gedurende volledige looptijd van het beheersplan

33. <i>Controle houtaantastende insecten interieur parochiekerk</i>	V_4_1		X	n.v.t.	Gedurende volledige looptijd van het beheersplan
34. <i>Reinigen van duivenwering en netten parochiekerk</i>	V_4_1		X	n.v.t.	Gedurende volledige looptijd van het beheersplan
35. <i>Regulier onderhoud van het orgel</i>	V_4_1		X	n.v.t.	Jaarlijks, Gedurende volledige looptijd van het beheersplan
36. <i>Bijzondere werken aan het orgel</i>	V_4_1	X		X	Indien nodig, gedurende volledige looptijd van het beheersplan

6.2.1.4

Cultuurgoederen

Aard der werken	Beheereenheid	Eenmalig	Terugkerend	Toelatingsplicht	Timing
Behoud en herstel van de erfgoedwaarden					
37. <i>Bestrijding van houtaantastende insecten cultuurgoederen parochiekerk</i>	V_4_1	X		n.v.t.	Gedurende volledige looptijd van het beheersplan
38. <i>Conservatie en restauratie van cultuurgoederen parochiekerk</i>	V_4_1	X		n.v.t.	Gedurende volledige looptijd van het beheersplan
39. <i>Verbetering ophanging schilderijen parochiekerk (zie verslag Monumentenwacht)</i>	V_4_1		X	n.v.t.	Gedurende volledige looptijd van het beheersplan

6.2.1.5

Opvolging en controle

Aard der werken	Beheereenheid	Eenmalig	Terugkerend	Toelatingsplicht	Timing
Voorzien van een regelmatig aangepast onderhoud van het zichtbare					
40. <i>Periodieke visuele inspectie parochiekerk door Monumentenwacht</i>	V_4_1		X	n.v.t.	Gedurende volledige looptijd van het beheersplan
41. <i>Opstellen van een onderhoudsplan voor parochiekerk</i>	V_4_1		X	n.v.t.	Gedurende de eerste helft van het beheersplan
42. <i>Actualisatie en jaarlijkse controle van de bliksemafleiding parochiekerk</i>	V_4_1		X	n.v.t.	Gedurende volledige looptijd van het beheersplan
43. <i>Actualisatie en jaarlijkse controle van de branddetectie en bestrijdingsmiddelen parochiekerk</i>	V_4_1		X	n.v.t.	Gedurende volledige looptijd van het beheersplan

6.3 Maatregelen landschappelijk erfgoed

6.3.1 Oude bomenrij van lindebomen

Aard der werken	Beheereenheid	Eenmalig	Terugkerend	Toelatingsplicht	Timing
44. Uitvoeren VTA analyse oude bomenrij van lindebomen door boomverzorgers met ETW-certificaat	P_4_(1-5)	X		n.v.t.	Uit te voeren binnen eerste 3 jaar van het beheersplan en wanneer het noodzakelijk blijkt
45. Snoei van oude bomenrij van lindebomen indien aangegeven door onderzoek door een boomverzorgers met ETW-certificaat.	P_4_(1-5)	X		Vrijgesteld	na uitvoeren van het onderzoek
46. Onderhouds-, begeleidingssnoei en eventuele aanplantingen oude bomenrij van lindebomen begeleid door een boomverzorgers met ETW-certificaat.	P_4_(1-5)		X	Vrijgesteld	Gedurende volledige looptijd van het beheersplan

Om de veiligheid te kunnen waarborgen, dient een VTA controle (Visual Tree Assessment) uitgevoerd te worden om eventuele zichtbare mechanische en biologische afwijkingen van de bomen vast te stellen. De uitkomsten en ontdekkingen uit deze controles dienen gerapporteerd te worden met als doel het vroegtijdig beperken van risico's op schade en ongevallen. Bij vaststelling van gebreken wordt direct actie ondernomen om ongevallen of schade te voorkomen.

Tijdens de onderhoudssnoei wordt gecontroleerd op de aanwezigheid van dode of potentieel gevaarlijke takken. Bij vaststelling dienen deze takken verwijderd te worden. De snoeiwerken gebeuren best in de periode tussen half november tot en met januari, wanneer er geen bladeren meer aan de bomen hangen. De snoeifrequentie bedraagt gemiddeld 5 jaar.

Bij uitvallen van alle bomen wordt de bomenrij heraangelegd met bomen van dezelfde soort, op dezelfde plantafstand, plantmateriaal van uitstekende kwaliteit en stamomtrek van minimaal 16/18 cm.

6.3.2

Jonge bomenrij

Aard der werken	Beheereenheid	Eenmalig	Terugkerend	Toelatingsplicht	Timing
47. <i>Onderzoek naar de kwaliteit van de jonge lindebomen om conclusies naar maatregelen te kunnen maken door boomverzorger met ETW-certificaat</i>	P_5_(1-31)	X		n.v.t.	Uit te voeren binnen 3 jaar en wanneer het noodzakelijk blijkt
48. <i>Rooien, verwijderen en vervangen van de jonge lindebomen die in slechte staat verkeren en gevaar vormen voor de veiligheid op basis van het bijkomende onderzoek*.</i>	P_5_(1-31)	X		Vrijgesteld	Gedurende de eerste helft van het beheersplan, na uitvoeren van het onderzoek
49. <i>Snoei van jonge lindebomen indien aangegeven door onderzoek</i>	P_5_(1-31)	X		Vrijgesteld	Gedurende de eerste helft van het beheersplan, na uitvoeren van het onderzoek
50. <i>Onderhouds-, begeleidingssnoei en eventuele aanplantingen jonge lindebomen begeleid door een boomverzorger met ETW-certificaat.</i>	P_5_(1-31)		X	Vrijgesteld	Gedurende volledige looptijd van het beheersplan

Tijdens de begeleidingssnoei/onderhoudssnoei wordt gecontroleerd op de aanwezigheid van dode of potentieel gevaarlijke takken. Bij vaststelling dienen deze takken verwijderd te worden. De snoeiwerken gebeuren best in de periode tussen half november tot en met januari, wanneer er geen bladeren meer aan de bomen hangen.

De snoeifrequentie van begeleidingssnoei bedraagt 2 à 3 jaar waarbij maximaal 20% van de bladmassa wordt weggesnoeid.

*Bij uitvallen van een boom wordt er een nieuwe boom aangeplant van dezelfde soort, op dezelfde plantafstand, plantmateriaal van uitstekende kwaliteit en stamomtrek van minimaal 16/18 cm.

6.3.3

Groene begraafplaats

Aard der werken	Beheereenheid	Eenmalig	Terugkerend	Toelatingsplicht	Timing
51. Aanleg van sedums tussen de graven	V_3_(1-2)	X		Vrijgesteld	Uit te voeren binnen eerste 3 jaar van het beheersplan
52. Aanleg van gras tussen de perken waar plaats is voor doorgang grasmachine	V_3_(1-2)	X		Vrijgesteld	Uit te voeren binnen eerste 3 jaar van het beheersplan en volledige looptijd van het beheersplan
53. Toepassen extensief grasbeheer of strakke beplanting langs de begraafplaatsmuren	V_3_(1-2), V_2_(1-2)		X	Vrijgesteld	Gedurende volledige looptijd van het beheersplan
54. Toevoeging bijenhotel	V_3_(1-2)	X		Vrijgesteld	Uit te voeren binnen eerste 3 jaar van het beheersplan
55. Regulier onderhoud gras	V_3_(1-2)		X	n.v.t.	Gedurende volledige looptijd van het beheersplan
56. Toevoeging van beplanting op kale plekken bv. bloemenweide of struiken (met voorkeur tot streekeigen struiken en bijenplanten)	V_3_(1-2)		X	Vrijgesteld	Gedurende volledige looptijd van het beheersplan
57. Regulier onderhoud beplantingen via snoei en schoffelen	V_3_(1-2)		X	n.v.t.	Gedurende volledige looptijd van het beheersplan

Onderhoud gras

Van begin maart tot eind oktober wordt het gras van de vroegere boomgaard wekelijks gemaaid gemiddeld tussen de 3 en 4 cm. Tijdens droogteperiodes is het aangewezen om de maaifrequentie aan te passen bv. door om de twee weken te maaien. Het maaien wordt voorafgegaan door het verzamelen van het afval dat niet op de grasperken hoort (stenen, takken, papier, etc.). Na de maaibeurt wordt het afgemaaid gras verwijderd en de eventuele schade hersteld. Gezien het belang van de gazon voor recreatie en het feit dat de gazon ecologisch minder interessant is, wordt de gazon integraal gemaaid (dus niet gefaseerd) en wordt het maaisel direct afgevoerd.

Extensief grasbeheer

Extensief maaibeheer bestaat uit twee maaibeurten (in juni en september) waarbij het maaisel wordt afgevoerd. Langs de paden wordt best een zone van 1m langs beide zijden opgenomen in het gazonbeheer in functie van toegankelijkheid. Bij toepassing is duidelijk communicatie met omwonenden en bezoekers aan te raden. Dit kan onder meer door toevoeging van infobord met uitleg over het doel, de voordelen van extensief grasbeheer.

Strakke beplanting

Bij voorkeur wordt extensief grasbeheer en bloemenweide aangelegd, maar indien draagvlak ontbreekt kan strakke beplanting onder de vorm van bloemenperken en struiken verkozen worden. De aanleg gebeurt met optimale plantdichtheid. Soorten met symboliek krijgen de voorkeur (vb. klaverblad, lelietje-van-dalen, maagdenpalm, pachyssandra, haverbol,...). De beplanting blijft laag, de maximale hoogte bedraagt 1m.

Struiken worden het best aangeplant tijdens de maanden oktober-november of februari-maart. Voor de soort gaat de voorkeur naar inheemse, streekgebonden soorten met hoge waarde naar bijen en vlinders.

Bloemenweide

Als beplanting op vrijgekomen plaatsen kan een bloemenweide aangelegd worden. Dit kan met vast planten of met akkerbloemen. Een bloemenweide van vaste planten verschilt van akkerbloemen door zijn permanent karakter. Het hoeft niet regelmatig terug ingezaaid worden. Een veld van akkerbloemen houdt maximaal 2 jaar stand en moet dan terug aangelegd worden. Deze bloemen hebben namelijk nood aan verstoorde grond en vragen een zonnig en niet te natte standplaats. De aanleg is voor beide hetzelfde.

Ter voorbereiding van de aanleg wordt het perceel onkruid en grasvrij gemaakt door de grasmat af te schrapen en af te voeren of de grond meerdere maanden af te dekken met een ondoorzichtige folie. Na twee weken wordt overige onkruid verwijderd ter controle. Vervolgens wordt het bloemenmengsel ingezaaid midden maart tot midden juni of tussen eind augustus en midden oktober. Het mengsel wordt lichtjes ingeharkt, zodat de zaden enkele millimeters grondafdekking hebben. Het mengsel wordt gekozen in functie van het terrein en de aanwezige planten binnen het domein (zie inventarisatie). Voor grotere oppervlaktes kan het bloemenweidezaad gemengd worden met een droog rijnzand om een groter volume te bekomen en makkelijker het mengsel gelijkmatig uit te strooien.

Een vaste bloemenweide geeft het eerste jaar niet zo veel bloei. Het kan zinvol zijn om extra akkerbloemen in te zaaien met het vast bloemenmengsel om een mooi effect vanaf het eerste jaar te bekomen.

Toevoeging bijenhotel (of insectenhotel)

Toevoeging van een bijenhotel of insectenhotel verhoogt de ecologische waarde binnen de begraafplaats. Het bijenhotel kan zelf gemaakt worden (eventueel samenwerking met omliggende school) of aangekocht worden. Het hotel wordt geplaatst in een groene zone in de buurt van bloemenweide of bijenplanten.

6.3.4

Infrastructuur

Aard der werken	Beheereenheid	Eenmalig	Terugkerend	Toelatingsplicht	Timing
58. <i>Toevoeging/vervanging zitbank en vuilbak naar vraag en ruimte</i>		X		X	Uit te voeren binnen eerste 5 jaar van het beheersplan
59. <i>Regulier onderhoud; proper houden van infrastructuurelementen (zitbank, vuilbak, lantaarnpalen en infoborden)</i>	P_1_(1-2), P_6_1	X		n.v.t.	Gedurende volledige looptijd van het beheersplan
60. <i>Herstellen van schade infrastructuurelementen</i>	P_1_(1-2), P_6_1		X	Vrijgesteld	Indien nodig

Zitbanken worden op regelmatige basis gecontroleerd. Wanneer blijkt dat er banken aan vernieuwing toe zijn of aanvulling noodzakelijk is, wordt er gekozen voor dezelfde type banken om de eenheid en samenhang binnen het domein te bewaren en versterken. De banken worden best 2 keer per jaar gewassen met behulp van een zeepoplossing en een harde borstel om vervolgens afgespoeld te worden met zuiver water. Eveneens dienen ze vrijgemaakt te worden van alle sterk woekerende vegetatie.

De groene afvalcontainer wordt vervangen door twee zwarte, kleinere exemplaren. De vuilnisbakken dienen in de periode van 15 oktober tot 15 april eenmaal per week geledigd te worden. In het hoogseizoen, de periode van 15 april tot 15 oktober, kan deze frequentie opgedreven worden tot 2 maal per week, indien nodig ook een extra lediging in het weekend en na evenementen. Tijdens deze afvalronden wordt er ook uitgekeken naar sluikstorten, waarbij de locatie direct wordt gemeld, zodat dit afval zo snel mogelijk verwijderd kan worden. Drie tot vier keer per jaar wordt alle vuil op de paden verwijderd.

Ter verhoging van de beleefbaarheid en creatie van draagvlak wordt op het infobord de evolutie van de begraafplaats, de waardevolle elementen en het vooropgesteld beheer weergegeven. Hierdoor zijn de bezoekers op de hoogte van de historiek en de waarde van het beschermde landschap.

6.3.5 Verharding

Aard der werken	Beheereenheid	Eenmalig	Terugkerend	Toelatingsplicht	Timing
61. Verwijderen van schraal beton langs zijden verharding	V_5_1	X		Vrijgesteld	Uit te voeren binnen eerste 5 jaar van het beheersplan
62. Regulier onderhoud; proper houden van verharding, onkruidbestrijding	V_5_1		X	n.v.t.	Gedurende volledige looptijd van het beheersplan
63. Jaarlijkse controle van de staat van de verharding	V_5_1		X	n.v.t.	Gedurende volledige looptijd van het beheersplan
64. Herstellen van schade bij de verharding	V_5_1	X		Vrijgesteld	Indien nodig

Het mos van het bakstenen pad rond de kerk wordt verwijderd in functie van de veiligheid.

6.3.6 Verdwijnpaal

Aard der werken	Beheereenheid	Eenmalig	Terugkerend	Toelatingsplicht	Timing
65. Aanleg verdwijnpaal	V_5_1	X		X	Uit te voeren binnen eerste 5 jaar van het beheersplan

6.3.7 Fietsenstalling

Aard der werken	Beheereenheid	Eenmalig	Terugkerend	Toelatingsplicht	Timing
66. Regulier onderhoud fietsenstalling; proper houden	V_1_1		X	n.v.t.	Gedurende volledige looptijd van het beheersplan
67. Herstellen van schade fietsenstalling	V_1_1	X		n.v.t.	Gedurende volledige looptijd van het beheersplan

6.3.8

Muur

Aard der werken	Beheereenheid	Eenmalig	Terugkerend	Toelatingsplicht	Timing
68. <i>Vrij houden van begroeiing muur</i>	L_1_(1-3)		X	n.v.t.	Gedurende volledige looptijd van het beheersplan
69. <i>Herstellen van schade muur met respect tot aanwezige korstmossen</i>	L_1_(1-3)	X		Vrijgesteld	Indien nodig

6.3.9

Poorten

Aard der werken	Beheereenheid	Eenmalig	Terugkerend	Toelatingsplicht	Timing
70. <i>Regulier onderhoud; proper houden van (toegangs-) poorten</i>	P_3_(1-2)		X	n.v.t.	Gedurende volledige looptijd van het beheersplan
71. <i>Herstellen van schade poorten</i>	P_3_(1-2)	X		Vrijgesteld	Indien nodig

6.3.10

Deur

Aard der werken	Beheereenheid	Eenmalig	Terugkerend	Toelatingsplicht	Timing
72. <i>Regulier onderhoud; proper houden van deur</i>	P_7_1		X	n.v.t.	Gedurende volledige looptijd van het beheersplan
73. <i>Herstellen van schade deur</i>	P_7_1	X		Vrijgesteld	Indien nodig

6.4

Maatregelen Funerair erfgoed

Aard der werken	Beheereenheid	Eenmalig	Terugkerend	Toelatingsplicht	Timing
74. <i>Jaarlijkse controle van de graven (schade, stabiliteit, verwaarlozing...)</i>	V_3_(1-2)		X	n.v.t.	Gedurende volledige looptijd van het beheersplan
75. <i>Herstel beschadigde grafmonumenten prioriteit aan graven met toestandsbeoordeling 'slecht' (enkel voor graven in eigendom van de gemeente)</i>	V_3_(1-2)	X		X	Uit te voeren binnen eerste 5 jaar van het beheersplan
76. <i>Wegnemen organisch materiaal (bladeren, takken) en verwijderen van begroeiing (vb. mos, onkruid, klimop) (enkel voor graven in eigendom van de gemeente)</i>	V_3_(1-2)		X	n.v.t.	Gedurende volledige looptijd van het beheersplan
77. <i>Jaarlijkse opvolging concessiebeheer: (verval en hernieuwing van concessies, vaststelling verwaarlozing (indien concessies nog geldig)</i>	V_3_(1-2)		X	n.v.t.	Gedurende volledige looptijd van het beheersplan
78. <i>Wegnemen van graven (indien niet geïnventariseerd, niet-verlengde concessie en gevaar voor andere graven en/of bezoekers)</i>	V_3_(1-2)	X		X	Gedurende volledige looptijd van het beheersplan
79. <i>Aanpassen reglement begraafplaats (in kader van behoud en onderhoud van de te behouden grafmonumenten op het oude kerkhof)</i>	V_3_(1-2)	X		n.v.t.	Uit te voeren binnen eerste 5 jaar van het beheersplan

6.5 Maatregelen Archeologisch erfgoed

Er wordt rekening gehouden met mogelijk aanwezige archeologische erfgoedwaarden. Bij ruimen van grotere zones en/of bouwen van diepe constructies wordt een prospectie uitgevoerd. Verder worden toevalsvondsten steeds gemeld.

6.6 Overzicht

Onderstaande tabel geeft een overzicht weer van de verschillende maatregelen met aanduiding van eenmalig, terugkerend en vrijstelling van toelating.

Nr.	Aard der werken	Eenmalig	Terugkerend	Toelatings- plicht
	Onderhoud gebouwen en kleine bouwkundige elementen			
	Regulier onderhoud aan gevels, daken, schrijnwerk en andere exterieurelementen van gebouwen			
1	Monitoring/controle op activiteit houtaantastende insecten parochiekerk	X		n.v.t.
3	Analyse en monitoring opstijgend vocht parochiekerk	X		n.v.t.
10	Tweejaarlijks goten parochiekerk reinigen		X	n.v.t.
11	Leienbedaking parochiekerk controleren en herstellen waar nodig		X	n.v.t.
12	Controle en uitvoeren van kleine herstellingen in het voegwerk		X	n.v.t.
13	Nazicht en onderhoud van de aansluitingen dak-muur parochiekerk		X	n.v.t.
14	Regelmatig dakwaterafvoer parochiekerk reinigen en herstellen indien nodig		X	n.v.t.
21	Houten buitenschrijnwerk parochiekerk tijdig schuren en schilderen		X	n.v.t.
22	Controle houtaantastende insecten schrijnwerk parochiekerk		X	n.v.t.
23	Onderhoud ijzeren onderdelen schrijnwerk parochiekerk		X	n.v.t.
34	Reinigen van duivenwering en netten parochiekerk		X	n.v.t.
40	Periodieke visuele inspectie parochiekerk door Monumentenwacht		X	n.v.t.
41	Opstellen van een onderhoudsplan voor parochiekerk		X	n.v.t.
42	Actualisatie en jaarlijkse controle van de bliksemafleiding parochiekerk		X	n.v.t.
43	Actualisatie en jaarlijkse controle van de branddetectie en bestrijdingsmiddelen parochiekerk		X	n.v.t.
	Regulier onderhoud aan kleine bouwkundige elementen zoals de muur en de kapel			
68	Vrij houden van begroeiing muur		X	n.v.t.
70	Regulier onderhoud; proper houden van (toegangs-)poorten		X	n.v.t.
72	Regulier onderhoud; proper houden van deur		X	n.v.t.

Restauratie gebouwen en kleine bouwkundige elementen			
Restauratiewerken aan gevels, daken, schrijnwerk en andere exterieurelementen van gebouwen			
4 Behandelen kapconstructie parochiekerk tegen houtaantastende insecten	X		Vrijgesteld
5 Draagstructuur en overspanningen parochiekerk herstellen	X		X
6 Bereikbaar en toegankelijk maken van de zaken, zolder en vieringstoren parochiekerk	X		n.v.t.
7 Restauratie van de vieringstoren, draagstructuur en klokkenzolder	X		X
8 Herstellen dakkapellen parochiekerk	X		X
9 Plaatsen van duivenwering	X		n.v.t.
15 Reinigen en herstellen van gevels parochiekerk (baksteen en natuursteen)	X		X
16 Behandelen ankers parochiekerk tegen roestvorming	X		n.v.t.
17 Herstellen/verbeteren van voorzetbeglazing parochiekerk	X		X
18 Herstellen ramen in het zuidtransept parochiekerk	X		X
19 Herstellen stopverf glas-in-lood parochiekerk	X		n.v.t.
20 Herstellen van schrijnwerk parochiekerk	X		X
24 Herstellen van vochtschade aan de sokkels, wanden en plafond parochiekerk	X		X
25 Restauratie van verschillende grafstenen interieur parochiekerk	X		n.v.t.
26 Herstellen en versterken van gordingen parochiekerk	X		X
37 Bestrijding van houtaantastende insecten cultuurgoederen parochiekerk	X		n.v.t.
38 Conservatie en restauratie van cultuurgoederen parochiekerk	X		n.v.t.
Restauratiewerken aan kleine bouwkundige elementen zoals bruggen of poorten			
69 Herstellen van schade muur met respect tot aanwezige korstmossen	X		Vrijgesteld
71 Herstellen van schade poorten	X		Vrijgesteld
62 Herstellen van schade deur	X		Vrijgesteld

Onderhoud vegetaties			
55	Regulier onderhoud gras	X	n.v.t.
57	Regulier onderhoud beplantingen via snoei en schoffelen	X	n.v.t.
Regulier kappen van hakhout, struwelen en dergelijke			
Omvormingsbeheer vegetaties			
Omvormingswerkzaamheden zoals kappen, ontwortelen, stronkenfrezen, maaien, strooisel harken en het afvoeren van het vrijgekomen organisch materiaal			
51	Aanleg van sedums tussen de graven	X	Vrijgesteld
52	Aanleg van gras tussen de perken	X	Vrijgesteld
53	Toepassen extensief grasbeheer of strakke beplanting langs de begraafplaatsmuren	X	Vrijgesteld
56	Toevoeging van beplanting op kale plekken bv. bloemenweide of struiken (met voorkeur tot streekeigen struiken en bijenplanten)	X	X
Onderhoud houtig erfgoed			
Onderhoudsbeheer van houtig erfgoed			
45	Onderhouds-, begeleidingssnoei en eventuele aanplantingen oude bomenrij van lindebomen begeleid door een boomverzorger met ETW-certificaat.	X	X
49	Onderhouds-, begeleidingssnoei en eventuele aanplantingen jonge lindebomen begeleid door een boomverzorger met ETW-certificaat.	X	X
Herstelbeheer houtig erfgoed			
Herstelbeheer voor houtig erfgoed			
44	Uitvoeren VTA analyse oude bomenrij van lindebomen door boomverzorger met ETW-certificaat	X	n.v.t.
45	Snoei van oude bomenrij van lindebomen indien aangegeven door onderzoek door een boomverzorger met ETW-certificaat.	X	Vrijgesteld
46	Onderhouds-, begeleidingssnoei en eventuele aanplantingen oude bomenrij van lindebomen begeleid door een boomverzorger met ETW-certificaat.	X	Vrijgesteld
47	Onderzoek naar de kwaliteit van de jonge lindebomen om conclusies naar maatregelen te kunnen maken door boomverzorger met ETW-certificaat	X	n.v.t.
48	Rooien, verwijderen en vervangen van de jonge lindebomen die in slechte staat verkeren en gevaar vormen voor de veiligheid op basis van het bijkomende onderzoek.	X	Vrijgesteld
49	Snoei van jonge lindebomen indien aangegeven door onderzoek	X	X Vrijgesteld

51	Onderhouds-, begeleidingssnoei en eventuele aanplantingen jonge lindebomen begeleid door een boomverzorger met ETW-certificaat		X	Vrijgesteld
Beheer van wegen en paden				
regulier beheer zoals het maaien en vrijstellen van wegen en paden, inclusief de afvoer van de vrijgekomen materialen				
63	Regulier onderhoud; proper houden van verharding, onkruidbestrijding		X	n.v.t.
64	Jaarlijkse controle van de staat van de verharding		X	n.v.t.
Plaatselijk herstel van wegen en paden				
62	Verwijderen van schraal beton langs zijden verharding	X		Vrijgesteld
65	Herstellen van schade bij de verharding	X		Vrijgesteld
Algemeen herstel van wegen en paden				
Overige werken die de erfgoedwaarde ten goede komen				
Uitvoeren van beplantingen, beschermingsmaatregelen voor specifieke soorten en beplantingen, het verwijderen van afval en gebiedsvreemde materialen, parkherstel en dergelijke meer				
2	Monitoring van binnenklimaat parochiekerk	X		n.v.t.
27	Bestrijding van houtaantastende insecten interieur parochiekerk		X	n.v.t.
28	Ontstoffen van wanden en plafonds parochiekerk		X	n.v.t.
29	Ontstoffen van zolders en gewelven parochiekerk		X	n.v.t.
30	Ontstoffen kerkelijk meubilair en cultuurgoederen parochiekerk		X	n.v.t.
31	Reinigen van vloeren parochiekerk		X	n.v.t.
32	Onderhoud technische installatie parochiekerk		X	n.v.t.
33	Controle houtaantastende insecten interieur parochiekerk		X	n.v.t.
35	Regulier onderhoud van het orgel		X	n.v.t.
36	Bijzondere werken aan het orgel	X		X
39	Verbetering ophanging schilderijen parochiekerk		X	n.v.t.
54	Toevoeging bijenhotel	X		Vrijgesteld
58	Toevoeging/vervanging zitbank en vuilbak naar vraag en ruimte	X		X
59	Regulier onderhoud; proper houden van infrastructuurelementen (zitbank, vuilbak, lantaarnpalen en infoborden)	X		n.v.t.
60	Herstellen van schade infrastructuurelementen		X	Vrijgesteld

65	<i>Aanleg verdwijnpaal</i>	X		X
66	<i>Regulier onderhoud fietsenstalling; proper houden</i>		X	n.v.t.
67	<i>Herstellen van schade fietsenstalling</i>	X		n.v.t.
74	<i>Jaarlijkse controle van de graven (schade, stabiliteit, verwaarlozing...)</i>		X	n.v.t.
75	<i>Herstel beschadigde grafmonumenten prioriteit aan graven met toestandsbeoordeling 'slecht' (enkel voor graven in eigendom van de gemeente)</i>	X		X
76	<i>Wegnemen organisch materiaal (bladeren, takken) en verwijderen van begroeiing (vb. mos, onkruid, klimop) (enkel voor graven in eigendom van de gemeente)</i>		X	n.v.t.
77	<i>Jaarlijkse opvolging concessiebeheer: (verval en hernieuwing van concessies, vaststelling verwaarlozing (indien concessies nog geldig)</i>		X	n.v.t.
78	<i>Wegnemen van graven (indien niet geïnventariseerd, niet-verlengde concessie en gevaar voor andere graven en/of bezoekers)</i>	X		X
79	<i>Aanpassen reglement begraafplaats (in kader van behoud en onderhoud van de te behouden grafmonumenten op het oude kerkhof)</i>	X		n.v.t.

7 Voorstel van opvolging en evaluatie

Ter realisering van de visie en doelstellingen, dienen de maatregelen uit het vorige hoofdstuk uitgevoerd te worden.

7.1 Terugkerende maatregelen

Voor de terugkerende maatregelen wordt er tijdens de maand januari, jaarlijks een rapport opgemaakt voor de werken uitgevoerd in het vorige jaar.

De jaarlijkse rapportage aan Onroerend Erfgoed dient steeds per maatregel volgende elementen te bevatten:

- Wanneer is de maatregel uitgevoerd?
- Wie heeft de maatregel uitgevoerd (gemeentediensten of externen)?
- Werd het gewenste resultaat bereikt? Indien nee, waarom niet? Hoe kan dit in de toekomst verbeterd worden?

Er dient gestreefd te worden naar de uitgezette fasering voor het uitvoeren van de inrichtingsmaatregelen. Deze fasering is echter afhankelijk van het verkrijgen van premies. Wanneer blijkt dat de fasering niet haalbaar is, wordt dit gemeld (met verantwoording van de reden) aan Onroerend Erfgoed tijdens de jaarlijkse rapportage in januari.

7.2 Éénmalige maatregelen

Rapportage voor éénmalige ingrepen aan natuur en landschap en de gebouwen gebeurt eveneens in de maand januari van het jaar volgend op de uitvoering. Voor werken waarvan de looptijd gespreid zit over meerdere kalenderjaren wordt een stand van zaken gerapporteerd. De rapportage dient volgende elementen te bevatten:

- Wanneer is de maatregel uitgevoerd?
- Wie heeft de maatregel uitgevoerd (gemeentediensten of externen)?
- Werd het gewenste resultaat bereikt? Indien nee, waarom niet? Hoe kan dit in de toekomst verbeterd worden?

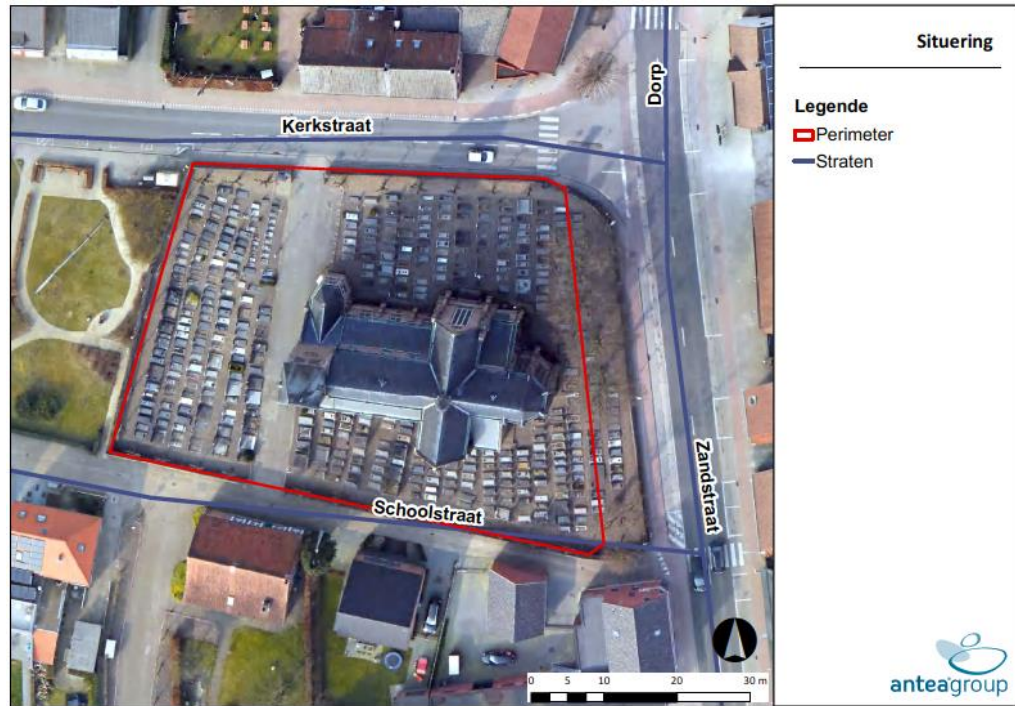
7.3 Onderhoudslogboek

Vanaf het begin van de looptijd van het beheersplan wordt er een onderhoudslogboek bijgehouden. Dit logboek wordt om de 6 jaar aan het Agentschap Onroerend Erfgoed bezorgd en houdt tevens een toestandrapport in (bijvoorbeeld van Monumentenwacht). Op die manier wordt goed onderhoud van het beschermd erfgoed aangetoond.

8 Bijlagen

	Niet van toepassing	Bijgevoegd
Perimeter van gebied waarvoor beheersplan wordt opgemaakt (met schaal en N-pijl)		Zie bijlage 1
Lijst van geplande werkzaamheden		Zie 6.5
Lijst van handelingen waarvan de uitvoering vrijgesteld zal zijn van toelating		
Lijst van ZEN-erfgoed met aanduiding op kaart		
Lijst van open erfgoed met aanduiding op kaart		Zie bijlage 2
Lijst van ontsluitingswerken voor open erfgoed	X	
Lijst van werken aan bomen en struiken waarvoor toelating nodig is		Zie bijlage 3
Lijst van cultuurgoederen	Zie 3.2.1.2.5	
Lijst van geplande werkzaamheden aan een orgel dat dateert van na de Eerste Wereldoorlog	X	
Bibliografie (overzicht referenties)	X	
Extra bijlage (bvb. foto's, ...)		
Resultatenrapport bodem		Zie bijlage 4
Draaiboek		Zie bijlage 5

Bijlage 1: Perimeter van gebied waarvoor beheersplan wordt opgemaakt (met schaal en N-pijl)

Bijlage 2 : ZEN nota

NOTA: ZEN ERFGOED BEGRAAFPLAATS ZOERSEL

Project/onderwerp	424036 – Funerair erfgoed
Ons kenmerk	4240363026/vad
Datum	13 november 2019
Vrijgave CM/PL	Gert Stappaerts

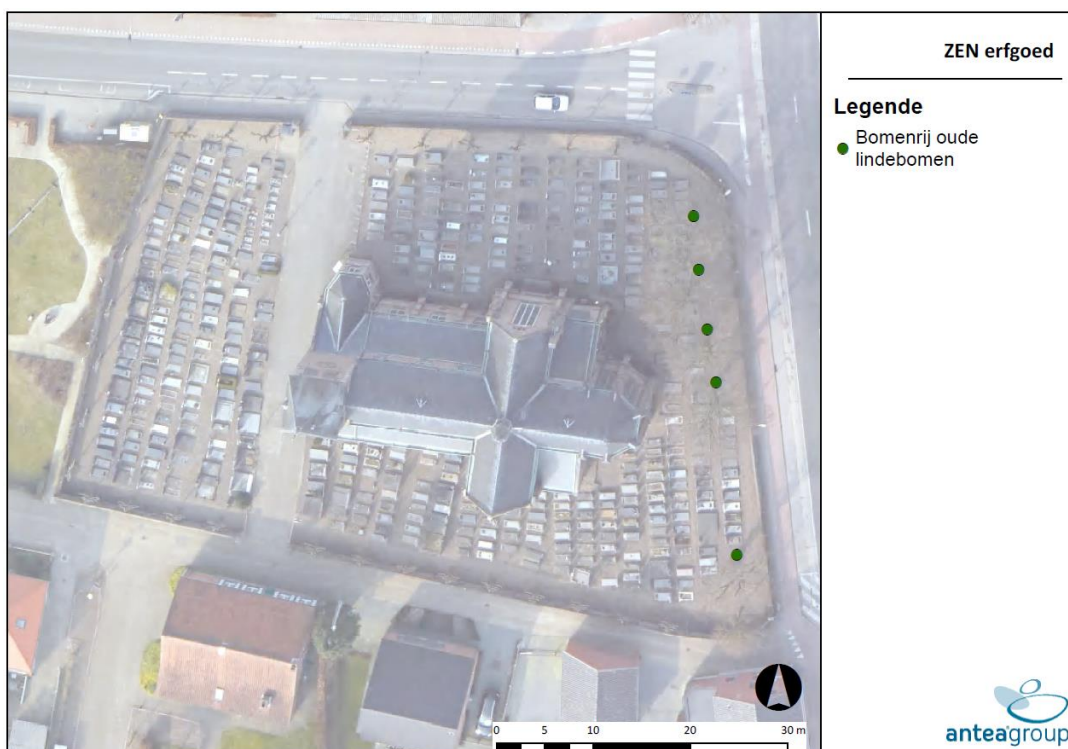
1 Bescherming

De parochiekerk Heilige –Elisabeth van Hongarije is vastgesteld als bouwkundig erfgoed (ID: 83048) sinds 14/09/2009 en beschermd als monument (ID: 6282) sinds 25/03/1938. Het is gelegen binnen het beschermd dorpsgezicht “Parochiekerk Heilige Elisabeth van Hongarije: kerkhof en kerkhofmuur”(ID: 6287) , beschermd sinds 15/09/1982 (Figuur 1.6 1).

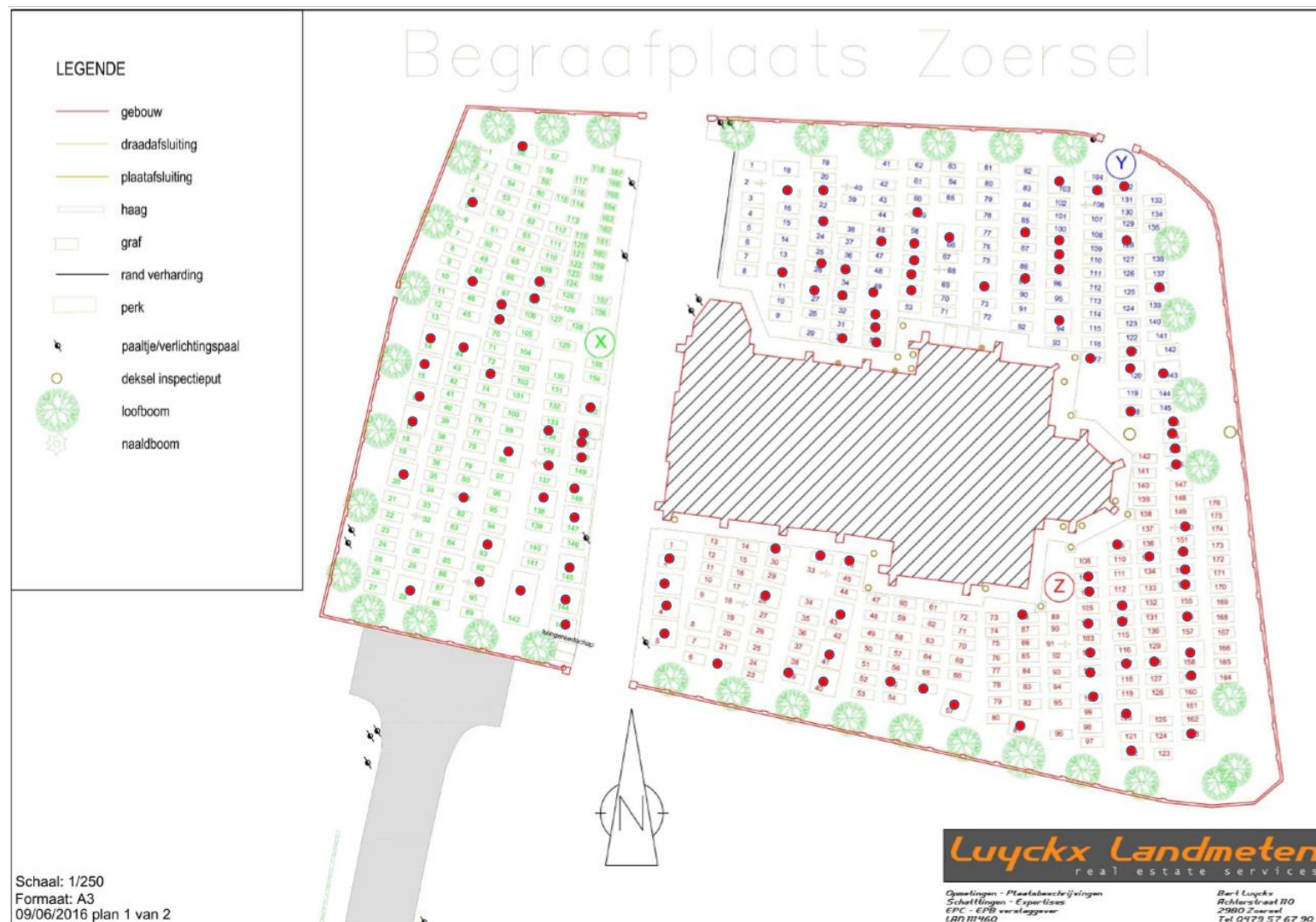
2 ZEN erfgoed

ZEN erfgoed is de aanduiding van beschermd erfgoed ‘Zonder Economisch Nut’. Er worden geen opbrengsten gegenereerd bij het gebruik en beheer ervan. Voor het beheer hiervan kan men een verhoogde premie verkrijgen.

Binnen het plangebied worden de bomenrij van oude lindebomen en waardevolle graven vastgesteld als ZEN-erfgoed (Figuur 2-1 en Figuur 2-2). De bomen en de graven vormen belangrijke erfgoedelementen binnen het plangebied en dienen bewaard te blijven. Hiervoor is een actief onderhoudsbeheer nodig dat geen opbrengsten oplevert.

Figuur 2-1: Aanduiding landschappelijk ZEN erfgoed

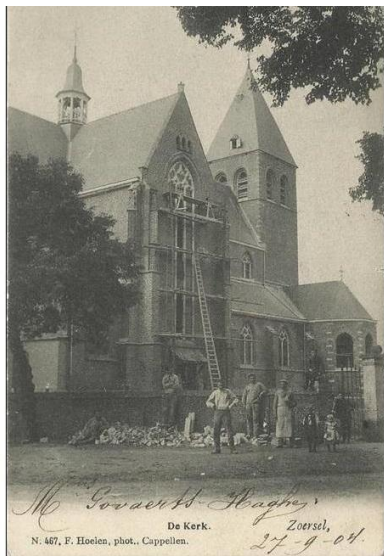
Figuur 2-2: Aanduiding funerair ZEN erfgoed

2.1 *Bomenrij van oude lindebomen*

De bomenrij van 5 zomerlindes langs oostelijke grens van de begraafplaats hebben een gemiddelde leeftijd van 90 jaar. Ze zijn vermoedelijk aangeplant in 1904 en zichtbaar op verschillende oude foto's.

Figuur 2-3: Oudere bomenrij bomen langs oostelijke grens van de begraafplaats

Figuur 2-4: Zicht vanop de Zandstraat (huidige N14) (1904) -- delcampe.net

Figuur 2-5: Luchtfoto (1979-1990) - geopunt.be

2.2 *Graven op het kerkhof*

Dit kerkhof is een bijzonder gegeven, omdat het niet meer alleen 19de-eeuwse, maar ook 20ste-eeuwse gebruiken en graftypes zeer goed illustreert. De geïnventariseerde graven geven een breed overzicht van veranderend materiaalgebruik, vereenvoudiging van symboliek en opkomst van nieuwe stijlen zoals art deco en modernistische uitvoeringen. Er zijn in Vlaanderen weinig kerkhoven waar deze transitie – die ondertussen ook al tot de geschiedenis behoort – zo goed gedocumenteerd wordt. Er is ook een overzicht van diverse grote familiegraven, tot en met graven voor 1 persoon (in volle grond). Zo komt ook de gewone mens die ook de 20ste eeuw begraven werd op het kerkhof (voor 1982) in beeld. Nog te vaak kijken we voor funerair erfgoed vooral naar de 19de eeuw, maar dit kerkhof illustreert dat dit ook voor de 20ste eeuw dringend aan de orde is. Veel van deze types graven komen vandaag op heel veel andere begraafplaatsen zeer zwaar onder druk te staan door de nieuwe tijdelijkheid van concessies (na 1971), waardoor deze graven momenteel zeer snel verdwijnen. Door het feit dat er zoveel graven hier met dit karakter aanwezig zijn, is er ook sprake van een sterke beeldwaarde.

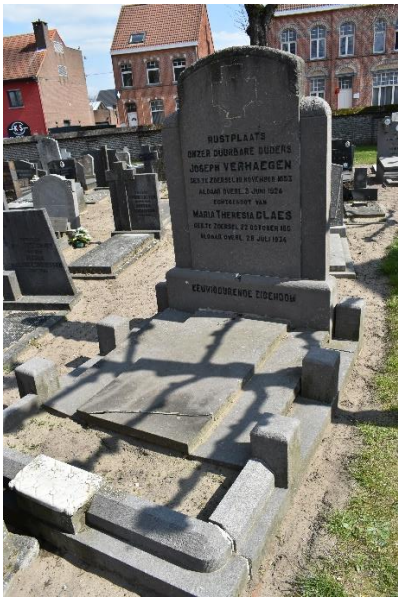
Fiche	Grafnummer	Naam monument	ZEN erfgoed	Opmerkingen
1	PERK X -ZX005	DE CONINCK	x	
2	PERK X -ZX014	CEULEMANS - PEETERS	x	
3	PERK X -ZX015	SCHUERWEGEN-UYTROEVEN – VAN DER AUWERA	x	
4	PERK X -ZX016	BARTHOLOMEEUSSEN - PEETERS	x	
5	PERK X -ZX017	RIVIERE-SLUSE	x	
6	PERK X -ZX020	KENIS-LENERTS	x	
7	PERK X -ZX028	PEERAER - PEETERS	x	
8	PERK X -ZX044	VAN DEN BEMPT – VAN WINCKEL	x	
9	PERK X -ZX047	VAN HOFSTRAETEN - HUFKENS	X	Eerste begraafing 1973, laatste in 1983
10	PERK X -ZX056	DE SCHUTTER	x	
11	PERK X -ZX068	VAN GIEL	x	
12	PERK X -ZX069	DE CEUSTER	X	
13	PERK X -ZX073	HESBEENS	X	
14	PERK X -ZX081	DE CEUSTER	X	
15	PERK X -ZX091	VAN ROY	X	
16	PERK X -ZX093	DE HOUWER-SELDERSLAGHS	X	
17	PERK X -ZX098	AERTS - CLAES	X	Eerste begraafing 1974, Laatste begraafing in 1982
18	PERK X -ZX107	DE RYDT – VAN HOVE	X	Eerste begraafing 1974, laatste 1992
19	PERK X -ZX108	SPRUYT	X	
20	PERK X -ZX134	SEBREGHTS	X	
21	PERK X -ZX136	DE FEYTER	X	
22	PERK X -ZX138	BEULLEKENS – FASTRÉ	X	Eerste begraafing 1951, Laatst bijgegraven in 2006
23	PERK X -ZX142	GEUDENS – JANSSENS - SCHYVERS	x	
24	PERK X -ZX143	DERKINDEREN	x	
25	PERK X -ZX144	DE HOUWER – DE MEULDER - MEEUSEN	x	
26	PERK X -ZX145	BOLLANSEE-MEEUSEN	x	
27	PERK X -ZX147	VAN GIEL – VAN PEER	x	
28	PERK X -ZX148	BOLLANSEE	x	
29	PERK X -ZX150	VAN DE LUYGAERDE	x	
30	PERK X -ZX151	VAN GIEL	x	
31	PERK X -ZX152	GILIS	x	
32	PERK X -ZX153	JANSSENS – VAN DEN BULCK	x	

33	PERK X -ZY012	VAN BAELE -CEULEMANS	x	1975, laatste bijbegroving 1988
34	PERK X -ZY017	JANSEN	X	Begraven 1982, maar: oud-strijder 40-45 (opgenomen in gemeentelijke lijst oud-strijders)
35	PERK X -ZY021	DE BRUYN	x	
36	PERK X -ZY023	HAPERS	X	Begraven 1983, maar: oud-strijder 40-45 (opgenomen in gemeentelijke lijst oud-strijders)
37	PERK X -ZY026	VAN DYCK-DIERCKX	x	Eerste begraving 1944, laatste 1991 Grafmonument dateert van tweede begraving (1963)
38	PERK X -ZY027	VAN DYCK - VERHEYEN	x	
39	PERK X -ZY030	DE CONINCK	x	
40	PERK X -ZY033	VAN DEN BULCK	x	Graf dateert van 1982
41	PERK X -ZY035	VERHEYEN	x	
42	PERK X -ZY046	VERBEECK	x	
43	PERK X -ZY049	DE RUYSSER	x	
44	PERK X -ZY050	VERHEYEN	x	
45	PERK X -ZY051	VAN DE MIEROOP	x	
46	PERK X -ZY52	VERBRAEKEN	x	
47	PERK X -ZY054	BARTHOLOMEEUSEN	x	
48	PERK X -ZY055	VAN DEN BEMPT	x	
49	PERK X -ZY056	SMETS	x	
50	PERK X -ZY057	LUYCKX - PHILIPSEN	x	Eerste begraving 1970 (en oprichting graf), laatst bijbegroven in 2018
51	PERK X -ZY059	BRUEGELMANS	x	
52	PERK X -ZY066	BOGAERTS - SELDERSLAGHS	x	
53	PERK X -ZY074	T'SVEN - KERCKHOFS	x	
54	PERK X -ZY086	COP	x	
55	PERK X -ZY089	SPRUYT	x	
56	PERK X -ZY094	BARTHOLOMEEUSSEN-WOUTERS	x	Eerste begraving 1968 (oprichting grafmonument), laatste begraving 2012
57	PERK X -ZY097	VAN DEN BULCK	x	
58	PERK X -ZY098	GYSBRECHTS	x	
59	PERK X -ZY099	VAN ROY	x	
60	PERK X -ZY103	BEUGNIES-HENDERICKX	x	
61	PERK X -ZY105	EELLEN	x	
62	PERK X -ZY117	ROËLL	x	
63	PERK X -ZY118	DE KIMPE - LEMAITER	x	
64	PERK X -ZY120	PRUDENT – LEYSEN - CRAB	x	Eerste begraving 1958 (oprichting grafmonument), laatste begraving in 1982)
65	PERK X -ZY121	STORMS	x	

66	PERK X -ZY128	VAN GIEL - VERHAEGEN	x	
67	PERK X -ZY132	VAN HEURK	x	
68	PERK X -ZY138	EYCKMANS	x	
69	PERK X -ZY143	STROOYBANT	x	
70	PERK X -ZZ002	DE HOUWER - LAMBRECHTS	x	
71	PERK X -ZZ003	GOVAERTS-TRUYEN	x	
72	PERK X -ZZ004	VAN MECHELEN	x	
73	PERK X -ZZ005	GAGELMANS – JANSSENS	x	Oprichting jaren 1940 (eerste begravingen), laatst bijbegraven in 1996
74	PERK X -ZZ022	DAENS - LAMBREGHTS	x	Oprichting 1921, laatste begraving 1997, bijzondere vormgeving
75	PERK X -ZZ028	BUVENS – VAN DE VLOET	x	
76	PERK X -ZZ031	BREUGELMANS	x	Begraven in 1984, MAAR: oud-strijder WOII, opgenomen in gemeentelijke lijst
77	PERK X -ZZ032	BRUEGELMANS	x	
78	PERK X -ZZ039	VERHAEGEN	x	
79	PERK X -ZZ040	REMEYSEN- VAN NUETEN	x	
80	PERK X -ZZ041	VAN MOER – VERCAMMEN	x	
81	PERK X -ZZ043	VAN HOOF	x	
82	PERK X -ZZ046	JACOBS	X	Begraven in 1982, MAAR: oud-strijder WOII, opgenomen in gemeentelijke lijst
83	PERK X -ZZ055	VAN DEN BEMPT	X	
84	PERK X -ZZ066	VAN ROY-MATHEEUSSEN	x	Opgetrokken in jaren 1960, laatste bijbegraving 1984
85	PERK X -ZZ067	SCHRIJVERS - TAYMANS	x	
86	PERK X -ZZ081	CLAES-VERHAEGEN	x	
87	PERK X -ZZ088	HUFKENS	x	
88	PERK X -ZZ089	VANDERPOOR-TEN	x	
89	PERK X -ZZ098	SMITS	x	
90	PERK X -ZZ100	VAN DONINCK	x	
91	PERK X -ZZ101	VAN DEN AUDENAEREN	X	
92	PERK X -ZZ102	DRESSELAERTS	X	
93	PERK X -Z104	DE HOUWER	X	
94	PERK X -ZZ106	VERHEYEN	X	
95	PERK X -ZZ107	CLAES	X	
96	PERK X -ZZ109	BOLLANSEE	X	
97	PERK X -ZZ113	LAUREYSSEN	X	
98	PERK X -ZZ114	NOELANTS – VAN DEN BULCK	X	
99	PERK X -ZZ117	DE CEUSTER	X	

100	PERK X -ZZ120	TAYMANS	x	
101	PERK X -ZZ122	NOELANTS	X	
102	PERK X -ZZ128	CEULEMANS - FRANKEN	X	
103	PERK X -ZZ135	COP	X	
104	PERK X -ZZ143	FOBELETS	X	
105	PERK X -ZZ144	VERRYCKT	X	
106	PERK X -ZZ145	VAN DE MIEROOP	X	
107	PERK X -ZZ146	WAROQUIERS	X	
108	PERK X -ZZ150	VAN DE WALLE	X	
109	PERK X -ZZ152	SMEYERS	X	
110	PERK X -ZZ153	VERVECKEN	X	
111	PERK X -ZZ154	ONLEESBAAR	X	Onleesbaar, maar oprichting duidelijk voor 1982
112	PERK X -ZZ156	MAES	X	
113	PERK X -ZZ158	LANSLOT – SEVEREYNS	?	Oprichting 1974, laatste begraafing in 1990
114	PERK X -ZZ159	DE BREUCKER	X	
115	PERK X -ZZ163	ABRAMS	X	

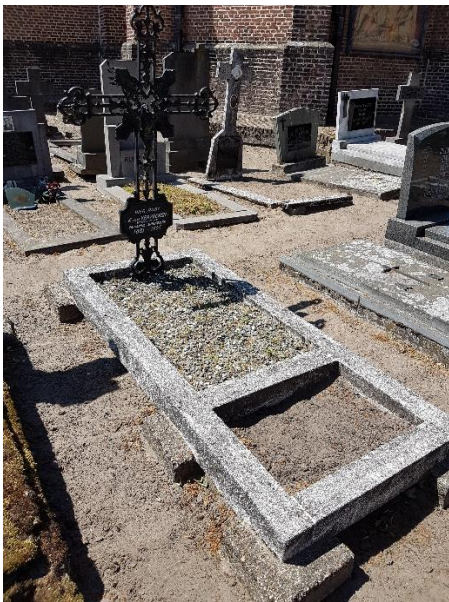
Enkele foto's:

Figuur 2-6: Fiche 86, Claes-Verhaegen

Figuur 2-7: Fiche 79

Figuur 2-8: Fiche 110, Vervecken, jaren 1950

Figuur 2-9: Fiche 77

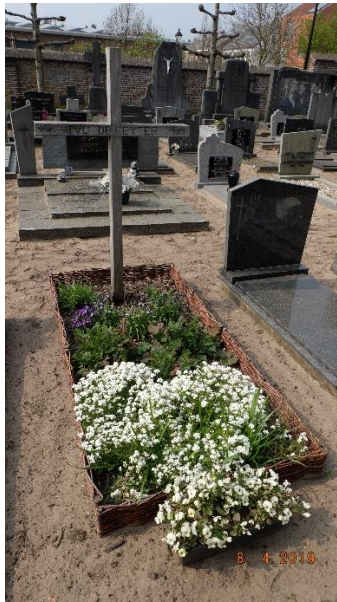
Figuur 2-10: Fiche 19

Figuur 2-11: Fiche 50

Figuur 2-12: Fiche 107

Figuur 2-13: Fiche 21, De Feyter

Figuur 2-14: fiche 9, Van Hofstraeten-Hufkens

Figuur 2-15: fiche 20, Sebrechts

Figuur 2-16: fiche 48, Van den Bempt

Figuur 2-17: fiche 49, Smets

Figuur 2-18: fiche 54, Cop, jaren 1960

Figuur 2-19: fiche 74, Daens-Lambregts

Bijlage 3: Lijst van werken aan bomen en struiken waarvoor toelating nodig is

Nr.	Aard der werken	Eenmalig	terugkerend
55	Toevoeging van beplanting op kale plekken bv. bloemenweide of struiken (met voorkeur tot streekeigen struiken en bijenplanten)		X
44	Onderhouds-, begeleidingssnoei en eventuele aanplantingen oude bomenrij van lindebomen begeleid door een boomverzorger met ETW-certificaat.		X
48	Onderhouds-, begeleidingssnoei en eventuele aanplantingen jonge lindebomen begeleid door een boomverzorger met ETW-certificaat.		X

Bijlage 4: Resultatenrapport bodem

Bijlage 5 : Draaiboek

Maatregel		Enmalig		Terugkerend	Frequentie	2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030	2031	2032	2033	2034	2035	2036	2037	2038	2039	2040	2041	2042	2043	2044	2045	Toelatingsplicht																														
		Acuut	Dringend			noodzakelijk algemeen																																																							
Bouwkundig																																																													
1	Exterieur	Inspectie Monumentenwacht	X			X				X	1x/5jaar					X						X					X				n.v.t.																														
11		Nazicht en herstel van de leidendakbedekking				X				X	1x/5jaar					X						X					X				X																														
13		Nazicht en herstel van de aansluitingen dakmuur				X				X	1x/5jaar					X						X					X				X																														
13		Nazicht en herstel van vieringstoren en omliggende structuur				X				X	1x/5jaar					X						X					X				X																														
6		Bereikbaar maken van daken, zolder en vieringstoren	X			?																X					X				n.v.t.																														
7		Opkuisen toren	X			?																									n.v.t.																														
7		Onderhoud dakluiken						X		X	1x/5jaar						X					X					X				X																														
8		Onderhoud dakkapellen						X		X	1x/5jaar						X					X					X				X																														
10		onderhoud dakwaterafvoer						X		X	1x/5jaar						X					X					X				n.v.t.																														
10		onderhoud standpijpen						X		X	1x/5jaar						X					X					X				n.v.t.																														
16		ijzerwerk herstellen						X		X	1x/5jaar						X					X					X				n.v.t.																														
20		Herstellen van schrijnwerk	X														X										X				X																														
9, 34		Herstellen en onderhoud duivenwering																													X																														
		Behandelen kapconstructie tegen houtborende insecten																													n.v.t.																														
		Verstevigen van de balustrade rond het trappet																													n.v.t.																														
		Draagstructuur en overspanningen herstellen																													n.v.t.																														
19		Glas-in-lood naar musieale opstelling brengen																													X																														
17,18		Glaswerk en aansluiting herstellen																													X																														
15,16		Reinigen en restaureren van gevels																													X																														
12		Voegwerk herstellen																													X																														
23		Onderhoud ijzerwerk						X		X	1x/2jaar				X			X			X				X				X		X																														
		Bliksemafleiding controleren						X		X	1x/10jaar							X													n.v.t.																														
21,22,23		Onderhoud buitenschrijnwerk						X		X	1x/5jaar							X				X									n.v.t.																														
14		Goten regelmatig reinigen						X		X	2x/jaar				X		X	X		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	n.v.t.																														
11		Leidekking controleren						X		X	1x/2jaar				X		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	n.v.t.																														
3	Interieur	Analyse en monitoring opstijgend vocht	X			X																									n.v.t.																														
1		Monitoring/controle op activiteit houtaantastende insecten				X																									n.v.t.																														
2		Monitoring van binnenklimaat parochiekerk				X																									n.v.t.																														
24		Materialitechnisch kleuronderzoek						X																							n.v.t.																														
24		Herstellen vochtschade sokkels						X																							X																														
24		Herstellen van pleister en schilderwerk						X		X	1x/5jaar						X					X									X																														
26		Herstellen van de plafondafwerking						X																							n.v.t.																														
25		Restauratie grafzerken						X																							X																														
28,29		Ontstoffen van de wanden						X		X	1x/jaar						X					X									n.v.t.																														
30		Ontstoffen van de cultuurobjecten						X		X	1x/jaar						X					X									n.v.t.																														
35		Regulier onderhoud van orgel						X		X	1x/jaar						X					X									n.v.t.																														
33		Monitoring op activiteit houtborende insecten						X									X					X									n.v.t.																														
36		Bijzondere werken aan orgel						X														X									X																														
38		Conservatie van cultuurobjecten						X																							X																														
37		Bestrijden en controleren van houtborende insecten						X		X	1x/5jaar						X					X									n.v.t.																														
38		Regulier onderhoud van de cultuurobjecten						X		X	1x/2jaar						X				X										n.v.t.																														
39		Verbetering ophanging schilderijen						X													X										n.v.t.																														
27		Bestrijden en controleren van houtborende insecten								X	1x/5jaar						X					X									n.v.t.																														
38		Klokkenstoel ontroesten, behandelen en schilderen						X																							n.v.t.																														
41		Opstellen onderhoudsplan						X																							n.v.t.																														
40		Inspectie Monumentenwacht						X		X	1x/5jaar						X					X									n.v.t.																														
31		Reinigen van vloeren						X		X																					n.v.t.																														
32		Onderhoud technische installatie						X		X	1x/jaar						X				X										n.v.t.																														
42		Actualisatie en controle van bliksemafleiding						X		X	1x/jaar						X				X										n.v.t.																														
43		Actualisatie en controle van branddetectie						X																							n.v.t.																														
Landschap																																																													
44	Groen	Uitvoeren VTA analyse oude bomenrij	X			X																									n.v.t.																														
45		Snoei oude bomenrij volgens onderzoek				X																									n.v.t.																														
46		Onderhoudssnoei oude bomenrij								X	aangegeven door onderzoek																				Vrijgesteld																														
47		Uitvoeren VTA analyse jonge bomenrijen						X																							n.v.t.																														
48		Roeien, verwijderen en vervangen jonge lindebomen die in slechte staat zijn (onderzoek)						X																							Vrijgesteld																														
49		Snoei jonge lindebomen volgens onderzoek						X																							Vrijgesteld																														
50		Begeleidingssnoei jonge lindebomen								X	aangegeven door onderzoek																				Vrijgesteld																														
51		Aanleg sedums tussen de graven																													Vrijgesteld																														
52		Aanleg gras tussen de perken waar plaats is voor doorgang grasmachine						X																							Vrijgesteld																														
54		Toevoeging bijenhotel						X																							Vrijgesteld																														
53		Toevoegen extensief grasbeheer of strakke beplanting langs de begraafplaatsmuren						X																							Vrijgesteld																														
55		Regulier onderhoud gras								X	Jaarlijks						X				X					X					n.v.t.																														
56		Toevoeging beplanting kale plekken						X		X							X				X				X		X				n.v.t.																														
57		Regulier onderhoud beplantingen via snoei en schoffelen						X		X	Jaarlijks						X				X				X		X				n.v.t.																														
58	Infrastructuur	Toevoeging/vervanging zitbank en vuilbak																													X																														
59		Regulier onderhoud infrastructuurelementen						X		X	Jaarlijks						X				X				X		X				n.v.t.																														
60		Controle en herstel schade infrastructuurelementen						X		X	Jaarlijks						X				X				X		X				n.v.t.																														
61		Verwijderen schraal beton						X									X				X				X		X				Vrijgesteld																														
62		Regulier onderhoud verharding (o.a. verwijdering mos baksteenpad)						X		X	Jaarlijks						X				X				X		X				n.v.t.																														
63,64		Controle en herstel schade verharding						X		X	Jaarlijks						X				X				X		X				Vrijgesteld																														
65		Aanleg verdwijnpaal								X																																																			
66		Regulier onderhoud fietsenstalling						X		X	Jaarlijks						X				X				X		X				n.v.t.																														
67		Controle en herstel fietsenstalling						X		X	Jaarlijks						X				X				X		X				n.v.t.																														
68		Muur vrij houden van begroeiing						X		X	Jaarlijks						X				X				X		X				n.v.t.																														
69		Controle en herstel schade muur met respect tot aanwezige korstmossen						X		X	Jaarlijks						X				X				X		X				Vrijgesteld																														
70		Regulier onderhoud poorten						X		X	Jaarlijks						X				X				X		X				n.v.t.</																														